This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

Over dit boek

Dit is een digitale kopie van een boek dat al generaties lang op bibliotheekplanken heeft gestaan, maar nu zorgvuldig is gescand door Google. Dat doen we omdat we alle boeken ter wereld online beschikbaar willen maken.

Dit boek is zo oud dat het auteursrecht erop is verlopen, zodat het boek nu deel uitmaakt van het publieke domein. Een boek dat tot het publieke domein behoort, is een boek dat nooit onder het auteursrecht is gevallen, of waarvan de wettelijke auteursrechttermijn is verlopen. Het kan per land verschillen of een boek tot het publieke domein behoort. Boeken in het publieke domein zijn een stem uit het verleden. Ze vormen een bron van geschiedenis, cultuur en kennis die anders moeilijk te verkrijgen zou zijn.

Aantekeningen, opmerkingen en andere kanttekeningen die in het origineel stonden, worden weergegeven in dit bestand, als herinnering aan de lange reis die het boek heeft gemaakt van uitgever naar bibliotheek, en uiteindelijk naar u.

Richtlijnen voor gebruik

Google werkt samen met bibliotheken om materiaal uit het publieke domein te digitaliseren, zodat het voor iedereen beschikbaar wordt. Boeken uit het publieke domein behoren toe aan het publiek; wij bewaren ze alleen. Dit is echter een kostbaar proces. Om deze dienst te kunnen blijven leveren, hebben we maatregelen genomen om misbruik door commerciële partijen te voorkomen, zoals het plaatsen van technische beperkingen op automatisch zoeken.

Verder vragen we u het volgende:

+ *Gebruik de bestanden alleen voor niet-commerciële doeleinden* We hebben Zoeken naar boeken met Google ontworpen voor gebruik door individuen. We vragen u deze bestanden alleen te gebruiken voor persoonlijke en niet-commerciële doeleinden.

+ *Voer geen geautomatiseerde zoekopdrachten uit* Stuur geen geautomatiseerde zoekopdrachten naar het systeem van Google. Als u onderzoek doet naar computervertalingen, optische tekenherkenning of andere wetenschapsgebieden waarbij u toegang nodig heeft tot grote hoeveelheden tekst, kunt u contact met ons opnemen. We raden u aan hiervoor materiaal uit het publieke domein te gebruiken, en kunnen u misschien hiermee van dienst zijn.

+ *Laat de eigendomsverklaring staan* Het “watermerk” van Google dat u onder aan elk bestand ziet, dient om mensen informatie over het project te geven, en ze te helpen extra materiaal te vinden met Zoeken naar boeken met Google. Verwijder dit watermerk niet.

+ *Houd u aan de wet* Wat u ook doet, houd er rekening mee dat u er zelf verantwoordelijk voor bent dat alles wat u doet legaal is. U kunt er niet van uitgaan dat wanneer een werk beschikbaar lijkt te zijn voor het publieke domein in de Verenigde Staten, het ook publiek domein is voor gebruikers in andere landen. Of er nog auteursrecht op een boek rust, verschilt per land. We kunnen u niet vertellen wat u in uw geval met een bepaald boek mag doen. Neem niet zomaar aan dat u een boek overal ter wereld op allerlei manieren kunt gebruiken, wanneer het eenmaal in Zoeken naar boeken met Google staat. De wettelijke aansprakelijkheid voor auteursrechten is behoorlijk streng.

Informatie over Zoeken naar boeken met Google

Het doel van Google is om alle informatie wereldwijd toegankelijk en bruikbaar te maken. Zoeken naar boeken met Google helpt lezers boeken uit allerlei landen te ontdekken, en helpt auteurs en uitgevers om een nieuw leespubliek te bereiken. U kunt de volledige tekst van dit boek doorzoeken op het web via `http://books.google.com`

A 835,385

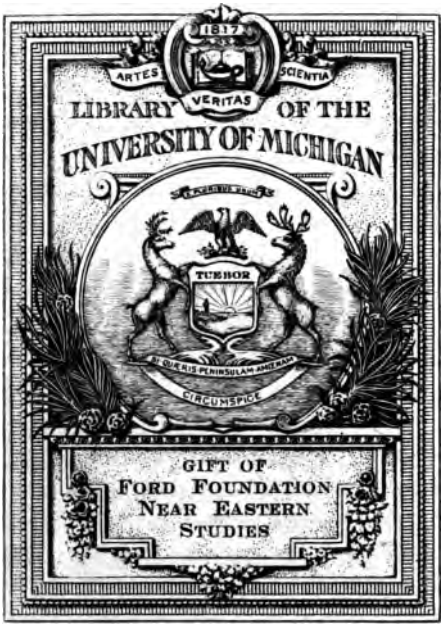
1817
ARTES
SCIENTIA
VERITAS
LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF MICHIGAN
TUEBOR
SI QUAERIS PENINSULAM AMOENAM
CIRCUMSPICE
GIFT OF
FORD FOUNDATION
NEAR EASTERN
STUDIES

28.50

STUDIER

OVER

OLDARABISKE INDSKRIFTER

EJSERNE TIL SYDARABIEN — LANDETS ÆLDSTE HISTO[illegible] - NYE KATABANSKE INDSKRIFTER

AF

DITLEF NIELSEN
CAND. THEOL.

KØBENHAVN
DET SCHØNBERGSKE FORLAG
ERNST BIERBERG & MICHAEL H. JENSEN
1906

D
23
.N6

Det filosofiske fakultet har antaget denne afhandling til offentligt at forsvares for doktorgraden.

Den 4. juli 1906.

OTTO JESPERSEN,
dette års dekan.

8-6641

FORORD.

Indskrifterne fra Sydarabien begynde at vække Opmærksomhed udenfor Fagmændenes snævre Kreds. Siden Sydarabiens dristige Udforskere, navnlig Halévy og Glaser, have gjort os bekendte med Landets talrige Oldtidsminder, viser det sig klarere og klarere, at her i fordums Tid har blomstret en mægtig og ejendommelig Kultur. Endnu ere kun enkelte af Videnskabens Pionerer trængte ind i disse Egne, kun Jordens Overflade er enkelte Steder i Hast gennemsøgt, og dog kende vi allerede nu talrige gigantiske Bygningsværker fra Landets Oldtid og besidde ca. 2000 Indskrifter, der fortælle om Folkets fordums Storhed. Hvilken Rigdom af Materiale har Oldtidsforskeren da ikke Lov at drømme om, naar Landet en Gang bliver gjort tilgængeligt for Europæere og man kan foretage systematiske Undersøgelser og Udgravninger. I Eufrat-Tigrislandene var det jo først Spaden og Hakken, der bragte den gamle assyrisk-babylonske Kultur frem for Dagens Lys.

Skønt det Materiale, vi foreløbig besidde, kun kan betegnes som en overfladisk Første-Høst, og skønt det langtfra er tilstrækkeligt bearbejdet, vide vi dog allerede nu saa meget om Arabiens Oldtid, at vi kunne forstaa, at Babylonien ikke, som man i den seneste Tid har ment, var den eneste virkelige Kulturmagt i den semitiske Oldtid. Arabien, der af de fleste Forskere betragtes

som Semiternes oprindelige Hjemstavn, har i gammel Tid udviklet en høj, selvstændig Kultur, medens de semitiske Babyloniere overtog Skrift, Religion og andre Kulturelementer fra Landets tidligere ikke semitiske Befolkning. Denne Erkendelse vil virke omdannende, ja i mange Tilfælde omvæltende paa hele vor Opfattelse af den semitiske Oldtid. Arabiens Historie begynder ikke mere med Muhammed i det 7. Aarh. eft. Chr. men kan ved Hjælp af Indskrifterne med stor Sandsynlighed føres tilbage til det 2. Aartusinde f. Chr. Den arabiske Religion kan ikke mere betragtes som Konglomerat af jødisk-christelige Tanker; thi før Jødedom og Christendom blev til, træffe vi i Arabien den urgamle fællessemitiske Astralreligion, der paavirkede alle senere semitiske Religionssystemer.

Derved faa de oldarabiske Indskrifter Betydning for Bibelstudiet. De mange Berøringspunkter mellem den oldarabiske og jødiske Religion faa Interesse for det gammeltestamentelige Studium, nu da det tekstkritiske Arbejde synes at være naaet til en foreløbig Afslutning, Kildesondringen gennemført i alle Enkeltheder og Spørgsmaalet om Beretningernes Overlevering i det væsentlige synes klaret. Man vender sig nu naturligt til Studiet af disse Beretningers Indhold og gennemstøver Forasiens gamle Ruinhøje for at drage Sammenligninger mellem Hebræernes Religion og de andre gamle semitiske Religioner. »Wer den Dichter will verstehn, muss in Dichters Lande gehn«. En virkelig Forstaaelse af den jødiske Religion er kun mulig, naar den ses i hele den gamle orientalske Kulturs Lys.

Bedst kendt er den paafaldende Lighed mellem babylonske Urtidsmyther og de første Blade i Bibelen. Æmnet blev i Tyskland i høj Grad populært under den saakaldte Babel-Bibel Strid. Naar de gamle Babyloniere havde en Syndflodsberetning, Fortællinger om Urfædre, der naaede en overnaturlig høj Alder, en Skabelses-

beretning, ja rimeligvis ogsaa Fortællinger om et Paradis og et Syndefald, saa forstaas Ligheden med de kendte bibelske Fortællinger bedst derved, at Landet Kanaan, før Jøderne droge ind deri, i mange Aarhundreder havde været en babylonsk Provins og som saadan var gennemsyret af babylonsk Kultur.

Mine Studieaar i Tyskland faldt netop i denne Babel-Bibeltid. Delitzsch og Winckler i Berlin, Zimmern og Jeremias i Leipzig satte den Gang hver paa sin Vis det gamle Testamente i Lyset af de babylonske Indskriftfund. Prof. Delitzsch's berømte Foredrag, der iøvrigt ikke indeholdt noget nævneværdigt nyt, Kejserens Deltagelse i Diskussionen o. s. v. førte med et Slag Spørgsmaalet ud i det store Publikum. Imidlertid blev Sagen stærkt overdreven. Lad Hebræerne have overtaget nok saa meget babylonsk Mythologi, deres ene usynlige Jahve rager himmelhøjt op over det babylonske Mylr af Sten- og Stjærneguder.

I München havde Hommel imidlertid henledt Opmærksomheden paa ejendommelige Berøringspunkter mellem de sydarabiske Indskrifter og det gamle Testamente, og i samme By sad Glaser og rugede over Mængder af nye, ukendte Indskrifter fra Arabiens Oldtid. Her gik det snart op for mig, at disse lidet kendte og tildels uforstaaede Texter, som antydet S. 123 ff., vilde faa Betydning for Bibelstudiet i mere centrale Punkter end de meget omtalte Lertavler fra Babylon, der have vakt saa stor Opsigt. Jeg indsaa dog tillige, at det oldarabiske Indskriftstudium endnu var langt tilbage. Der kræves her først og fremmest nogle grundlæggende sproglige og historiske Arbejder. Læsningen af Alfabetet er endnu ikke sikret, Grammatik, Lexikon, Textudgaver og sligt mangler endnu. Endnu har man heller ikke opnaaet almindelig Enighed om vigtige kronologiske Spørgsmaal, idet nogle Forskere henføre de ældste Indskrifter til 2. Aartusinde f. Chr., medens andre ikke tør gaa læn-

gere tilbage end 8. Aarh. f. Chr. I nogle Aar har jeg derfor arbejdet paa en Haandbog over disse Indskrifter og nærværende Afhandling er et mindre Forarbejde til en saadan. I det historiske Afsnit har jeg forsøgt en Løsning af det kronologiske Problem, det saakaldte »Minæerspørgsmaal«, og i Indskriftkommentaren har jeg taget Stilling til nogle sproglige Vanskeligheder, især søgt at bestemme nogle meget omstridte Bogstavers Lydværdi.

Under mit Ophold i München stillede Dr. Glaser med stor Imødekommenhed Dele af sit upublicerede Materiale til Disposition for disse Studier og overdrog mig blandt andet i Aaret 1902 5 af sine nye ḳatabanske Indskrifter til Bearbejdelse og Udgivelse. Andre Arbejder førte mig en Tid bort fra de rent sproglige Studier, og imedens var et Par ḳatabanske Indskriftfragmenter, uvist ad hvilke Veje, naaede til Paris, hvor de bleve offentliggjorte af H. Derenbourg. Paa lignende Maade var tidligere en løsreven Slutningsformel fra en anden ḳatabansk Indskrift fra Arabien gennem forskellige Hænder kommen til Hommel i München og af denne offentliggjort. Følgende ḳatabanske Indskrifter ere saaledes ikke de første, der forelægges for Offentligheden; men de ere de første fuldstændige Mindesmærker, der ere komne til os fra den gamle Kulturstat Ḳataban; deres Findested er bekendt og deres Authenti sikker.

Maaden, hvorpaa Dr. Glaser kom i Besiddelse af disse værdifulde Texter, er omtalt S. 23 f. De bestaa i »Abklatsche« eller Papiraftryk af Indskriftstenene, der endnu befinde sig i Jemen. Aftrykkene opbevares i Glasers Kister i München, og de af dem, jeg har set, ere udførte med Omhu og Nøjagtighed, saa at Texten tydelig kan læses. Til Brug for sine private Studier har Glaser afskrevet dem alle i en Kopibog, og af disse haandskrevne Kopier har jeg atter afskrevet de Texter, der her meddeles. De gengives i hebraisk Omskrift

med hebraiske Bogstaver, da jeg her ikke har Adgang til oldarabiske Typer. Omskrivningen er foretagen efter det Transskriptionssystem, der i Almindelighed følges. — Skønt jeg saaledes har faaet Indskrifterne meddelte i Originaler, med Angivelse af hver enkelt Indskrifts Findested, ser jeg mig dog ikke i Stand til at meddele noget om de Ruinsteder, hvorfra de ere hentede, eller om den Tidsperiode, hvorfra de stamme. Af forskellige Grunde ønsker nemlig Dr. Glaser ikke, at hverken Findestedet eller Indskrifternes palæografiske Kendetegn foreløbig bekendtgøres. — Bortset fra den Garanti, der ligger i selve Texternes Indhold, kan jeg altsaa ikke give anden Garanti for Indskrifternes Ægthed end den, Dr. Glasers Navn byder. De ere afskrevne af hans Samling og senere af Glaser selv prøvede med Originalerne, saa at Texten kan gælde for sikker.

Da jeg kunde gaa i Gang med Tydningen af disse Texter, var min Studietid i Udlandet omtrent udløben. Forskellige Afbrydelser have hæmmet Arbejdet saa meget, at det først nu ser Lyset. — Om Oversættelsen kan jeg kun bemærke, hvad der endnu gælder om de fleste Første-Bearbejdelser af oldarabiske Texter. Vanskelighederne ere her tit saa store, at det første Oversættelsesforsøg paa Forhaand er dødsdømt. Meningen af mange Udtryk kan kun tilnærmelsesvis eller slet ikke gengives.

Det vedføjede primitive Kort skal kun tjene til Vejledning for Læseren, det gør ikke Krav paa geografisk Nøjagtighed og indeholder kun de vigtigste af de omtalte Stednavne. Af de forskellige Specialkort over Jemen har jeg kun medtaget Halévys Kort over Djofegnen. Her ere de geografiske Forhold et vigtigt Argument i Minæerspørgsmaalet, og man bedes derfor sammenholde dette Kort med Udviklingen Side 100 f.

»Oldarabisk« er en ny Betegnelse for det omtalte Materiale. De første Indskrifter gik under Navnet »himjariske Indskrifter«; de fleste af dem vare fra den him-

jariske Periode af Sydarabiens Historie, og desuden kendte man ikke de ældre Stater. Efter at de sabæiske Indskrifter bleve kendte, var »sabæisk« en Tid lang Betegnelse for alle sydarabiske Mindesmærker, efter Halévys Rejse talte man om »sabæiske og minæiske« Indskrifter, og siden Glasers Rejser er »sydarabisk« det mest benyttede Navn. Nu, da Euting har fundet »sydarabiske« Indskrifter i Nordarabien, forekommer det mig, at »Oldarabisk« bliver den mest naturlige Benævnelse.

Til Slut bringer jeg Universitetet og Ministeriet for Kirke- og Undervisningsvæsenet en ærbødig Tak for den fortsatte Understøttelse, der har muliggjort mit forholdsvis lange Studieophold i Udlandet.

København, November 1906.

DITLEF NIELSEN.

FORKORTELSER.

Glaser, Mitth. = Edward Glaser: Mittheilungen über einige aus meiner Sammlung stammende sabäische Inschriften, Selbstverlag, 1886. **Samme: Skizze I** = Skizze der Geschichte Arabiens von den ältesten Zeiten bis Muhammed ausschliesslich nach inschriftlichen Quellen, München, 1889 (ikke udkommen i Bogladen). **Samme: Skizze II** = Skizze der Geschichte und Geographie Arabiens von den ältesten Zeiten bis zum Propheten Muhammad, Berlin, 1890. **Samme: Abessinier** = Die Abessinier in Arabien und Afrika, München, 1895. **Grimme: Mohammed 1904** = Hubert Grimme: Die weltgeschichtliche Bedeutung Arabiens, Mohammed, München 1904, i »Weltgeschichte in Karakterbildern«. **Halévy: Étud. Sab.** = Joseph Halévy: Études Sabéennes i Journal Asiatique 7. Serie 1. Tome 1873, 2. Tome 1873, 4. Tome 1874. **Hommel: Altisr. Überl.** = Fritz Hommel: Die altisraelitische Überlieferung in inschriftlicher Beleuchtung, München 1897. **Samme: Aufs. u. Abh.** = Aufsätze und Abhandlungen, München, I 1892, II 1900, III, 1 1901. **Samme: Chrestomathie** = Südarabische Chrestomathie, München, 1893. **Jeremias: Altes Testament** = Alfred Jeremias: Das alte Testament im Lichte des alten Orients, Leipzig 1904. **Mordtmann: Beiträge** = J. H. Mordtmann: Beiträge zur minäischen Epigraphik, Weimar, 1877, i Zeitschrift für Assyriologie, 12. Ergänzungshefte. **D. H. Müller: Burgen und Schlösser** I, II = D. H. Müller: Die Burgen und Schlösser Südarabiens nach dem Iklîl des Hamdânî, i Sitzungsberichte der philosophisch-historischen Classe der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften Bd. 94 og 97, Wien, 1879 og 1881. **Niebuhr: Beschreibung** = Carsten Niebuhr: Beschreibung von Arabien, Kopenhagen, 1772. **Samme: Reisebeschreibung** = Reisebeschreibung nach Arabien und andern umliegenden Ländern,

1., 2. Bd. Kopenhagen, 1774, 1778, 3. Bd. Hamburg, 1837. **Nielsen: Mondreligion** = Ditlef Nielsen: Die altarabische Mondreligion und die mosaische Überlieferung, Strassburg 1904. **Plinius: Hist. nat.** = C. Plinius Secundus: Historia naturalis ed. Detlefsen, Berlin, 1866. **Prätorius: Beiträge** I, II, III = Franz Prätorius: Beiträge zur Erklärung der himjarischen Inschriften Heft 1, 2, 3, Halle 1872, 1873, 1874. **Ritter: Erdkunde** = Carl Ritter: Die Erdkunde, 12. Theil, Berlin, 1846. **Sab. Denkm.** = Sabäische Denkmäler von Dr. J. H. Mordtmann und Dr. D. H. Müller, Wien, 1883, Separatabdruck aus dem 33. Bd. der Denkschriften der philosophisch-historischen Classe der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften. **Wellhausen: Reste** = J. Wellhausen: Reste arabischen Heidentums, 2. Ausgabe, Berlin, 1897. **Winckler: Textbuch** = Hugo Winckler: Keilinschriftliches Textbuch zum Alten Testament, 2. Auflage, Leipzig, 1903.

Journ. Asiat. = Journal Asiatique.
K. B. = Keilinschriftliche Bibliothek.
K. A. T.^{3} = Die Keilinschriften und das alte Testament, 3. Auflage.
M. V. G. = Mitteilungen der Vorderasiatischen Gesellschaft.
W. Z. K. M. = Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes.
Z. f. Ass. = Zeitschrift für Assyriologie.
Z. D. M. G. = Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft.

Indskrifterne betegnes efter Numrene i de forskellige Samlinger. **Arn.** = Arnaud, **Eut.** = Euting, **Gl.** = Glaser, **Hal.** = Halévy, **H. Gh.** = Ḥiṣn Ghurab, **Lang.** = Langer, **Os.** = Osiander. **Corp.** = Corpus Inscriptionum Semiticarum, Pars IV Tome I, **Berliner-Mus.** eller **Berlin** = Königliche Museen zu Berlin, offentliggjort af J. H. Mordtmann i Heft VII, Himjarische Inschriften und Altertümer, Berlin, 1893. **O. M.** = Osmansk Museum (Konstantinopel), offentliggjort i Sab. Denkm. **Wien.-Mus.** = Kunsthistorisches Hofmuseum zu Wien, offentliggjort af D. H. Müller: Südarabische Altertümer im Kunsthistorischen Hofmuseum, Wien, 1899. **Der.** og **Hom.** betegner de i Fororddet omtalte katabanske Indskrifter offentliggjorte af Derenbourg og Hommel henholdsvis i Revue d'Assyriologie V Vol. IV, 1902, S. 117—128 og i Z. D. M. G. Bd. 53, 1899, S. 98—101. Der.-Indskrifterne ere senere behandlede af M. Lidzbarski i Ephemeris für semitische Epigraphik, Bd. II Heft I, S. 102—108.

INDHOLD.

	Side
Rejserne til Sydarabien	1— 35
Landets ældste Historie	36—126
Nye katabanske Indskrifter	127—211

REJSERNE TIL SYDARABIEN.

Omkring Midten af det 18. Aarhundrede opholdt en dansk Orientalist, Chr. von Haven, paa Studiers Vegne sig i den tyske Universitetsby Göttingen. Den bekendte Göttinger-Professor Michaelis havde den Gang sine Øjne rettede paa det sydlige Arabien som et Land, et af de »mærkværdigste« i Verden, der af forskellige Grunde fortjente at blive nøjere kendt og navnlig lovede Bibelstudiet vigtige Oplysninger. Ved Breve gjorde Michaelis den danske Greve Bernstorff opmærksom paa de Fordele, Videnskaben kunde vente sig af en Expedition til Sydarabien, og denne, »hvis Opmærksomhed intet undgik, som kunde være nyttig ikke alene for vor Nation, men ogsaa for hele den kultiverede menneskelige Slægt, forestillede atter Kong Frederik den Femte, at man turde forvente at faa mange vigtige Efterretninger fra det lykkelige Arabien, hvis et Selskab af Videnskabsmænd blev sendt derhen«. Kongen lod derpaa udgaa Befaling til denne Rejse »saadanne Personer at udsøge, som dertil skikkede vare«, og i Slutningen af Aaret 1760 samledes Expeditionens Medlemmer i København, hvor Greverne Bernstorff og Moltke efter kongelig Anordning udrustede dem

med alt til Rejsen nødvendigt. Rejseselskabet bestod af 5 Mænd: Orientalisten Professor Chr. von Haven, Naturhistorikeren Professor Peter Forskål, Lieutenant Carsten Niebuhr, Lægen Chr. Carl Cramer og Maleren Georg Wilhelm Baurenfeind. Den 4. Januar 1761 forlod Expeditionen København ombord paa et dansk Krigsskib, der bragte den til Smyrna, og begav sig over Constantinopel og Ægypten paa Vej til Jemen, hvor den efter Bestemmelsen skulde opholde sig i nogle Aar og saa vende hjem over Basra og Aleppo. Men Skæbnen vilde det anderledes. Ved Juletid 1762 naaede de danske Forskere ganske vist lykkelig og vel til Jemen; men allerede i Maj Maaned 1763 blev von Haven overfalden af Klimatfeber og døde i Vildelse i Mokka, hvor hans Lig nu hviler paa den europæiske Kirkegaard. Forskål bukkede under for Rejsens Strabadser paa Vejen mellem Mokka og Ṣan'â, Jemens Hovedstad, efter fra Ta'as forgæves at have gjort flere Forsøg paa at naa det berømte Bjærg Ṣabber, der efter Arabernes Mening paa sin Ryg bar Alverdens Planter. Han døde i Juli Maaned 1763 i Byen Jerîm. De øvrige naaede til Ṣan'â, hvor de blev vel modtagne af den daværende Imâm, og rejste efter et kort Ophold tilbage til Mokka for at indskibe sig til Bombay. Under Sørejsen døde Baurenfeind tillige med sin Tjener fra København i August Maaned samme Aar paa Højden af Øen Soḳoṭra, og i Bombay blev Cramer alvorlig syg og hensov i Februar Maaned 1764. Efter Tabet af sine Rejsefæller fortsatte Niebuhr alene Rejsen efter den fastsatte Plan og naaede over Basra, Bagdad, Mosul, Aleppo, Jerusalem, Cypern og Constantinopel København i Aaret 1767. Skønt saaledes af 5 Forskere de 4 faldt som Rejsens Ofre, var det videnskabelige Udbytte af denne Rejse, efter Ritter »den fuldstæn-

digste og besindigste, som nogensinde er bleven udført af Europæere i Jemen«, ingenlunde saa ringe, som man af den Grund skulde formode. Den bar ikke alene rige Frugter af Ruin-Prospekter og Indskriftmateriale fra Eufrat-Tigris-Landene; men Niebuhrs store Rejseværk, hvoraf sidste Bind først udkom efter hans Død, er endnu den Dag i Dag, hvad Jemen angaar, ikke forældet[1]). Niebuhr-Expeditionen naaede mange Steder til Egne i Jemen, hvor før eller siden ingen Europæer har sat sin Fod, og Lieutenant Niebuhrs topografiske, kartografiske Observationer, hans store Specialkort over de ukendte Egne i det fjærne, lykkelige Arabien omtales af senere Rejsende med den største Beundring. Sydarabiske Indskrifter fik Niebuhr ikke Lejlighed til at afskrive, men han henledte senere Rejsendes Opmærksomhed paa »himjariske« Ruiner og Indskrifter og har paa sit Kort angivet Steder, hvor saadanne findes[2]). Dog var Danskeren Niebuhr aabenbart den første europæiske Videnskabsmand, der saa en sydarabisk Indskrift; thi da han laa syg i Mokka, viste en Hollænder, der var gaaet over til Muhammedanismen, ham en Indskrift »i et ganske ukendt Alfabet«. »Jeg tvivler derfor ikke om, at man i Jemens Bjærgegne og navnlig mellem Ta'as, Ṣan'â og Tihâma endnu kan finde Indskrifter med himjariske Skrifttræk. Da jeg netop paa det Tidspunkt, da den omtalte Hollænder viste mig sin Kopie, laa meget syg af en hidsig Feber, saa havde jeg mere Grund til at be-

[1]) Carsten Niebuhr: Beschreibung von Arabien, Kopenhagen, 1772. Reisebeschreibung nach Arabien und anderen umliegenden Ländern, I Bd. Kopenhagen, 1774, II Bd. Kopenhagen, 1778, III Bd. Hamburg, 1837.

[2]) Niebuhr: Beschreibung S. 94, Reisebeschreibung S. 400, 409, 427.

rede mig til Døden end til at samle gamle ukendte Indskrifter og forsømte af den Grund Lejligheden til at afskrive den, som han viste mig. Husker jeg ret, saa bestod denne Skrifts Bogstaver af lutter lige Streger« (Beschreibung S. 94—95). Da vi nu besidde Hundreder af saadanne Indskrifter, hvis Bogstaver bestaa af »lutter lige Streger«, kan der næppe være Tvivl om, at det virkelig var en »himjarisk« Indskrift, som Niebuhr har set.

Ved denne Expedition blev den lærde Verden opmærksom paa de Skatte af Oldtidsminder, man kunde vente sig fra det gamle Kulturland i det sydlige Arabien, og flere Rejsende gik i de danske Forskeres Spor for at finde de af Niebuhr omtalte Indskrifter. Niebuhr-Expeditionen kan derfor betragtes som Indledningen til den sydarabiske Oldtidsvidenskab, skønt Jemen allerede tidligere var bleven besøgt af Europæere[1]).

I Aaret 1508 landede saaledes den italienske Sømand Lodovicho di Barthema i Havnestaden 'Aden. Her blev han som Vantro lagt i Lænker og slæbt 8 Dagsmarscher op i Bjærgene til Sultanen af Rhadas Residens. Denne Hersker laa imidlertid den Gang i Krig med Kongen af Ṣan'â og belejrede sidstnævnte By uden Resultat i samfulde 8 Maaneder; da han atter vendte tilbage, blev Barthema efter et Fangenskab paa 3 Maaneder sat paa fri Fod igen,

---

[1]) En i geografisk Henseende meget udførlig Skildring af de sydarabiske Expeditioner før Aaret 1845 findes hos Carl Ritter: Die Erdkunde, 12. Theil, Berlin, 1846. Saaledes S. 268 ff., S. 312 ff. og navnlig S. 738—766. En samlet Oversigt over Rejserne indtil 1882, ledsaget af et orienterende Kort over de af de Rejsende besøgte Egne, giver Fr. Buhl i »Historisk Arkiv«, København, 1884: Sydarabien og dets ældste Historie, S. 321—334, 423—437.

strejfede en Tid om i Jemen og besøgte flere Byer, blandt andre Ṣan'â og Bjærgstaden Ḍamar, inden han igen drog til 'Aden og indskibede sig til Indien. Hans Rejseberetning indeholder i Modsætning til Niebuhrs nærmest personlige Oplevelser og fortæller kun lidt om Land og Folk.

Et fransk Handelsselskab sendte i Aaret 1712 paa Handelens Vegne to armerede Skibe til Mokka. Da Jemens Hersker, en svagelig Olding paa henved 90 Aar, hørte om Europæernes Landing i sin Havnestad, bad han om at faa en Læge tilsendt. Franskmændene grebe Lejligheden til under Major de la Grélaudière at afsende et Gesandtskab til Kongens Hof i Nærheden af Ḍamar. Under sikker Eskorte gik Rejsen til Hest i 8 Dagsrejser ad ṭarîḳ el jemen, den sydlige Vej, som Danskerne senere fulgte, over Ta'as og Jerîm til Ḍamar. Ved Hoffet bleve de vel modtagne, og da Lægen var saa heldig at befri Kongen for en Ørelidelse, bleve de efter et Ophold paa en Maanedstid hjemsendte ad samme Vej med rige Gaver. I Rejseberetningen skildres Kongens prægtige Harem og Bryllupsfester, men Ruiner eller Indskrifter omtales hverken af Franskmændene eller af Barthema[1]).

Derimod var det Dr. U. E. Seetzens Opgave at opsøge de af Niebuhr omtalte Indskrifter, da han i Sommeren 1810 under urolige politiske Forhold fra Havnestaden Ḥodeida satte Kurs mod det Indre

---

[1]) Lodovicho di Barthema: Itinerario, Libro II., dell'Arabia felice c. I—XV, fol. 152—155 i G. B. Ramusio: Raccolta delle Navigationi etc., Venetia, 1563, fol. Tom. I. (De la Grélaudière) Relation du Voyage de Moka à la Cour du Roy d'Yemen (1712), i Jean de la Rocque, Voyage de l'Arabie heureuse, Paris, 1716, 8, p. 222—294. Excerperet og citeret efter Carl Ritter: Die Erdkunde, 12. Theil S. 739 ff.

af Jemen. Da han fra Ṣan'â vendte sig mod Syd, fandt han ogsaa virkelig de af Niebuhr omtalte Ruiner og kopierede ved den gamle himjariske Hovedstad Ẓafar de første sydarabiske Indskrifter, nemlig 5 utydelige smaa Fragmenter. Med disse naaede han over 'Aden langs Kysten i Behold til Mokka. Her blev han paa Grund af sine Slanger og andre Præparater i Spiritus anset for Troldmand, og da han fra Mokka med flere Kamelladninger af sine Samlinger igen søgte det Indre, forsvandt han sporløst. Efter nogle Beretninger skal han være myrdet af Araberne allerede ved Byen Ta'as, efter andre atter være naaet til Ṣan'â, men der være ryddet af Vejen ved Gift paa Imâmens Befaling. En senere Rejsende, Arnaud, hørte langt inde i det Indre Maribs Indbyggere fortælle om en hvid Rejsende, der i sin Tid afskrev Indskrifter der. Sikkert er i hvert Tilfælde, at Rester af hans Efterladenskaber, Optegnelser, Papirer og Bøger med hans haandskrevne Navn ere fundne spredte vidt omkring i det Indre af Jemen. Hvor langt Seetzen har naaet paa sine Rejser, og hvilke epigrafiske Resultater de have bragt, vil saaledes næppe nogensinde blive opklaret; kun nogle faa Breve og de omtalte 5 Indskrifter naaede fra Mokka til Europa og blev senere offentliggjorte [1]).

Seetzens Skæbne virkede i de følgende Aar hæmmende paa nye Rejseforetagender, og først i Trediverne, da Englænderne i deres Kamp mod det overhaandtagende Sørøveri ved Arabiens Sydkyst foretog omfattende Opmaalinger ved Kysten, blev Videnskaben ved engelske Søofficerer beriget med

---

[1]) v. Zach: Monatliche Correspondenz, 1813, Bd. 27 og 28. Fundgruben des Orients, Wien, 1811, Bd. 2. S. 275 ff. Ritter: Erdkunde S. 744 ff.

nye og brugbare Indskriftfund. — Saaledes kunde Englænderne Hulton og Cruttenden fra et Opmaalingsskib foretage en Udflugt til Ṣan'â i Højsommeren 1836. Skønt vel bevæbnede maatte de fra Mokka vælge den nordlige Vej, ṭarîḳ eš šâm, da Beduinfejder gjorde Sydvejen usikker, og selv denne var paa Grund af den stærke Hede og lange Tørke i høj Grad besværlig. Hulton blev da ogsaa syg og døde paa Hjemvejen, men Cruttenden kunde senere forelægge Rejsens videnskabelige Udbytte for Offentligheden, deriblandt Kopier af 5 smaa sabæiske Indskriftfragmenter fundne i Ṣan'â [1]).

Ogsaa Grænselandet mellem det egentlige Jemen og Ḥaḍramaut blev nærmere bekendt ved de engelske Kystopmaalinger. Saaledes opdagede den engelske Lieutenant Wellsted 1834 det saakaldte »Ravneslot«, Ḥiṣn al Ghurâb, ved Kysten østlig for Bal-Ḥaff og fandt oppe paa den sorte Klippe, hvorpaa det gamle Slot var bygget, nogle Indskrifter indhuggede i Klippevæggen. Mellem disse var den store tilinjede Ḥiṣn al Ghurâb Indskrift, dateret med Aarstallet 640, den første længere, fuldstændige og tydelige Indskrift. Aaret efter drog Wellsted, medens hans Skib laa for Anker i Bugten Ḳubbet al-'Ajin, med en Expedition op i den vestlige Maifat Dal nord for den omtalte Bugt og fandt der kun et Par Dagsrejser fra den øde, sandede Kyststrækning i det herligste frugtbare Kulturland imponerende Ruiner af en gammel Fæstning eller By, opført af store regelmæssigt tilhuggede Stenblokke. Stedets nuværende Navn Naḳab-al-Hadjar (Ruinhulvejen) er naturligvis

[1]) Charles J. Cruttenden: Narrative of a Journey from Mokka to San'a i Journ. of the London Roy. Geogr. Soc. 1838, vol. 8 p. 267 ff. Journal of an Excursion to San'a i Proceed. of the Bombay Geogr. Soc. 1838, p. 39 ff. Ritter: Erdkunde S. 747 ff

secundært. Det oprindelige Navn, Maifa'at, findes i en utydelig, halv-uforstaaelig Mur-Indskrift, som Englænderne afskrev, (Naḳab-al-Hadjar Indskriften). Det samme Ord er bevaret til vore Dage i Dalens nuværende Navn[1]).

Ved disse Rejser blev det fastslaaet, at der fandtes frugtbare Landstrækninger bag Arabiens uvenlige og øde Sydkyst, og at disse i Oldtiden havde været Sæde for høj Kultur. De omtalte Murlevninger stamme saaledes aabenbart fra gamle Fæstningsværker, anlagte til Støtte og Beskyttelse for den fordums betydelige Handelstrafik mellem de indenlandske Stæder i Ḥaḍramaut og den store, i Oldtiden bekendte, Søhandelsstad Kane, hvis Levninger nu rimeligvis maa søges ved Ḥiṣn al Ghurâb.

Missionæren Wolfs Rejse fra Mokka til Ṣan'â 1836 bragte intet nyt epigrafisk Materiale, Botanikeren Bottas Vandringer i Jemens vestlige Bjærgegne 1837 berigede heller ikke Videnskaben med nye Indskrifter, men alligevel forelaa der nu et virkeligt Grundlag for Indskriftstudier, og kort efter udkom da ogsaa de første Afhandlinger over det sydarabiske Indskriftsprog af de tyske Lærde Gesenius og Rödiger[2]).

Nye Fund i Fyrrerne bragte disse Studier et mægtigt Skridt fremad. — Den tyske Rejsende Adolph v. Wrede trængte i Aaret 1843 fra Havnebyen Makalla i nordvestlig Retning ind i det egentlige Ḥaḍramaut, opdagede en 6—7 Dagsrejser fra

---

[1]) I. R. Wellsted: Travels in Arabia, London, 1838. Tysk Bearbejdelse med Excurs over himjaritiske Indskrifter af Rödiger: Wellsteds Reisen in Arabien. Halle, 1842.

[2]) Wilh. Gesenius: Über die Himjaritische Sprache und Schrift, Halle, 1841. E. Rödiger: Versuch über die Himjaritischen Schriftmonumente, Halle, 1841.

Kysten den paradisisk frugtbare Wadi Duan og besøgte flere saadanne frugtbare Landstrækninger. Han skildrer i det hele taget Ḥaḍramauts Indre som ualmindelig frugtbart og rigt befolket. Ogsaa den udstrakte uigennemtrængelige Flyvesandsørken (Baḥras-safi eller Al-Aḥḳâf), der mod Nord begrænser dette frugtbare Kulturland, betraadte den uforfærdede Rejsende og fandt endelig ved den østlige Maifat Slette i den saakaldte Obne-Dal antike Murlevninger med en femlinjet ḥaḍramautisk Indskrift, den saakaldte Obne Indskrift [1]).

Samme Aar lykkedes det den franske Apotheker Thomas Joseph Arnaud at naa ind til Marib, det sabæiske Kongeriges sagnomvundne Hovedstad. Som Læge ledsagede han i Sommeren 1843 et tyrkisk Gesandtskab til Ṣan'â, stjal sig der bort fra sine Rejsefæller og forsøgte paa egen Haand den farlige Rejse mod Øst. Som sørgelige Rester af fordums Handelskultur var der endnu paa Arnauds Tid en ret jævnlig Karavaneforbindelse mellem Marib og Ṣan'â. Marib afsatte en Del Stensalt til Ṣan'â, medens betydelige Mængder af Korn (Durra) paa Kamelryg førtes fra den frugtbare Egn omkring Ṣan'â til de øde østlige Egne; et sørgeligt Vidnesbyrd om Forskellen mellem nu og før, da de frugtbare Marker og kunstige Vandanlæg ved Marib vare berømte over hele Orienten. Arnaud forsøgte at naa Marib med en saadan Karavane, tingede sig i Beskyttelse hos et af Karavanens Medlemmer og forlod med ham Ṣan'â den 12. Juli 1843. Vejen mellem Ṣan'â og Marib tilbagelægge Kamelerne i 5—6 Dage, efter et Par Dagsrejser forlod man det vestlige Højplateau,

---

[1]) Heinr. v. Maltzan: Adolph v. Wredes Reise in Hadramaut, Braunschweig, 1870, udgivet efter Wredes efterladte Papirer med en Kommentar til Obne-Indskriften.

naaede gennem et jævnt skraanende, tildels brolagt Bjærgpas til den lavere liggende Slette og efter 6 Dagsrejser kunde Arnaud med Tilladelse af Byens Emir betræde Maribs historiske Grund.

Langs Ḍana Floden gik Vejen mellem Balaḳbjærgene til de store forfaldne Dæmningsanlæg fra Maribs Glansperiode. Øst herfor aabnede den store Slette sig, hvor en ussel Landsby af samme Navn var den sidste Rest af den fordums saa mægtige Sabæer-Metropol. Inden han drog ind i Marib, skyndte Arnaud sig at optage en Plan over Dæmningerne og afskrive saa mange Indskrifter, som hans Ledsageres Hastværk tillod ham. I Byen blev han venlig modtaget af Emiren og kunde under hans Beskyttelse undersøge det gamle Maribs Ruiner, nu kun Jorddynger med Rester af en ringformet Bymur, samt det kæmpemæssige Almaḳah Tempel udenfor Byen, Ḥaram Bilḳis, som Araberne kalde det. Begge Steder afskrev Arnaud Indskrifter, men de uvidende og overtroiske Indbyggeres paatrængende Nysgærrighed og idelige Plagerier gjorde Opholdet uudholdeligt. Allerede den 3. Dag maatte Arnaud slutte sig til en større Karavane, der afgik til Ṣan'â med en Ladning Stensalt, og samme Dags Aften lejrede Karavanen sig i Nærheden af Ruinerne ved Ḥariba. Disse havde Arnaud ikke haft Lejlighed til at besøge paa Henvejen, han bryder derfor med sin Ledsager op midt om Natten, iler i Forvejen afsted til Ruinerne og afskriver ved den første Morgendæmrings svage Lys de Indskrifter, der fortælle om Bygningen af den første sabæiske Hovedstad Ṣirwâḥ. Karavanen indhentes efter 2 Timers Hurtigløb ved Enden af Ḥariba-Sletten, og Arnaud naar Ṣan'â i god Behold den 25. Juli efter at være bleven »smuglet« gennem en Landsby, hvis Fyrste

efter gammel Ret tog Told af det Salt, der indførtes til Ṣan'â [1]).

Paa Vejen fra Ṣan'â til Tihâma led Arnaud saa meget af de daglige Regnskyl, at han en lang Tid var blind, men hans Rejsebeskrivelse og de 56 sabæiske Indskrifter, han havde afskrevet i Ṣan'â, Ṣirwâḥ (Ḥariba) og Marib, naaede til den franske Konsul Fresnel i Djidda, der tidligere havde gjort sig fortjent ved Studier over nogle sydarabiske Dialekter fra Egnen omkring Ẓafar og Mirbat (Ekkili, Ekrawi), som han ansaa for Rester af det gamle Indskriftsprog. De nye Indskrifter fandt derfor i denne Lærde en interesseret Bearbejder. En sammenhængende Oversættelse kunde der paa Studiets daværende Standpunkt ikke være Tale om, men i den Kommentar, som Fresnel sammen med Indskrifterne sendte til Journal Asiatique, findes, navnlig hvad Egennavnene angaar, mange gode og træffende Bemærkninger. Da Indskrifterne i Aaret 1845 bleve offentliggjorte i nævnte Tidsskrift, bleve sydarabiske Typer for første Gang bragte i Anvendelse, og nu forelaa den første større Samling af virkelige Originalmindesmærker fra det gamle klassiske Eventyrland Saba [2]).

Ved et Tilfælde kom en sydarabisk Gravindskrift for Lyset paa et meget mærkeligt Sted, idet nemlig

---

[1]) Man mindes her uvilkaarlig det af de klassiske Forfattere omtalte Told- og Udpresningssystem hos de gamle Sydarabere, hvor stedlige Herskere ved de forskellige Handelsstationer toge betydelige Afgifter af de rige Vareexporter.

[2]) Journal Asiatique 4. Série 5. Tome, Paris, 1845: Relation d'un voyage a Mareb (Saba) dans l'Arabie Méridionale, entrepris en 1843 par M. Arnaud p. 211—245, 309—345, 6. Tome Inscriptions, Transscription Arabe et Remarques de M. Fresnel p. 169—237.

Englænderen Loftus's Tjener under de britiske Udgravninger i Babylonien paa en Ridetur i Nærheden af Warka omkring Aaret 1850 med Hesten sank ned i et Gravsted, der indeholdt et kort sydarabisk Gravmæle over Hantaśar, Søn af 'Eśau[1]).

Begyndelsen af Tredserne bragte den sydarabiske Epigrafik en stor Berigelse af Materiale, da den engelske Oberst Coghlan af Araberne erhvervede en smuk Samling af velbevarede Bronzetavler fra den sabæiske Oldtid, og omtrent paa samme Tid kom nogle Stene fra Marib og andre Indskriftfragmenter tilligemed Bronzetavlerne i Britisk Museums Besiddelse, i det hele c. 40 Numre. Tavlerne ere med en enkelt Undtagelse Tempeltavler fra en gammel Helligdom i 'Amrân, nordvest for Ṣan'â; de indeholde Votivindskrifter fra Privatfolk til Guden Almaḳahs Ære og ere trohjærtede Vidnesbyrd om hine Tiders enfoldige Gudsdyrkelse. En enkelt (Os. 29) stammer fra Byen Šabwat i Ḥaḍramaut, indeholder et Slags Gavebrev til Guden Sin og har som Obne og Naḳab-al-Hadjar Indskriften Betydning som gammelt ḥaḍramautisk Sprogmindesmærke. — Den første Bearbejder af denne Samling var den sydtyske Præst Ernst Osiander, der allerede tidligere havde gjort sig fortjent ved Studier over Arnaud-Indskrifterne. Skønt Døden brat standsede hans Arbejde i Aaret 1864, var det dog en værdifuld Kommentar til de nye Indskrifter, der den Gang forelaa fra hans Haand og Aaret efter blev offentliggjort[2]).

---

[1]) William Kennet Loftus: Travels and Researches in Chaldæa and Susiana in 1849—1852, London, 1857, p. 233—234.

[2]) Ernst Osiander: Zur himjarischen Alterthums- und Sprachkunde Z. D. M. G. 10. Bd. 1856, S. 17—73. Zur himjarischen Alterthumskunde Z. D. M. G., 19. Bd., 1865, S. 159—293; 20. Bd. 1866, S. 205—287.

Medens hidtil, naar man undtager Arnaud-Indskrifterne, det meste Indskriftmateriale var kommet til Europa ved engelske Mænd og engelsk Initiativ, bliver der nu fra Frankrig foretaget en Rejse, der indleder en hel ny Æra for den sydarabiske Videnskab. Da Udgivelsen af »Corpus inscriptionum Semiticarum« i Aaret 1869 blev besluttet i Paris, overdrog L'Académie des inscriptions et belles-lettres Orientalisten Joseph Halévy, den senere bekendte Professor, at udføre en Rejse i Jemen for der at samle Indskrifter for »Corpus«. Kort forinden havde en Jøde Jacob Saphir foretaget Rejser i det sydlige Arabien paa den Maade, at han rejste omkring til de derværende Jødemenigheder, og derved vist, at for Jøder var det muligt saaledes at trænge ind mellem de uafhængige Araberstammer. De talrige rundt omkring i Jemen bosatte Jøder blive nemlig af Araberne betragtede som en Slags Pariakaste, de have ikke andre Rettigheder end dem, Arabernes Medlidenhed levner dem; de maa f. Ex. ingen Vaaben bære og blive behandlede med den største Foragt af deres muhammedanske Herrer. Paa den anden Side gælder det som uværdigt for en Araber efter Beduinernes Ridderlighedsbegreber at dræbe en ubevæbnet Jøde, paa samme Maade som det vilde være en Skændsel at dræbe en Kvinde eller et Barn. Heraf benyttede Jøden Halévy sig. Han forklædte sig som en fattig Jøde fra Jerusalem og berejste paa denne Maade i Aaret 1870 de vanskeligste og mest utilgængelige Egne i Sydarabien. Fra Ṣan'â gik Rejsen gennem Djofegnen i modsat Retning af Ælius Gallus' Marschroute til det nordlige Beled-Nedjran, hvor han i en frugtbar Floddal opdagede Ruinerne af det gamle Nedjran (Nagara Metropolis), derfra mod Syd over Marib og Ṣirwâḥ til San'â. Strabadser og Genvordigheder af enhver

Art bød en saadan Rejse selvfølgelig i rigt Maal. Foruden Rejsens Savn og Anstrengelser maatte Halévy netop som Jøde taale mange Forsmædelser af de indfødte, der fandt hans Interesse for de gamle Mindesmærker fra deres Forfædres Tid lovlig nærgaaende og næsvis. Araberne betragte nemlig disse med en vis sky Pietet. De vældige Bygningsværker, der rundt omkring findes henslængte i Ørkenens Sand, tro de opførte ved Hjælp af overnaturlige Kræfter, og man finder mange Steder den Overtro udbredt, at det vil bringe Ulykke over Landet, hvis Indskrifter fjærnes eller profaneres af Vantro. Derfor indbragte Halévys Indskriftstudier i Jemen ham mer end en Gang en ordentlig Dragt Prygl, men han slap dog trods alle Genvordigheder med nogenlunde hele Lemmer igen hjem til Frankrig og kunde da for Akademiet som Resultat af sin Mission fremlægge ikke mindre end 685 Indskriftkopier, hvoraf kun 15 tidligere havde været kendt. Disse var afskrevne paa 37 forskellige Steder i Jemen og blev af Halévy selv allerede i 1872 tilligemed en Rejseberetning offentliggjorte og, saavidt det den Gang var muligt, ogsaa oversatte. En grundig Afhandling over Indskriftsproget tilligemed en Revision af de fleste kendte Indskrifter offentliggjorde Halévy i de følgende Aar[1]).

---

[1]) Journal Asiatique, 6. Série, 19. Tome 1872: Rapport sur une mission archéologique dans le Yémen, par M. Joseph Halévy p. 5—98. Inscriptions Sabéennes p. 129—266, Traduction des inscriptions p. 489—547. 7. Série, 1. Tome 1873: Études Sabéennes par M. Halévy, Examen critique et philologique des inscriptions Sabéennes, connues jusqu'à ce jour, p. 434—521; 2. Tome 1873 p. 305—365; 4. Tome 1874 p. 497—585; Bulletin de la Société de Géographie, 6. Sèrie 6. Tome 1873: Voyage au Nedjrân p. 5—31, 249—273, 581—606, 13. Tome, 1877, p. 466—479. En anden ikke offentliggjort Beretning om Halévys Rejse besidder Dr. Glaser, den

Denne Rejses høje videnskabelige Betydning maa ikke alene søges i det store Indskriftmateriale, den bragte, men ogsaa deri, at den bragte et helt nyt Kulturfolk med et hidtil ukendt Sprog frem for Dagens Lys. I den frugtbare Egn omkring Ḥarid Floden i den sydarabiske Djof nordøst for Ṣan'â opdagede Halévy nemlig Sporene af en fordums høj Kultur i Levninger af gigantiske Bygningsværker, hele Ruinbyer, der for det meste laa paa store befæstede Høje. Det var, som det senere viste sig af Indskrifterne, Ruinerne af det gamle minæiske Rige med Indskrifter i minæisk Tungemaal, medens de tidligere kendte Indskrifter hovedsagelig stammede fra det sabæiske Rige og vare affattede i det sabæiske Sprog, nogle enkelte, skrevne i den ḥaḍramautiske Dialekt, fra den østlige Nabostat Ḥaḍramaut. I disse minæiske Ruinbyer fandt Halévy ikke alene udstrakte Befæstningsanlæg, Mure og Taarne overalt bedækkede med Indskrifter, men ogsaa pragtfulde Templer, hvis Indre var rigt smykket med Søjler og Tavler. En Ruinhøj syntes at have været en særlig hellig Stad og var overalt oversaaet med Tempelruiner, omstyrtede Søjler og Tempeltavler. 154 Indskrifter, overvejende af religiøst Indhold, kunde Halévy afskrive der. Af disse fremgaar, at Byen, nu kun en uanselig Landsby med Navnet Barâḳiš, i gamle Dage bar Navnet Jaṭîl og var en mægtig Stad, Knudepunkt for minæisk Kultur. En anden By, den nuværende Es-Sauda, holdt Halévy for en fordums stor Industriby, og skønt nu fuldstændig i Ruiner, vidnede dog 71 Indskrifter om fordums Vælde og Herlighed.

---

er affattet paa hebræisk og arabisk af Halévys Rejseledsager, en Ṣan'â'er Jøde ved Navn Haim Hebschus. Denne Ledsager omtales ikke i Halévys Rejseberetning.

Den største Ruinby var dog den gamle minæiske Hovedstad Ḳarnau, hvis nuværende Navn Ma'în endnu den Dag i Dag erindrer om det gamle Minæerrige. Den laa paa en befæstet Høj 280 Meter lang og 240 Meter bred, omgiven af en vældig Ringmur med Taarne og Afsatser. Paa denne Mur og andre offentlige Bygningsværker læste Halévy 80 Indskrifter.

Omtrent paa den Tid, da Halévy vandrede om mellem Jødemenighederne i Sydarabien, skete der en væsentlig Forandring i Landets politiske Forhold, idet Jemen fra 1870 kom under tyrkisk Herredømme som tyrkisk Provins. I Virkeligheden kom denne Forandring imidlertid kun til at omfatte Byen Ṣan'â, der nu fik tyrkisk Garnison, og Rejseruten Ḥodeida-Ṣan'â, der blev beskyttet af tyrkisk Militær. Det øvrige Jemen er vel af Navn tyrkisk, men i Virkeligheden uafhængigt som tidligere. Tyrkernes Magt strækker sig ikke mange Kilometer udenfor Hovedstaden Ṣan'â, og Araberne i det Indre ere siden den tyrkiske Invasion ikke blevne venligere mod Fremmede. De stolte, uafhængige og frihedselskende Beduinstammer føle det fremmede Herredømme som et uværdigt Aag, der kun bringer Landet unyttige Byrder, og for at inddrive Skatterne maa tyrkiske Militærexpeditioner tit føre blodige Kampe med de velorganiserede og velbevæbnede Stammer. De egentlige Indskriftegne ere altsaa ingenlunde derved gjorte mere tilgængelige for Europæere, selv om de ogsaa af og til betrædes af tyrkiske Soldater, saa har Videnskaben ingen Fordel deraf, Militæret har andre Formaal end at samle Indskrifter[1]).

[1]) I den seneste Tid have de sydarabiske Stammer samlet sig til aabent Oprør og tilføjet de tyrkiske Undsætningshære blodige Nederlag. For Øjeblikket holde de de stærkt sammensmeltede tyrkiske Tropper inde-

Derfor gav hverken Maltzan's Rejse til 'Aden (1870—71) eller Manzoni's Ophold i det tyrkiske Jemen (1877—80) epigrafiske Resultater, men Maltzans arabiske Dialektstudier bragte en ejendommelig sydarabisk Dialekt frem for Dagens Lys, nemlig Mehri-Sproget fra Egnen Mahra øst for Ḥaḍramaut. Denne moderne Dialekt minder ved nogle karakteristiske Lydforskydninger i paafaldende Grad om det gamle ḥaḍramautiske Inskriftsprog, synes ogsaa at have bevaret enkelte sabæo-himjariske Former[1]).

Imidlertid købte tyrkiske Embedsmænd fra Tid til anden Antikviteter, som af Araberne bleve bragte til Ṣan'â. Paa den Maade opstod i Halvfjerdserne to Samlinger af sydarabiske Oldsager, ca. 50 Numre, overvejende Fragmenter af forholdsvis sene sabæiske Stenindskrifter. Disse bleve sendte til Konstantinopel, opstillede i det kejserlige tyrkiske Museum Tschinili Kioschk og senere offentliggjorte[2]).

Ved Halévy's Rejser og de tyrkiske Indkøb blev

---

sluttede i Byen Ṣan'â. Medens engelsk Herredømme og Indflydelse ved klog Handelspolitik i Stilhed voxer sig stærk paa Sydkysten, vil det tyrkiske Militærregimente i Sydarabien sikkert snart faa en brat Ende.

[1]) Heinrich Freiherr von Maltzan: Über den Dialekt von Mahra, genannt Mehri in Südarabien Z. D. M. G. Bd. 25, 1871, S. 196—214. Dialektische Studien über das Mehri im Vergleich mit verwandten Mundarten Z. D. M. G. Bd. 27, 1873, S. 225—231. Arabische Vulgärdialecte l. c. S. 232—294. Reise nach Südarabien und geographische Forschungen im und über den südwestlichsten Theil Arabiens, Braunschweig, 1873. Renzo Manzoni: El Yemen, tre anni nell'Arabia felice. Escursioni fatte dal Settembre 1877 al Marzo 1880, Roma, 1884.

[2]) Dr. J. H. Mordtmann und Dr. D. H. Müller: Sabäische Denkmäler, Wien, 1883 (Separatabdruck aus dem 33. Bd. der Denkschriften der Philosoph.-Hist. Classe der kais. Akademie der Wissenschaften).

man i Sydarabien gjort opmærksom paa Oldsagernes Værdi, og flere Falsknere søgte i disse og følgende Aar at sælge deres efterlavede Oldsager til europæiske Musæer, saaledes at den sydarabiske Indskriftvidenskab en lang Tid led under disse fortsatte Bedragerier. Navnlig en Kobbersmed fra Ṣan'â drev i de Tider en indbringende Forretning med Falsifikater. Nogle plumpe Forfalskninger blandt Oldsagerne i Konstantinopel bleve af Fagmænd strax konstaterede, men ogsaa mellem de i disse Aar af Levy, Prætorius o. a. offentliggjorte Indskrifter befandt sig flere falske. Det samme gælder om de fleste af Prideaux og Miles erhvervede Indskrifter og om mange, som Rehatsek offentliggjorde fra Musæet i Bombay. Ogsaa til Louvre blev der solgt 17 uægte Indskrifter, der senere bleve udgivne sammen med 4 ægte Glaserindskrifter o. s. v. Disse Falsificater kendes lettest paa sønderrevne Sætninger eller Ord paa intact Materiale og have ofte en relativ Værdi som Gengivelse af ægte Texter.

I de følgende Aartier blive de egentlige epigrafiske Rejser genoptagne, idet den østrigske Arabist Edward Glaser, Astronom ved det k. k. Observatorium i Wien, 1880 af Pariser Akademiet fik det Hverv overdraget igen at samle Indskrifter i Jemen. Glaser gik dog først til Tunis og Ægypten for der at samle Erfaringer i arabisk Sprog, Sæder og Skikke, og medens han der forberedte sig til Jemen-Rejsen, udsendtes fra Orientalist-Kredse i Wien i Aaret 1882 den unge Arabist Siegfried Langer i samme Øjemed til Jemen. Efter et kort, aabenbart for kort, forberedende Ophold hos de syriske Arabere, indskibede denne sig til Djidda og Kunfuda, hvorfra han af Tyrkerne blev ført til Ḥodeida. Paa Rejsen herfra til Ṣan'â gennem det gamle himjariske Land fandt han en større himjarisk Indskrift i Nærheden

af Ḍurân (Lang. 1) samt de af Niebuhr omtalte himjariske Ruiner og Indskrifter ved den lille By Ḍâff, som Seetzen forgæves havde søgt efter. (Lang. 2—9). I Ṣan'â fik han Adgang til at afskrive et Par Indskrifter (Lang. 10—13); men Tyrkerne forbød en yderligere Indtrængen i Landet og sendte ham tilbage til Ḥodeida. Langer tabte dog ikke Modet. Han tog til 'Aden, og der lykkedes det ham at erhverve sig Kopier af nogle Indskrifter, der uvist fra hvilke Egne vare komne til 'Aden (Lang. 14—18). Blandt disse fandtes en i sproglig Henseende meget interessant men desværre stærkt beskadiget Text affattet i ḥaḍramautisk Dialekt (Lang. 14). Fra 'Aden forsøgte han forklædt som Araber paa egen Haand at naa Ruinegnene i det Indre. Efter al Rimelighed er hans Forklædning hurtig bleven gennemskuet, idet han allerede faa Dagsrejser fra 'Aden blev myrdet af sine Ledsagere. Han havde efter de Oplysninger, Glaser senere indhentede, lagt sine Klæder og Vaaben fra sig for at bade i Floden Banâ og blev i Vandet skudt med sin egen Bøsse. Hans sidste Ord var »Amân«, »Troskab«. Sine 22 Indskriftkopier havde Langer allerede den Gang sendt til Europa, og disse bleve kort efter hans Død offentliggjorte fra Wien[1]).

I det samme Aar, Langer faldt som Offer for sin Videnskab, indtraf Glaser i Ṣan'â, men blev foreløbig en Tid af Tyrkerne hindret i Udflugter derfra, da Langers ulykkelige Endeligt havde gjort dem ængstelige og mistroiske overfor Rejsende. Det lykkedes dog snart Glaser at vinde de øverste Embedsmænd for sig og sine Planer, saaledes at han i Aarene 1882—84 kunde udføre tre Rundrejser i det nordlige Jemen.

[1]) D. H. Müller: Sabäische Inschriften entdeckt und gesammelt von Siegfried Langer i Z. D. M. G. Bd. 37, 1883, S. 319—421.

Den første gik med en tyrkisk Militærexpedition, der havde til Opgave at erobre den fjendtlige By Sûda. Fire Bataillioner, c. 1300 Soldater, med tre Kanoner trængte i daglig Kamp med Kabilerne frem fra Ṣan'â i nordvestlig Retning til Sûda og tilbage igen. Efter saaledes under de tyrkiske Vaabens Beskyttelse at have orienteret sig lidt i Landet, foretog Glaser med nogle indfødte Rejsefæller en Rejse gennem Egnene Hamdân, Šibam, Kaukabân, Hadje og 'Amrân, undersøgte de derværende Ruiner og afskrev Indskrifter overalt. Endelig kunde han benytte en gunstig Lejlighed til at trænge ind i det farlige Ḥâšidland. Længe havde nemlig de, allerede i Indskrifterne omtalte, to store Broderstammer Ḥâšid og Bakîl ført indbyrdes blodige Fejder paa Grund af Blodhævnssager. Med diplomatisk Snille forstod den tyrkiske Pascha at blive anerkendt af begge Parter som Dommer i disse Sager og i den Anledning sende Glaser til Ḥâšid. I Januar Maaned 1884 tiltraadte da denne sin æventyrlige Rejse sammen med nogle Arḥab-Scheiker, der undervejs med ægte arabisk Lumskhed lagde Raad op mod ham bag hans Ryg og flere Gange forsøgte at ombringe ham. Glaser slap dog uskadt gennem alle Farer og kunde efter Afslutningen af denne sidste Rejse i Aaret 1884 som samlet Resultat af alle tre Rejser tilsende Pariser-Akademiet 4 sabæiske Indskriftstene og ca. 280 sabæiske Indskriftkopier. Disse sidste bleve af H. Derenbourg offentliggjorte i »Corpus«, men kun med stor Langsomhed, eftersom Værkets Udgivelse skred frem, og have endnu ikke alle set Lyset[1]).

---

[1]) Corpus inscriptionum semiticarum. Pars quarta. Tomus I. Fasic. primus 1889, Fasic. secundus 1892, Fasic. tertius 1900.

Derimod befinde Glasers meteorologiske, ethnologiske, topografiske og kartografiske Observationer fra denne og følgende Rejser tilligemed Dagbøger og Rejseberetninger sig endnu i denne Rejsendes Privatbesiddelse og ere, enkelte spredte Meddelelser undtagne, endnu ikke offentliggjorte [1]).

I Aaret 1885 forlod Glaser atter Europa og foretog paa eget Initiativ og for egne Midler en ny Rejse i Sydarabien, denne Gang mellem ʿAden og Ṣanʿâ. Her vare de af Niebuhr omtalte Ruiner i Nærheden af Ḍamar og Jerîm hovedsagelig hans Maal, han besøgte den gamle Himjarresidens Ẓafar og naaede fra Jerim i nordøstlig Retning til Redâʿ. De epigrafiske Resultater af denne Rejse vare 37 Originalindskrifter, overvejende minæiske Kultusindskrifter fra Djofegnen, indhuggede i Sten; de bleve indlemmede i British Museum og vare den første større minæiske Materialsamling, som kom til Europa efter Halévyindskrifterne. Skønt disse Texter flere Gange ere udgivne og behandlede, ere de hidtil kun i ringe Omfang blevne tydede [2]). Af Indskriftkopier indbragte Rejsen c. 150.

Glasers næste Rejse faldt i Aarene 1887—88 og havde Marib, den gamle Sabæerhovedstad ved Wadi Ḍenne, østlig for Ṣanʿâ, til Maal. For at trænge ind i disse farlige Egne maatte han i Ṣanʿâ forklæde sig som arabisk Ḳâḍi og tiltraadte sammen med nogle

---

[1]) Dr. A. Petermanns Mitteilungen 30. Bd , 1884. Edward Glaser: Meine Reise durch Arhab und Haschid. De øvrige her anførte Oplysninger om Glaser-Rejserne skyldes personlige Meddelelser fra Glaser selv.

[2]) Hartwig Derenbourg: Yemen inscriptions, the Glaser Collection in The Babylonian and Oriental Record« 1887, Vol. I. D. H. Müller: Kritische Beiträge zur südarabischen Epigraphik i Wiener Zeitschrift für die Kunde Morgenlandes, 1888, II. Bd.

indfødte Venner, derimellem en Šerîf fra Marib, Rejsen i denne Forklædning. Det lykkedes ham at spille sin vanskelige Rolle saa godt, at han efter mange Æventyr og Genvordigheder kom levende til Marib, kunde opholde sig 6 Uger i denne vigtige Ruinby og atter i Behold naaede Ṣan'â, tilvisse en forbavsende Præstation for en Europæer. Ved Byen Marib optog Glaser Planer over Ruinerne af det gamle Kanalsystem med dets vældige Dæmninger, som i sin Tid var Kilden til Jordens Frugtbarhed og den sabæiske Rigdom. Indskrifterne derpaa bleve afskrevne. Det ellipseformede Kæmpetempel for Maaneguden, c. 300 Skridt i Omkreds, der endnu efter Aartusinders Forløb ligger henslængt i Ørkenens Sand som Minde om svunden Storhed, blev ligeledes opmaalt og beskrevet, de tilsandede Indskrifter frilagte og afskrevne. De Originalindskrifter, som denne Rejse indbragte, c. 40 sabæiske Mindesmærker i Sten, foruden adskillige Skulpturer, Mønter, Gemmer o. s. v., findes nu paa Musæet i Berlin, hvorfra de senere offentliggjordes[1]). Inskriftkopierne, henved 400, Rejseberetning og øvrige Optegnelser ere endnu i Glasers Besiddelse og ikke udgivne[2]).

Derefter opholdt Glaser sig nogle Aar i Europa beskæftiget med videnskabeligt Arbejde, navnlig Studier over sine righoldige Indskriftsamlinger, og gik

---

[1]) Dr. J. H. Mordtmann: Himjarische Inschriften und Alterthümer i »Königliche Museen zu Berlin, Mittheilungen aus den orientalischen Sammlungen«, Heft VII, Berlin, 1893.

[2]) De to store yderst vanskelige Indskrifter fra Dæmningen offentliggjorde Glaser selv senere: Edw. Glaser: Zwei Inschriften über den Dammbruch von Marib, i Mittheilungen der vorderasiatischen Gesellschaft, Berlin, 1897[6]. Beskrivelse af Marib-Templet er offentliggjort i Ditlef Nielsen: Die altarabische Mondreligion, Strassburg, 1904, S. 100—102.

først i Aaret 1892 med Understøttelse af Prag-Akademiet igen til Sydarabien. De politiske Forhold i Jemen vare imidlertid denne Gang overordentlig ugunstige for Rejser i det Indre, idet Stammerne rundt omkring i Landet havde samlet sig til Oprør imod Tyrkerne og formelig belejrede Ṣan'â. Da det under disse Omstændigheder var umuligt at forlade Byen, maatte Glaser finde paa andre Udveje og udtænkte da en ny Methode at samle Indskrifter paa. Han underviste nogle Beduiner i at tage Papiraftryk af Indskrifter og sendte dem ud i alle Retninger fra Ṣan'â for at skaffe Aftryk af Indskrifterne. Denne Methode gav overraskende Resultater. De snu Ørkensønner, der fik hvert Aftryk betalt med klingende Mønt, sneg sig under Krigslarmen ud til fjærne og rige Ruinegne, hvor endnu ingen Europæer har været og næppe foreløbig nogen naar hen. Her listede de sig i Nattens Mulm og Mørke til at aftrykke Indskrifterne. Paa denne Maade fik Glaser fra Djofegnen en Mængde værdifulde minæiske Indskrifter, deriblandt de fleste af Halévy's ofte fragmentariske og utydelige Kopier, i gode, tilforladelige Aftryk, den store Indskrift fra Ṣirwâḥ fra Sabæerrigets ældste Tid paa over 1000 Ord, og endelig c. 100 Indskrifter, der viste sig at stamme fra det ḳatabanske Rige.

Ved Arnauds Rejse til Marib og Halévys Djofexpedition kom to gamle Riger for Dagens Lys gennem sabæiske og minæiske Indskrifter, Originalmindesmærker fra to Folk, der hidtil kun vare kendte gennem de bibelske og klassiske Overleveringer. Nu berette Klassikerne imidlertid om 4 store sydarabiske Riger, Minæer, Sabæer, Ḥaḍramauter og Ḳatabaner, medens de hidtil fundne Indskrifter kun faldt i 3 Grupper, vare affattede i 3 forskellige Dialekter og alle stammede fra Ma'an, Saba eller Ḥa-

ḍramant. Kun i en enkelt af disse Indskrifter blev det ḳatabanske Rige og en ḳatabansk Konge omtalt, og derved Tilstedeværelsen af et saadant fjerde Kongedømme bevidnet ogsaa i Indskrifterne. Dets Beliggenhed, Sprog, Religion og Kultur var imidlertid ukendt, indtil pludselig egenhændig skrevne Meddelelser fra dette Riges Beboere gennem Beduinerne kom Glaser i Hænde.

Disse 100 Indskrifter viste sig nemlig at være offentlige og private Mindesmærker af historisk, politisk og religiøs Art, satte gennem et Tidsrum af mange Aarhundreder i forskellige Egne af det ḳatabanske Rige, saa at derved Rigets Kultur og Historie i Hovedtrækkene blev bekendt. Desværre hviler alt dette kostbare Materiale endnu i Glasers private Gemmer og er hidtil ikke offentliggjort, kun 5 af de ḳatabanske Indskrifter overdrog Glaser mig i 1902 til Bearbejdelse og Offentliggørelse; de findes meddelte, oversatte og forklarede i følgende Afhandling.

En anden Frugt af Glasers sidste Arabienrejse 1892—94 var ca. 40 Indskriftstene, adskillige Skulpturer og andre Oldsager, samt en værdifuld Samling af gamle sydarabiske Mønter. Disse bleve erhvervede af Musæet i Wien og senere gjorte tilgængelige for Offentligheden i et smukt udstyret Indskriftværk[1]).

Betydningen af Glaser-Rejserne kan endnu ikke nøjagtig opgøres, da Resultaterne kun delvis foreligge Offentligheden og navnlig flere Hundrede Indskrifter endnu ere i Glasers Privateje. Efter de offentliggjorte Resultater at dømme maa de siges at indlede en ny Æra i den sydarabiske Oldtidsvidenskab og at have fremmet vort Kendskab til den

---

[1]) D. H. Müller: Südarabische Alterthümer im Kunsthistorischen Hofmuseum, Wien, 1899.

gamle Orient fuldt saa meget som nogen af de store Udgravninger, der ere foretagne i Eufrat-Tigris-Landene. At Glaser har naaet saa store Resultater, forklares derved, at han fra Begyndelsen har anlagt en langt bredere og sikrere Basis for videnskabelige Operationer end nogen af sine Forgængere. I Erkendelsen af, at store Expeditioner ere haabløse i et Land, hvor det vrimler af beredne, vel bevæbnede og stadig krigsførende Stammer, har han som sine Forgængere strejfet omkring i Sydarabien som en ensom Rejsende; men mere end nogen af sine Forgængere har han levet sig ind i Arabernes Sæder og Skikke, Religion og Sprog. Med enkelte Afbrydelser har han levet i ca. 10 Aar mellem Araberne, har forstaaet at vinde deres Tillid og Venskab, og var en velkommen Gæst hos mange Stammer i det Indre, hvor man ellers øjeblikkelig vilde skyde enhver Europæer ned. Derved har ikke alene han personlig bragt Videnskaben mere Materiale end nogen Europæer, der tidligere har været i Jemen, men ogsaa for Fremtiden anvist Veje og Methoder, der love gode Resultater.

Med disse Rejser har Udforskningen af Sydarabien naaet en foreløbig Afslutning, i alt Fald hvad epigrafiske Resultater angaar. I denne Videnskab glimre tre store Navne, der hvert for sig betegne et nyt og stort Fremskridt i Kendskabet til det lykkelige Arabien og dets Historie, nemlig Niebuhr, Halévy og Glaser. Dog maa endnu nogle Rejser omtales, som staa i nøje Forbindelse med de allerede nævnte.

I Aarene 1883—84 foretog Prof. Julius Euting, Bibliothekar ved Bibliotheket i Strassburg, en Rejse fra Damascus over Ørkenen Nefud til den hellige By Ḥail og derfra over Teima og el-ʿUla til el-Wegh ved Kysten at det røde Hav. Denne nord-

arabiske Rejse interesserer os her, fordi den ganske uventet bragte højst ejendommelig minæiske Indskriftfund. I Byen el-ʿUla, beliggende i en palmerig Oase omgiven af røde Sandstensklipper, fandt Euting nemlig ca. 70 minæiske Indskrifter i en meget gammel Skrifttype, men smaa og fragmentariske. De viste sig at hidrøre fra en minæisk Kolonie, hvis Ruiner, el-Ḫreibe, endnu vises nord for den nuværende By, og som oftere omtales i de sydarabiske Indskrifter under Navnet Maʿan Muṣran, det minæiske Muṣr. Her havde de gamle Minæere, der drev en udstrakt Handel med Egnene ved Middelhavet, en nordlig Handelsstation, der tillige tjente til Dækning af Karavanvejen fra Jemen over ʿAsir og Hidjas til Middelhavskysten. De af Euting fundne Indskrifter ere overordentlig vanskelige at tyde, men synes dog især at angaa religiøse og kultiske Forhold. De fandtes ikke mere paa deres oprindelige Plads, men vare benyttede til Byggemateriale i den nye By og indmurede rundt omkring i Husenes og Havernes Mure[1]).

Hvad Sydarabien angaar, har i de to sidste Aartier Mænd som Van den Berg, Deflers, Harris, Hirsch og Bent paa forskellig Maade beriget vort Kendskab til de lidet kendte Egne i den sydlige Del af det store arabiske Fastland. Navnlig ere de frugtbare

---

[1]) Af Eutings Rejsebeskrivelse er kun 1ste Del udkommen, Julius Euting: Tagebuch einer Reise in Inner-Arabien, Leiden, 1896 (Beretning om Rejsen til Ḫail). Indskrifterne bleve først udgivne af D. H. Müller: Epigraphische Denkmäler aus Arabien, Wien, 1889 (hvor tillige en Beskrivelse af el-ʿUla findes, S. 8—11 »El-ʿÔla, beschrieben von Julius Euting«), senere af J. H. Mordtmann, Beiträge zur minäischen Epigraphik, Weimar 1897, i »Zeitschrift für Assyriologie«, 12. Ergänzungsheft.

og velbefolkede Landstrækninger i det Indre af Ḥadramaut i Ly af den voxende engelske Indflydelse blevne berejste og udforskede, noget nævneværdigt arkæologisk Udbytte have disse Rejser dog ikke givet[1]).

Opmuntret ved de betydelige Resultater, Glaser-Rejserne havde indbragt, udrustede Akademiet i Wien i Aaret 1898 en stor Expedition til Sydarabien. Expeditionens Ledelse syntes til en Begyndelse at være lagt i Hænderne paa Grev Dr. C. Landberg, en svensk Arabist, der Aaret i Forvejen havde opholdt sig i Wien og som fortrinlig Kender af de sydarabiske Dialekter vakt stærk Interesse for Sagen i de derværende Orientalistkredse. For at værne Expeditionens østrigske Karakter fik denne imidlertid efterhaanden en mere underordnet Stilling som »Fører i det Indre«, medens de til Rejsen nødvendige Pengemidler og dermed den egentlige Overledelse blev betroet til Dr. D. H. Müller, Professor i semitiske Sprog ved Universitetet i Wien og Medlem af Akademiet. Müller havde tidligere indlagt sig store Fortjenester ved Bearbejdelse af sydarabiske Indskrifter, men havde ikke før været i Sydarabien og kendte heller ikke de Dialekter, som nu tales der. Glaser, der ogsaa var Østriger og tillige en god Kender af sydarabiske Forhold, syntes den Gang at være falden i Unaade i Wien; han opholdt sig paa den Tid i München, beskæftiget med Indskriftstudier, og havde ingen Del i Foretagendet eller dets Ledelse. Ombord paa den svenske Damper »Gottfried«, der i dette Øjemed var lejet af Akademiet, afgik Expedi-

---

[1]) Et Alter for Maaneguden Sin med en utydelig ḥadramautisk Indskrift er fotograferet og offentliggjort af Th. Bent: A Journey in Southern Arabia, London 1900, S. 144.

tionen til den sydarabiske Kyst og havde som officiel Titel: »Expedition der Kaiserl. Akademie der Wissenschaften unter Leitung des Dr. C. Grafen Landberg und des Prof. D. H. Müller«. Men allerede i den engelske Havneplads ʿAden, hvorfra Rejsen til det Indre var planlagt, begyndte Vanskelighederne, idet man havde forsømt at indhente den engelske Regerings Tilladelse til den paatænkte Expedition. Englænderne forbød kategorisk enhver Indtrængen til det Indre fra britisk Landomraade. Der var da ikke andet for end at staa længere øst paa. »Gottfried« maatte fra ʿAden igen stikke i Søen og sætte Kurs mod Bâl-Ḥaff i Ḥaḍramaut. Planen var herfra over ʿAzzân-Ansâb og Habbân at naa Ruinegnene ved Šabwah.

Med henved 100 Kameler, store Forraad af Proviant, Vand, Vaaben og Oppakning af enhver Art, samt en Trop bevæbnede Arabere, der vare lejede i ʿAden til de Rejsendes personlige Beskyttelse, satte den umaadelige Karavane sig i Bevægelse mod ʿAzzân. Dens Fremgang blev imidlertid hæmmet ved Forhindringer af forskellig Art. Grev Landberg, der kun gennem Beretninger havde Kendskab til Landets Indre, kunde navnlig ikke forhindre, at de indfødte Herskere ved snedigt udtænkte Pengeafpresninger og Trusler efterhaanden satte sig i Besiddelse af de vægtige Pengekister, Rejseselskabet medførte, og tilsidst fremtvang et ilsomt Tilbagetog. Navnlig en vis »Sultan« Muhsin, en fattig Landsbyfyrste i ʿAzzân, viste i den Retning et ikke ringe Talent. Han kom med overordentlig Høflighed Akademiets Udsendinge i Møde, efter at han allerede i Bâl-Ḥaff havde sendt dem skriftlig Indbydelse til at besøge sig, modtog dem paa det prægtigste i ʿAzzân, men holdt her hele den store velbevæbnede Karavane i et ynkeligt Fangenskab under Paaskud af at ville

sørge for dens Sikkerhed. Samtidig forlangte han daglig større og større Gaver for sig, sin vidtløftige Familie, sine Undersaatter og øvrige Bekendte, da han mærkede, at Expeditionen var vel forsynet med Pengemidler. Han tillod vel de Lærde en lille Udflugt til de en knap Mil fra ʿAzzân beliggende Borgruiner Naḳb-el-Hadjar, som allerede Wellstedt besøgte (se Side 7), men om en videre Fremtrængen kunde der ikke være Tale, dertil var han for bekymret for sine høje Gæsters Sikkerhed. Først da Expeditionens Midler vare udtømte, fik de Tilladelse til at vende tilbage og maatte da med tomme Lommer og uforrettet Sag tiltræde Tilbagerejsen, stadig under Ledsagelse af den høflige Muhsin, der endog fulgte dem om Bord paa »Gottfried«. Senere erhvervede denne Videnskabens Beskytter sig en ny Frue til sit Harem for en Del af de udpressede Penge.

Til disse Kalamiteter kom en ulykkelig Tvedragt mellem Expeditionens Medlemmer som Følge af den uheldsvangre Doppelthed i Ledelsen. Forholdet mellem Landberg og Müller blev under Rejsen mere og mere spændt, det kom til heftige Optrin og Scener mellem de to Førere, hvad de snu Arabere ogsaa forstod at drage pekuniær Fordel af. Efter Tilbagekomsten til Skibet var det nær udartet til Haandgribeligheder, da den ene Part uvist af hvilken Grund beskyldte den anden for planlagte Mordforsøg. I ʿAden forlod saa Landberg det øvrige Selskab, der med Skibet i Begyndelsen af Januar 1899 gik til Øen Soḳoṭra for at optage det derværende Landsmaal, men Striden fortsattes efter Hjemkomsten til Europa som Pennefejde i Brochurer og Avisartikler. Epigrafiske Resultater har den store Wienerexpedition, hvortil der i sin Tid knyt-

tedes saa rige Forhaabninger, endnu ikke offentliggjort[1]).

Under de sidste Rejser havde Studiet af Indskrifterne i Europa gjort gode Fremskridt. De allerede nævnte Arbejder af Gesenius, Osiander og Halévy efterfulgtes af Breslauer-Professoren Franz Prætorius's knappe men yderst grundige Afhandlinger over Indskriftsproget, samt den utrættelige Wiener-Professor D. H. Müllers talrige Textpublikationer, grammatiske Afhandlinger og Studier over det sydarabiske Traditionsstof som findes overleveret i den nordarabiske, muslimiske Literatur.

Den tyske Konsul i Konstantinopel Dr. J. H. Mordtmann har jævnsides med Müller med stor Flid fremmet Forstaaelsen af Indskrifterne i en Række Textbearbejdelser og faglige Afhandlinger, medens den sydarabiske Epigraphik i Paris fandt en interesseret Dyrker i H. Derenbourg, Udgiveren af de »himjaritiske« og »sabæiske« ɔ: sydarabiske Indskrifter i »Corpus inscriptionum semiticarum«. Dr. Glaser fandt under og efter sine Arabienrejser Tid til indgaaende Beskæftigelse med Indskriftvidenskaben og dens mange Problemer, navnlig har denne Lærde gjort energiske Forsøg paa at samle Texternes spredte historiske Antydninger til en sammenhængende sydarabisk Historie. Endelig har Prof. Hommel i München udgivet en sydarabisk Grammatik med tilhørende Literaturfortegnelse, Texter og Glossar og i Grundtrækkene søgt at bestemme den gamle sydarabiske Religion.

---

[1] Derimod have Medlemmer af Expeditionen under Titlen »Schriften der südarabischen Expedition« senere offentliggjort en Række Studier over det moderne Somali-Mehri- og Soḳoṭri-Sprog.

Men, spørger Læseren, hvad Vinding have nu de mange farefulde Rejser i hin fjærne Landsdel bragt Videnskaben? Hvormed have de erhvervede Indskrifter beriget vor Erkendelse? Hvad er det, som Mindesmærkerne fra dette delvis øde og fattige Land fortælle? — Oldtidslevningerne i Jemens tilsandede Ørkener føre den samme Tale som Borg- og Byruinerne i Eufrats og Tigris's Floddale eller som de mægtige Pyramider og Tempellevninger ved Nilens golde Bredder. Det er Beretningen om svunden Storhed, om et Land, der ved Flid og Vindskibelighed blev Sæde for en høj Kultur, men siden lagdes øde, da Handelens og Kulturens Knudepunkter flyttedes. Den gamle Historie om en Kultur, der tændtes som et Lys, funklede en Tid, og atter slukkedes. Mørket lægger sig over Landet, medens Kulturens Lys skinner paa andre Punkter af Jordkloden. — Læsningen af Ægyptens Hieroglyfer betød et Blad til i Verdenshistorien, Tydningen af den assyrisk-babyloniske Kileskrift lagde atter et nyt Afsnit til Oldtidshistorien. Paa samme Maade have vi ved Hjælp af Indskrifterne fra det »lykkelige Arabien« stiftet Bekendtskab med en oldarabisk Kultur, der værdigt kan staa ved Siden af den ægyptiske og babyloniske. Disse Mindesmærker have for Arabiens Vedkommende flyttet den historiske Tids Begyndelse over 1000 Aar tilbage og lysnet op i det Mørke, der hvilede over Arabien i Tiden før Muhammed.

Skriften. De europæiske Forskeres Tydning af Indskrifterne skred forholdsvis hurtigt fremad, da det viste sig, at de ikke vare affattede i Ideogram- eller Stavelseskrift som de østsemitiske, babyloniske Sprog-Mindesmærker, men i en Alfabetskrift, der kun raadede over 29 Lydtegn. Disses Værdi falder i det store og hele sammen med Bogstaverne i det fra senere Tid kendte nordarabiske Alfabet, naar und-

tages, at det sydarabiske Alfabet har 3 s-Lyde, s, ś og š, svarende til de to nordarabiske s-Tegn س og ش, s og š. Skriften er den almindelige vestsemitiske Konsonantskrift, der kun i ganske enkelte Tilfælde udtrykker Vokaler, og læses med Undtagelse af et Par Bustrofedon-Indskrifter fra højre til venstre. Ordene adskilles ved en lodret Streg. Set paa Afstand ere Tegnene med deres mange »lige Streger« ikke ulige den gamle nordiske Runeskrift og minde i Udseende kun lidt om de nordsemitiske (aramæiske, kananæiske) Bogstaver, der dog omtrent stamme fra samme Tidsrum og menes at være Moderalfabetet til de europæiske Skrifttegn. Bogstaverne ligne af alle semitiske Alfabeter mest de æthiopiske, ja ere hyppig identiske med Tegnene i de ældre æthiopiske Indskrifter. I Tidens Løb ændre de deres Form i ikke uvæsentlig Grad, ældre Bogstavformer ere mere retlinede og let kendelige fra de yngre snørklede Former. Saadanne palæografiske Kendetegn ere af stor Betydning til en omtrentlig Datering af Texterne, da Hovedmassen af Indskrifterne ikke yder andre kronologiske Holdepunkter end Kongenavne.

Materialet er for det meste Sten, Sandsten, Kalksten og andre naturlige Sten. Indskrifterne ere nemlig i Almindelighed indhuggede paa Bygninger, ofte udmejslede med stor Kunst i smukke, regelmæssige Skrifttræk. Paa offentlige Bygninger, Templer etc. have Bogstaverne tit en kæmpemæssig Størrelse, saa man har kunnet læse dem paa Afstand. Dog har man ogsaa fundet en Del beskrevne Bronzetavler, Mønter, Amuletter og andre Smaagenstande.

Sproget har vist sig at være en semitisk Dialekt nær beslægtet med det nordarabiske Koransprog. Det mangler dog ikke særegen Lokalfarve og har, saavidt foreløbig kan skønnes, mange Ejen-

dommeligheder, der ikke deles af andre semitiske Sprog. Næst efter det nordarabiske Skriftsprog staar det vel det æthiopiske Idiom nærmest, minder i Ordforraadet, kultiske Udtryk etc. tit om hebræisk, men afviger i lexikalsk Henseende paa mange Punkter saa stærkt fra de andre os bekendte semitiske Dialekter, at Mængder af Texter, navnlig minæiske Indskrifter, endnu ikke ere oversatte. — Den Methode, der følges i Tydningen af Indskrifterne, er given ved Materialets Natur. Efter at Alfabetet er bestemt og selve Læsningen sikret, maa Ordenes Betydning hentes 1) fra andre semitiske Sprog, 2) fra beslægtede sydarabiske Texter (Parallelsteder) eller 3) ud fra Sammenhængen i den foreliggende Text. Ikke alle Indskrifter ere komne til os i intact Tilstand, mange ere gaadefulde Fragmenter, der berede Forstaaelsen store Vanskeligheder og kun delvis eller tilnærmelsesvis kunne oversættes. Men selv om Indholdet af Texterne langt fra altid staar fast endnu, er den grammatiske Analyse dog saa vidt fremskreden, at vi med fuld Ret kunne skelne mellem 4 forskellige Dialekter i Indskriftsproget, svarende til de 4 sydarabiske Riger, som allerede Klassikerne berette om. Det sydarabiske Sprogstudium er endnu i sin Vorden, navnlig fordi de til Studiet nødvendige Haandbøger og Hjælpemidler endnu mangle. Savnet af en sydarabisk Grammatik blev vel noget afhjulpet ved Hommels minæo-sabæiske Grammatik (Südarabische Chrestomathie S. 1—58), men Trangen til et Lexikon føles stærkere og stærkere. Selv om Udarbejdelsen af et saadant paa Studiets nuværende Stadium vilde støde paa Vanskeligheder, der næppe helt kunde overvindes, saa vilde dog en Ordfortegnelse med en alfabetisk ordnet Oversigt over samtlige i Texterne forekommende Ord med Angivelse af Kildesteder bringe Studiet et mægtigt

Stykke fremad og i tilsvarende Grad berige andre Grene af semitisk Sprogvidenskab. Det drejer sig dog om en Nyerhvervelse af henved 2000 Indskrifter, hvis Indhold endnu ikke er kommen andre Videnskaber til Gode, fordi de omtalte Haandbøger mangle. En Hindring for Indskriftstudiets Udbredelse udenfor den allerede nævnte snævre Kreds af Fagmænd ligger ogsaa i den Omstændighed, at Materialet er spredt for alle Vinde i et Utal af Textpublikationer, hyppig vanskelig tilgængelige. En samlet Udgave af sydarabiske Indskrifter vilde være i høj Grad fremmende for Studiet, da hidtil kun en ringe Brøkdel af Indskrifterne er udkommen i »Corpus«.

Indholdet af Mindesmærkerne er selvfølgelig af forskellig Art; de have dog altid en religiøs Slutningsformel, hvori det i Texten omtalte højtideligt stilles under Gudernes Beskyttelse. De fleste ere Tempelindskrifter, dog findes ikke faa Bygningsindskrifter, Gravindskrifter samt Mindesmærker af speciel politisk eller religiøs Art. Tempelindskrifterne, der sædvanligt ledsage en eller anden Offergave til Guderne, som en Slags Gavebreve, ere i Almindelighed affattede i bestemte stadig tilbagevendende Formler. Den stereotype Gavebrevs-Formular lyder: N. N. har skænket f. Ex. Aṭtar, Wadd, Šamś følgende (Altre, Statuer, Tempeltavler, Gaver af ædelt Metal, Tempelbygninger o. s. v.) til Tak for, at Guderne Aṭtar, Wadd og Šamś have bønhørt, bevaret ham o. s. v.; efter Motiveringen til Gaven følger saa hyppigt en Datering efter den regerende Konge, medens den højtidelige Paakaldelse af Guderne altid danner Indskriftens Slutning. Religiøse Hymner, Myther, Ritualer, Kalendere eller overhovedet Texter, der fortælle noget nærmere om de saa ofte omtalte Guder, ere endnu ikke fundne. Ogsaa om selve Religionens Væsen give Texterne kun

indirekte Meddelelser. De theophore Personnavne, Gudenavnene og de Streiflys, en Indskrift af og til kaster over Stifterens Gudsopfattelse, ere her de vigtigste Holdepunkter.

Ud af disse forskelligartede Indskrifters brogede Mangfoldighed tegne sig da Omridsene af en rig og ejendommelig Kultur, maaske den mærkeligste, Forasien har frembragt. Vi forstaa nu det gamle Testamentes før saa mørke Tale om Sabæernes Rigdom paa Guld, kostbare Stene og vellugtende Urter (man tænke kun paa Fortællingen om Dronningen af Sabas Besøg hos Salomo, 1. Kong. Kap. 10), vi forstaa det Ry af Rigdommene i det »lykkelige Arabien«, der hos Grækerne og Romerne var saa stort, at en romersk Hær kort før Christi Tid fandt sin Død i Arabiens Ørkener, lokket af Rigdommene i det æventyrlige Land, og vi forstaa endelig de mange senere fantastisk udsmykkede Sagn i Arabien om Jemens mægtige Herskere, dets stolte Borge og Paladser.

De assyriske Indskrifter, Bibelen, Klassikerne og de senere arabiske Forfattere ere ganske vist nu kun at betragte som sekundære Kilder, da vi besidde et saa rigeligt Materiale af Originalindskrifter, dog ere de sparsomme Efterretninger fra Sydarabien, der naaede til andre Folkeslag, ikke uden Betydning, naar det gælder om at rekonstruere Sydarabiens ældste Historie. Vi ville derfor betragte disse Kilder, inden vi fordybe os i selve Indskrifterne.

LANDETS ÆLDSTE HISTORIE.

De ældste daterede Efterretninger om de sydarabiske Oldtidsstater finde vi i de assyriske Indskrifter fra 8. Aarhundrede før Chr. Fra de oldarabiske Indskrifter vide vi, at det minæiske Handelsrige, hvis Magt var baseret paa Herredømmet over Karavanvejene fra Jemen til Middelhavslandene, — rimeligvis paa Handelens Vegne — havde betydelige Kolonier i det nordvestlige Hjørne af den arabiske Halvø. Hvor vidt dette nordlige Herredømme strakte sig, er endnu ikke ganske klart, mod Syd har det i al Fald naaet til El 'Ula (omtrent halvvejs mellem Petra og Mekka), og mod Nord synes Edom og Havnepladsen Gaza, de omtalte Karavanevejes nordlige Endepunkt, at have staaet i det mindste under minæisk Indflydelse. Centrum for denne nordlige Fløj af Riget var rimeligvis den i Indskrifterne ofte omtalte Provins Muṣr eller Muṣri, der styredes af minæiske Statholdere (Kabirer).

Berøringspunkterne mellem dette Rige og Assur daterer sig fra Assyriens Opsving under Tiglat Pilesar d. 3. (745—727). Da denne Hersker med uimodstaaelig Kraft førte de assyriske Vaaben mod Vest og i en Haandevending bortfejede alt selvstændigt

Statsstyre i Middelhavslandene, blev — i Toget mod Filistæa Aar 734 — ogsaa Byen Gaza erobret. Kongen Ḫanûnu var i Forvejen flygtet »til Landet Muṣri«, a-na (mâtu) Mu-uṣ-ri. Dette Land, Muṣri, kom efter Annalerne 218 ff. allerede i Aaret 733 i et vist Afhængighedsforhold til Assur. Da nemlig Têma, Saba og andre vestarabiske Stammer, »som bo langt borte i Vestens Lande«, lydigt føjede sig under det nye Herredømme og betalte Afgifter til Assyrerne, blev Idibi'il indsat som Tilsynsmand, ḳêpu, over Landet Muṣri [1]).

Allerede under Sargon (722—705) gjorde imidlertid Ḫanûnu, med Understøttelse fra Muṣri, et Forsøg paa at afryste det assyriske Aag. Vi erfare nemlig af Pragtindskriftens L. 25 ff., at Ḫanûnu, Kongen af Gaza tilligemed Sib'u, Turtanen af Muṣri drog ud imod Sargon. Ved Rapiḫi kom det til et Slag, hvor Sib'u flygtede, men Ḫanunu blev tagen tilfange. Muṣri falder nu tilføje og Sargon modtager Tribut fra »Pir'u, Konge af Muṣri, Samsî, Dronning af Aribi, og Sabæeren It'amara«. Dette maa have fundet Sted Aar 720 eller kort efter. — Ogsaa efter den Tid synes imidlertid Muṣri at have været et af de betydeligste Riger i disse vestlige Lande og den Stat, man forlod sig paa i Kampen mod de forhadte Assyrer, thi i det næste palæstinensiske Oprør, hvor der tales om en Coalition mellem Filistæa, Juda, Edom og Moab sendes i den Anledning Gesandter til »Pir'u, Kongen af Muṣri, en Fyrste, der ikke kunde hjælpe dem« (Textbuch S. 40 ff.). Han har sikkert heller ikke villet eller turdet hjælpe dem; thi et virkeligt aggressivt Forbund kom ikke i Stand, vi hører i al Fald, intet derom. Kun Asdod, den filistæiske Havne-

[1]) Keilinschr. Bibliothek Bd. II S. 32. Winckler: Textbuch S. 30, 31 og 33.

stad, der som Handelsby og Exportplads paa lignende Maade som Gaza maa have hørt under den minæiske Handels- og Interessesfære, gør aabenlyst Oprør, og Pragtindskriftens L. 90 ff. fortæller om dette Oprørs Undertrykkelse. Usurpatoren Jamani, Lederen af Oprøret, flygter, rimeligvis i Aaret 711, fra Asdod og søger, som tidligere Kongen af Gaza, Tilflugt i Grænselandet Muṣri, der »hører til« eller »støder op til« Meluḫḫa. Han flygter til Landet Muṣri, men udleveres af Kongen over Meluḫḫa i Lænker til Sargon. Denne Meluḫḫas Konge skildres som boende i det fjærne, »et Sted, man ikke kan naa hen til«; hans Fædre havde aldrig før sendt Hyldingsgesandter til de assyriske Konger.

Meget taler for, at Winckler har Ret, naar han betoner, at Landet Muṣri i disse og andre assyriske Indskrifter maa være den minæiske Provins Mṣr, og at Kongen af Meluḫḫa i Sammenhæng dermed maa forstaas som den minæiske Konge[1]). Hos Babylonerne og Assyrerne var nemlig »Meluḫḫa« det ældgamle Navn for den vestlige Del af Arabien paa samme Maade som »Magan« var den almindelige Betegnelse for Østarabien. Kongen af Meluḫḫa betyder altsaa, naar man oversætter Udtrykket, »den vestarabiske Konge«. Da Assyrerne ellers samvittighedsfuldt i deres Annaler opnotere Navnene paa alle mulige Smaastater og i det hele taget vare temmelig godt underrettede om Forholdene i Vesten, synes en saadan almindelig Betegnelse at involvere et omfattende Overherredømme over de vestlige Stater og maa gaa paa et stort og anseeligt Rige. Da nu endvidere dette Riges Behersker for Assyrerne

---

[1]) Winckler: M. V. G. 1898 [1] Muṣri, Meluḫḫa, Ma'în, K. A. T.[3] 1903 S. 145 ff. M. V. G. 1906 [1] Arabisches Muṣri, S. 102 ff.

bor langt borte, et Sted, man ikke kan naa hen til, synes hele Beskrivelsen at passe paa det store minæiske Rige, der havde sit Centrum i det fjærne utilgængelige Jemen, hvorhen hverken Grækerne eller Romerne naaede[1]).

Ogsaa Forholdet mellem Meluḫḫa og Muṣri synes at stemme med Forholdet mellem Ma'in og Mṣr. Muṣri hører som enkelt Provins eller Land ind under Meluḫḫa, der jo betegner hele Vestarabien; Muṣri er en Del af Meluḫḫa, dets pâtu, »Grænseland« eller »Gebet«. Paa samme Maade omtales i de minæiske Indskrifter det nordlige Mṣr som Ma'ins Provins, der tales om Ma'in og Ma'in Muṣran, om det minæiske Rige og Minæerne i Mṣr. Muṣri's Beliggenhed synes ogsaa at stemme med Beliggenheden af Minæernes Mṣr., til Exempel anføres i den nys citerede Sargon Indskrift (Textbuch S. 40 ff.) om Toget til Asdod og Jamanis Flugt til Muṣri en Egn, Kibir nâri, der aabenbart er identisk med det minæiske עבר נהרן Hal. 535. Endelig kan man genfinde de minæiske Kabirer, Statholdere, over Mṣr i de assyriske Fyrster over Muṣri, hvoraf en enkelt betegnes som Turtan, Underkonge, Statholder. Hvorvidt den assyriske Benævnelse šar (mâtu) muṣri »Konge over Landet Muṣri«, der f. Ex. tillægges Pir'u, betegner en saadan Statholder, en mer eller mindre uafhængig muṣritisk Vicekonge eller maaske selve Kongen af Meluḫḫa, er ikke ganske klart; men i hvert Tilfælde synes denne sidste at være en Slags Overherre over Muṣri, og ved sin fortsatte Understøttelsespolitik mod de nærliggende Handelsstæder Gaza og Asdod minder dette Land stærkt om den minæiske Handelsstat Mṣr, der be-

[1]) Grimme: Mohammed, 1904, S. 10 ff. ser i det babylon. Meluḫḫa det bibelske 'Amaleḳ, identificerer derimod Magan med Ma'an (Ma'în).

nyttede Gaza og Nabobyer som Exportpladser for de minæiske Handelsprodukter.

Under Sanherib (704—681) høre vi om et afgørende Slag mellem disse vestarabiske Stater og Assur. Da denne Konge paa sit store Tog mod Vesten i Aaret 701 undertvang alle de palæstinensiske Havnestæder og ogsaa rykkede frem mod Ekron, truedes de vestlige Handelsstater med at blive afskaarne fra Havet og med deraf følgende Undergang. De opgive derfor deres tidligere tilbageholdende, eftergivende Politik og rykke frem mod Assyrerne med en stor Angrebshær. »Kongerne fra Landet Muṣri, Bueskytter, Vogne og Heste fra Kongen af Meluḫḫa — beretter Sanherib i sin Prismeindskrift Col. II 73 ff. — en uhyre Hær kom dem til Hjælp«. Ved Byen Altaḳû stod Slaget. Anføreren for Vognene og nogle Kongesønner toges tilfange. Altaḳû, Tamnâ og Ekron erobredes.

Hermed havde Muṣri og det minæiske Herredømme i Norden faaet et afgørende Knæk. Havnestæderne ved Middelhavet ere i Assurs Vold, og Muṣri forsvinder fra den politiske Skueplads som selvstændig, krigsførende Magt. De assyriske Erobringstog har nu andre og fjærnere Maal. Asarhaddon (681 — 668) underkaster sig ikke alene Ægypten, men drager gentagne Gange dybt ind i Arabien. Hvor langt han har naaet paa disse Tog er endnu uklart. Felttoget mod Bazu i Aaret 675, hvorom Prismeindskriften A. Col. III 25 ff. beretter (K. B. II S. 130)[1]), opfattes i Almindelighed som et Tog mod Øst- eller Mellemarabien (Jemâma), men har maaske haft helt andre Maal. I alt Fald drejer det store arabiske Felttog Aar 671 sig om intet mindre end Underkastelsen af selve »Vestarabien« (Meluḫḫa), og umu-

[1]) Smlgn. B. Col. IV 10 ff. K. B. II S. 146.

ligt er det ikke, at den sønderbrudte, fragmentariske Indskrift, der beretter om dette Tog[1]), virkelig har indeholdt en Beskrivelse af et assyrisk Felttog mod selve Sydarabien. I saa Fald er det ikke gaaet Assyrerne bedre, end det senere gik Romerne; thi noget virkeligt varigt Herredømme opnaaede de aldrig i disse Egne.

»Fra Muṣur opbød jeg min Hær og satte Kursen mod Meluḫḫa«, hedder det i omtalte Indskrift. Meluḫḫa er altsaa Togets Maal og maa være det Land, hvorom der i Indskriftens Begyndelse meddeles, at det har et andet Navn i de indfødtes Sprog. Desværre er netop dette Navn, hvorpaa for os alt beror, nu udslettet af Texten, men den tiloversblevne Del af Texten viser i alt Fald med tilstrækkelig Tydelighed, at Meluḫḫa som ovenfor berørt ikke var det arabiske Navn for Landet eller Riget[2]). »30 Kaspu Land fra Byen Apḳu, som ligger i Landet Samen[a], til Byen Rapiḥi ved Muṣurs Flod« er den første arabiske Feltmarsch. Her befinde vi os i Landet Muṣur, medens Samen[a], efter en tiltalende Formodning af Winckler, aabenbart er identisk med det bibelske שִׁמְעוֹן, Simeon[3]). Resten af Beretningen er saa beskadiget og usammenhængende, at en virkelig Forstaaelse er umulig. Saa meget er dog klart, at der tales om store Strækninger Ørkenmarsch, om Hjælpekameler fra de arabiske Aribi-Konger, om Strabadser, Nød, Savn, Vandtilførsel, om Soldaternes Udmattelse og fjærne Landstrækninger med nye, ukendte Dyrearter. — Hvor langt Asarhaddon er

---

[1]) Winckler: Textbuch S. 53.

[2]) [6]) ina ešri-e girri-ia (ilu) . . . . . [7]) u-ša-aṣ-bi-ta pa-nu-u-a a-na . . . . . [8]) ša ina pi-i niši (mâtu) ku-u-si u (matu) mu-ṣur . . . . . .

[3]) Winckler M. V. G. 1898[1] S. 5 f. Smlgn. K. A. T[3] S. 89 f.

nanet syd paa, vide vi ikke, men at det maa være kommet til en alvorlig Konflikt med Kongen af »Vesterarabien«, fremgaar blandt andet deraf, at han kalder sig »Kongen af Muṣur, der tog Kongen af Meluḫḫa tilfange« (K. B. II S. 152).

Dette er i korte Træk Assurs Forhold til Muṣur og Meluḫḫa. At de to sidste Navne ere en assyrisk Gengivelse af oldarabisk Mṣr og M'n, kan ikke strlete bevises, men er i høj Grad sandsynligt. Hvormeget man end væbner sig med Kritik overfor den af Winckler foretagne Identification, kommer man ikke bort fra den umiskendelige Lighed mellem den minæiske Provins Mṣr og det assyriske Land Muṣr, selv om man maa indrømme, at Sammenstillingen mellem Ma'in og Meluḫḫa hviler paa løsere Grundlag. Man kunde indvende, at alt det, der her er anført om Mṣr og Muṣr, til syvende og sidst kun viser en geografisk Betegnelse, Navnet paa en Egn eller Provins, som fælles for de assyriske og minæiske Indskrifter. De sidste kan vi endnu ikke sikkert datere, og hvem ved, om ikke Minæerne indrettede deres Koloni i Mṣr længe efter den Tid, da Assyrerne kæmpede mod de muṣritiske Konger. Vi have jo ikke et eneste Personnavn eller andet Tidskendetegn fælles for de to Rækker Indskrifter, vide altsaa ikke, om de virkelig ere samtidige, og om det var Minæere, som Assyrerne havde at gøre med i Muṣur.

Hertil maa svares, at Navnet Muṣur efter Assyrertiden forsvinder fra Nordvestarabiens Landkort, og at andre Riger og Folk træder i dets Sted. Der er simpelthen ikke Plads til nogen Minæerkolonie i disse Egne i den følgende Tid. Kedar, Nebajôt, Salamier og Nabatæere afløse hverandre som Muṣriternes Arvtagere til langt ned i den efterchristelige Tid. Minæernes Herredømme over de nordlige Stater maa derfor skrive sig fra den førassyriske Tid,

hvorlænge det har varet, maa vi søge Oplysning om i de oldarabiske Indskrifter, de assyriske Texter fortælle kun om dette Herredømmes Undergang. Ma'ins Fald i Norden betyder aabenbart et Vendepunkt i det minæiske Riges Historie og danner Indledningen til Rigets fuldstændige Sønderlemmelse. Muṣris Modstand mod Assur maa betragtes som brudt omkring 700 f. Chr., men allerede før den Tid have vi fundet Sabæerne, der gjorde det af med Ma'ins Herredømme i Syden, omtalt i de assyriske Annaler. Saba var aabenbart den Gang et nordarabisk Folk, der ligesom det nordarabiske Kongerige Aribi gjorde fælles Sag med Assyrerne og muligvis understøttede disse mod Minæerne. Det kunde da betragtes som en Fortsættelse af denne Politik, naar vi i den nærmest følgende Tid — efter de sydarabiske Indskrifter — træffe dem i Syden indviklede i voldsomme, blodige Kampe mod den derværende minæiske Hovedmagt, indtil tilsidst Minæerne ogsaa forsvinde i Syden og Sabæerne indtage deres Plads som det herskende Folk i Sydarabien. Navnet Itamara, i Sargons Annaler en af de nordlige Sabæerfyrster, genfindes i de sydlige sabæiske Indskrifter som יתעאמר et ret almindeligt sabæisk Mukarrib og Kongenavn.

Ogsaa det gamle Testamente omtaler Minæerne og Sabæerne. Hvad de første angaar, maa det have været de i Norden bosatte Minæere, som Jøderne kom i Berøring med, medens Saba stod for dem som det »fjærne Folk«. Er den formodede Tidsansættelse af Minæerriget rigtig, falder det godt i Traad hermed, at Ma'in allerede i gammel Tid omtales ved Judas Sydgrænse. De herhenhørende Steder stamme overvejende fra yngre Skrifter, der sandsynligvis have øst af ældre Kilder. Allerede i Dommertiden skulle foruden Ægyptere, Amoriter, Ammoniter, Filistre, Sidoniere og Amalekiter ogsaa Minæere,

מְעוֹן (LXX *μαδίαμ*) have undertrykt Israel, Dom. 10[10–12]. Paa den judæiske Kong Jošafaṭs Tid, altsaa med et rundt Tal i det 9. Aarhundrede f. Chr., drage efter 2. Krøn. 20[1] Moabiter, Ammoniter og Minæere (?) ud til Krig mod Juda[1]). I det 8. Aarhundr. skal paa samme Maade Juda-Kongen ʿUzzija have ført Krig med Filisterne, med Araberne i Gur-Baʿal og mod Minæerne (מְעוּנִים, LXX *μιναίοι* 2 Krøn. 26[7]). Disse Kampe passe godt til Maʿins Overmagt i Norden i den førassyriske Tid, og da Muṣri i Slutningen af Aarhundredet blev stækket af Assur, forstaa vi ogsaa, at Stammen Simeon (שִׁמְעוֹן) under Kong Ḥizḳija, altsaa omkring Aar 700, fordriver Minæerne af Sydlandet og bosætter sig der[2]).

Tvivlsomt er et Sted som Job 2[11], hvor en af Jobs Venner af LXX karakteriseres som »minæisk Konge«, *Μιναίων βασιλεύς*, medens Grundteksten kun byder »Naʿamatit'en Ṣôfar«, צוֹפַר הַנַּעֲמָתִי; interessante, men desværre noget knappe og uklare er Notitserne i Esra 2[50], Nehem. 7[52], efter hvilke »Minæere«[3]) hørte med til Hierodulerne eller Slaverne ved det jødiske Tempel. Hvis de »benê-meʿûnîm«, der nævnes i denne jødiske Hierodulliste, virkelig er Minæere eller Ætlinge af dette fordum saa mægtige Handelsfolk, have vi her et interessant Modstykke til den minæiske Hierodulliste, der omtaler Slavinder fra jødiske Nabostæder.

Foruden disse Steder, hvor Minæerne omtales

---

[1]) LXX har *ἐκ τῶν μιναίων*, Grundtextens עַמּוֹנִים er derfor rimeligvis en forvansket Læsemaade for מְעוּנִים.

[2]) 1 Krøn. 4[41] מְעוּנִים eller מְעוֹנִים, LXX *Μιναῖοι*. Man sammenligne hermed, at Samen[a] i Asarhaddons Beretning om Toget til Meluḫḫa Aar 671 omtales i eller ved Muṣur.

[3]) בְּנֵי־מְעוּנִים, LXX *υἱοὶ Μοουνίμ* [*μοουνειμ*] og *υἱοὶ Μεϊνῶν* [*μεεινωμ*].

under Navnet Ma'ôn eller Me'unîm, findes der adskillige Fortællinger i det gamle Testamente, hvor dette Folk rimeligvis omtales, men under andre Navne. Selv om Forstaaelsen af disse Steder endnu ikke kan betragtes som fuldtud sikret, drejer det sig i hvert Tilfælde om Angivelser, som de seneste minæiske Indskriftfund og nyeste Forskninger paa Assyriologiens Omraade have sat i en ny og overraskende Belysning.

Navnet paa den ofte omtalte nordarabiske Provins Muṣur eller Muṣri er i de assyriske Indskrifter omtrent, eller maaske fuldstændig, ligelydende med Navnet paa Ægypten Muṣur eller Miṣir. Denne Dobbelttydighed gør det naturligvis yderst vanskeligt og i mange Tilfælde næsten umuligt at afgøre, hvilket af de to Lande, der menes. Medens man tidligere overalt opfattede dette Navn som den assyriske Betegnelse for Ægypten, tør man nu betragte det som en Kendsgerning, at det i hvert Tilfælde i Tiden før Asarhaddon stadigt betegner Nordvestarabien. Hermed er imidlertid Muligheden for en lignende dobbelt Betydning af det bibelske Miṣrajim (מִצְרַיִם) givet, og i Virkeligheden synes det, som om dette Navn i Tiden før Assyrervældet mange Steder betegner den omtalte nordarabiske Provins.

Et andet Navn for denne Provins foreligger i det bibelske Midian, מִדְיָן. Derved aabnes Muligheden for endnu vigtigere Berøringspunkter mellem Minæere og Jøder; thi Midian spiller en stor Rolle i den ældste jødiske Historie. Interessant i denne Sammenhæng er f. Ex., at de midianitiske Købmænd, som Josef af sine Brødre sælges til, Gen. 37 [28], og som droge til Ægypten med Røgelse, i paafaldende Grad minde om de fra Indskrifterne kendte minæiske Købmænd, der jo netop havde den indbringende

Røgelsehandel med Ægypten i Hænde og desuden indkøbte Slaver i disse nordlige Lande. —

Naar Dom. 10^{10-12} nævner Minæere מעון mellem Israels fordums Undertrykkere, da lede vi forgæves efter dette Navn mellem Folkets tidligere Modstandere; derimod havde Israeliterne nylig under Gideon haft en blodig Krig med Midianiterne og i lang Tid lidt under midianitisk Undertrykkelse, Dom. 6—8. Paafaldende er det da, at Midian ikke nævnes i Dom. 10^{10-12}, hvor alle Folkets Fjender og Undertrykkere opregnes, og man fristes til at lade Ma'ôn her gaa paa det nylig omtalte Midian, saa meget mere som LXX for מעון læser *Μαδιαμ* ɔ: Midian, og Ma'ôn i 10^{12} nævnes i Forbindelse med 'Amaleḳ, der efter 6^{3} var Midians Forbundsfælle.

Fortælliugerne om Mose Ophold i Midian, Udgangen af Ægypten og Lovgivningen ved Sinai ɔ: i Midian komme endelig til at staa i et helt nyt Lys, hvis disse Egne den Gang vare paavirkede af minæisk Kultur og Religion. Dog herom senere.

Naar man sammenfatter, hvad det gamle Testamente under disse tre Navne Ma'ôn, Misrajim og Midian beretter om Nordvestarabiens Folk, faar man det Indtryk, at det maa være et gammelt Kulturrige, som Jøderne her ere komne i Berøring med, og at Erindringen herom, navnlig om den jødiske Nations Tilblivelse i Midian, er bevaret til sene Tider. Paa mange Punkter er imidlertid denne Erindring temmelig taaget og uklar og de overleverede Notitser sporadiske og usammenhængende, navnlig savner man Klarhed i det vigtige Spørgsmaal om Ma'ôns Forhold til Midian. Da de assyriske Kilder imidlertid med afgjort Bestemthed ansætter Muṣr og de muṣritiske Kongers Fald til ca. 700 Aar før Chr., stemme de bibelske Vidnesbyrd for saavidt overens med disse, som de omtale Minæerne og de

muligvis identiske Midianiter fra en langt ældre Tid.

Medens Ma'ôn trods al Uklarhed dog nævnes adskillige Steder i det gamle Testamente, omtales Ḥaḍramaut, חֲצַרְמָוֶת, kun i den store Folketavle (Gen. 10 [26], 1. Krøn. 1 [20]) sammen med adskillige andre arabiske Stammer. Ḳataban omtales slet ikke[1]).

Derimod nævnes Kongeriget Saba eller, som det i Bibelen kaldes, Šeba, שְׁבָא[2]), ret jævnligt i det gamle Testamente, rimeligvis fordi Sabas Glansperiode falder sammen med de fleste gammeltestamentlige Skrifters Tilblivelsestid. Det stod for Jøderne som en rig og mægtig Stat (Ps. 72 [10], Jes. 60 [6], Ez. 38 [13]) med udstakte Handelsforbindelser (Ez. 27 [22–23]). Som Handelsprodukter nævnes Røgelse, Guld og Ædelstene (Jerem. 6 [20], 1. Kong. 10, Ps. 72 [15]). I Folketavlerne regnes Sabæerne snart for Ḥamiter (Gen. 10 [7], 1. Krøn. 1 [9]) snart for Semiter (Gen. 10 [26–28], 1. Krøn. 1 [22]); som saadanne skulle de nedstamme fra den jødiske Stamfader Abraham og altsaa være nærbeslægtede med Hebræerne (Gen. 25 [3], 1. Krøn. 1 [32]). Denne Genealogi, der opfatter Šaba som Søsterfolk til det nordarabiske Midian, leder Tanken hen paa det nordarabiske Šaba, der omtales i de assyriske Indskrifter; ogsaa i Jobs Bog optræder Sabæer som

---

[1]) Sprenger (Die alte Geographie Arabiens S. 263 f.) identificerer hebr. קְצִיעָה med Ḳoḍâ'a og Ḳataban: »Auch die Hebräer hielten die Casia für ein Product von Kitibaina, und deswegen ist קְצִיעָה, welches ich von Qodhâ'a, قضاعة = Katabanen ableite, ein Name für Casia«. Z. D. M. G. 44 S. 504 har han dog indset, at Ḳataban = قضاعة ikke holder Stik overfor Indskrifternes קתבן.

[2]) Forskellig derfra er Seba סְבָא et nomen gentile, der ogsaa nævnes i Bibelen, Jes. 43 [3] sammen med שְׁבָא Gen. 10 [7] ≠ 1. Krøn. 1 [9] og Ps. 72 [10].

Naboer til Jøderne (1 15) og nævnes sammen med Tema som i de assyriske Indskrifter (6 19). Efter Genealogien i Gen. 10 26–28, hvor Šeba er Ḥaḍramauts Broder, maa Folket imidlertid være tænkt i Syden og maa betegne det Saba, vi kende fra Sydarabiens Indskrifter, og det er vel dette yngre men langt mægtigere Rige i Syden, der stod for Jøderne som det rige Handelsfolk og tillige betegnes som »et fjærnt Folk« Joel 4 8 (3 13).

Mest kendt af disse gammeltestamentlige Steder er Fortællingen om Dronningen af Sabas Besøg hos Kong Salomo, 1. Kong. 10, 2. Krøn. 9 (Mt. 12 42, Luc. 11 31). Hun kom til Jerusalem med et stort Følge og med Kameler, der vare belæssede med Røgelse, Guld og Ædelstene, Gaver til den jødiske Konge[1]). I Tiden omkring 500 før Chr. er det ikke mere Ma'in men Saba, der er Herre over den sydarabiske Røgelsehandel og som Følge deraf ogsaa den herskende Magt i Sydarabien; thi for Exilets Profeter kommer Røgelsen fra Saba, Jes. 60 6. »Hvorfor skal der bringes mig Virak fra Saba (לְבוֹנָה מִ שְּׁבָא) og Røgelse (קָנֶה הַטּוֹב Kalmus) fra et fjærnt Land«, hedder det Jerem. 6 20. »Handelsfolk fra Saba«, רֹכְלֵי שְׁבָא, forhandle efter Ez. 27 22–23 denne Røgelse til fønikiske Stæder (Tyrus) og modtage andre Varer som Betaling derfor. Sabæerne staa altsaa efter denne Kilde i Handelsforbindelse med Middelhavslandene, hvad der stemmer med de klassiske Forfatteres Udsagn.

Endelig antyder Joel 4 8, at Sabæerne ikke alene forsynede de palæstinensiske Stater med Røgelse men

---

[1]) Regerende Dronninger ere ikke bevidnede i de sabæiske Indskrifter; derimod omtale Assyrerne Dronninger fra Landet Aribi, en Nabostat til det sammesteds omtalte nordlige Saba.

ogsaa indkøbte Slaver i disse nordlige Lande[1]). Over dette Forhold kaste nys fundne sydarabiske Indskrifter et overraskende Lys. Fragmenterne Hal. 190 Hal. 231—234, den saakaldte Hierodulliste, der nu er bleven suppleret ved den Søjleindskrift, der er kommen i Glasers Besiddelse, Gl. 1238[2]), indeholder nemlig Navnene paa adskillige [Tempel-]Slavinder, der næsten alle ere fra nordlige Egne, som f. Ex. Dedan, Jaṯrib og Mṣr (Ægypten eller den minæiske Kolonie Muṣr). Naar nu Joel 4[8] lader Judæerne sælge Slaver og Slavinder til Sabæerne, er det ikke uden Interesse, at over Halvdelen, efter Hommels Angivelse 24, af de i denne Indskrift omtalte Slavinder er fra den filistæiske By Gaza, עַזָּה, der laa ved Judas Grænse og efter Jos. 15[47], Dom. 1[18] en Tid lang skal have været judæisk. Dette Mindesmærke hidrører fra Sydarabiens Glansperiode under Ma'in, da de nordlige Lande med stærke Baand vare knyttede til Staterne i Syden; under det sabæiske Herredømme var dette Baand vel noget løsere, men Handelsforbindelsen bestod dog. Da Ma'in stod paa sin Magts Tinde, finde vi altsaa Palæstinensere som Slaver i Sydarabien, og, som vi have set, er det rimeligvis Minæere, vi træffe som Slaver i Palæstina efter Ma'ins Fald[3]).

---

[1]) »Jeg vil sælge Eders (ɔ: Tyrus's, Sidons og Filisterstædernes) Sønner og Døtre til Judæerne, og de skulle sælge dem til Sabæerne (שְׁבָאִים), et fjærnt Folk«. LXX har for לִשְׁבָאִים »til Sabæerne« *εἰς αἰχμαλωσίαν* »til Fangenskab«.

[2]) Se Hommel: Aegypten in den südarabischen Inschriften, Leipzig, 1897. Separatabdruck aus Aegyptiaca, Festschrift für Georg Ebers.

[3]) Smlgn. til de bibelske Steder: Edw. Glaser: Skizze der Geschichte und Geographie Arabiens, Berlin, 1890, S. 387—404 især 399—404 om Šeba, S. 450 ff. om Bibelens Me'ûnîm. Hommel: Aufs. und Abhandl. 1892, S. 2 ff.,

De ægyptiske Indskrifter berette saa godt som intet om Sydarabien. Navnet Punt bruges om de sydlige Lande paa begge Sider af det røde Hav paa lignende Maade som Muṣur hos Assyrerne betegner Erythræerhavets nordlige Kystlande. Det er derfor uklart, om de ægyptiske Expeditioner til Punt, hvorom Indskrifterne melde allerede i det 2. førchr. Aartusinde, havde Sydarabien eller den ligeoverfor liggende afrikanske Kyst til Maal. Hensigten var sikkert at naa ned til Røgelseegnene, men da ogsaa den afrikanske Kyst havde bekendte og frugtbare Røgelseterrasser, var det maaske disse, Sørejserne gjaldt. Efter W. Max Müller vare de gamle Ægyptere meget daarlige Søfolk, der aldrig vovede sig ret langt til Søs. Deres Flaade bestod af faa slet sammentømrede Skibe; den kunde hverken optræde som krigsførende Magt eller besørge det stedlige Handelssamkvem. Handelen var derfor i hvert Tilfælde for den ældre Tids Vedkommende i Hænderne paa de driftige sydarabiske Købmænd. Saaledes forklares maaske Ægypternes mærkelige Uvidenhed eller Tavshed om Rigerne i Sydarabien. Til Søs kom de ikke i Berøring med dem, og deres geographiske Viden strakte sig maaske knap saa langt.

I nyeste Tid vil Ægyptologerne dog finde det sabæiske Rige omtalt paa Ægyptens Mindesmærker. Allerede i en Indskrift fra c. 500 f. Chr. omtales Landet Ša-ba[i]-t. Omkring Midten af det 3. førchr.

---

47 ff. om Minæere i det gamle Testamente. Fr. Buhl: Geschichte der Edomiter, Leipzig, 1893 S. 40 ff. om den nordarabiske Flække Maʿân ved Petra og de gammeltestamentlige Meʿûnîm. H. Winckler, M. V. G. 1898[1] S. 38 ff. om Krønikebøgerne som historiske Kilder og disse Skrifters Meʿûnîm. Se iøvrigt K. A. T.[3] S. 146 f. og Gesenius-Buhl: Hebr. Handwörterbuch under מְעוֹנִים og שְׁבָא.

Aarh. nævner Ptolemæus Euergetes I. mellem Datidens Stormagter ogsaa Ša-b-ti. Endelig finder man i en Liste fra Ptolemæer- eller Romertiden mellem forskellige Lande Navnet Ša-b[a].

Hvad Tiden angaar, vilde det passe meget godt, at Navnet Saba naaede til Ægypten netop i de sidste 500 Aar før Chr. Denne Tid kendetegner Højdepunktet af Sabas Magt. I Sydarabien var det blevet det herskende Folk, og for fjærnere Lande var Saba den Gang det samme som Sydarabien, hvorfor vi ogsaa netop i dette Tidsrum hyppig finde Sabæerne omtalt i Palæstina. Derimod volder Formen Šaba't, Šabti eller Šab Betænkelighed, naar man sammenligner den med arabisk Saba, hebr. Šeba eller assyr. Saba. Man forstaar hverken Alefs Bortfald eller Endelsen t, selv om š for s jo nok har Analogier. Navnet Saba i Hieroglyftexter kan derfor foreløbig ikke betragtes som sikkert[1]).

I Modsætning til disse spredte og usammenhængende Notitser forsøge de klassiske Lærde paa Grundlag af deres Tids Viden at give et virkeligt Totalbillede af de berømte Riger i Jemen. Desværre vidste man i Grækenland og Rom saare lidet om det fjærne lykkelige Arabien. Virkelige historiske Træk findes sammenblandede med Urigtigheder og frygtelige Fabler[2]).

---

[1]) W. Max Müller: M. V. G. 1898[3]: Studien zur vorderasiatischen Geschichte. S. 35 ff. Die Sabäer in hieroglyphischen Texten. S. 42 ff. Zur ältesten Geschichte des Handelsverkehrs im rothen Meer.

[2]) Smlgn. til de klassiske Forfattere: Samuelis Bocharti: Geographia sacra, Francofurti ad Moenum, 1674, Pars I Lib. II Cap. 26 Pag. 146 ff., Seba שבא filius Joctan. A. Sprenger: Die alte Geographie Arabiens, Bern, 1875. E. Glaser: Skizze der Geschichte und Geographie Arabiens II. Bd., Berlin, 1890.

Dunkle Efterretninger fra Kystlandene ved det sydlige Arabien dæmre maaske allerede frem gennem Homers tvende æthiopiske Folk, der bo adskilte i det fjærne mod Øst og Vest[1]). Tydeligere taler dog Herodot (480—424 f. Chr.), naar han i sin 3. Bog 107 ff. beretter om de enestaaende Røgelsemarker i Arabien. Derfra faas Virak, Myrrha, Kasia, Kinamomon og Ledanon. Men Planterne, der give denne Røgelse, bevogtes rigtignok af bevingede Slanger og andre gruelige Uhyrer[2]).

Værdifuld er en nøgtern Bemærkning af Theophrast (390—305 f. Chr.): »Virak, Myrrha, Kasia og Kinamomon (Kanel) kommer fra den arabiske Halvø, fra Egnen omkring Saba, Adramyta, Kitibaina og Mamali«. Der voxer Virak- og Myrrhatræet vildt i Bjærgegnene og i dyrket Tilstand paa Agrene ved Foden af Bjærgene (Historia plantarum 9. Bog 4[2]) Allerede her nævnes tre af de fra Indskrifterne kendte Riger, idet Adramyta (*Ἀδραμύτα*) og Kitibaina (*Κιτίβαινα*) kun kan være Ḥaḍramaut og Ḳataban. Det sabæiske Rige genfindes i Saba (*Σαβά*), medens Minæerriget tilsyneladende ikke omtales.

Alexandriner Bibliothekaren Eratosthenes (276—194 f. Chr.) nævner derimod efter Strabo (16. Bog 4. Cap. § 2 ff.) alle 4 sydarabiske Riger med tilhørende Hovedstæder. Det sydlige Arabien, fortæller han, vædes af Sommerregnen og tilsaas 2 Gange om Aaret. Dets Floder tabe sig i Sletter og Indsøer. Landets Frugtbarhed er stor. Det har Frugt i Mængde og Rigdom paa Kvæg, Heste og Vildt. Fire store Folk bo i dette »yderste Land«: »Minæerne i Egnen ved

---

[1]) Odys. I 23—24: *Αἰθίοπας τοὶ διχθὰ δεδαίαται, ἔσχατοι ἀνδρῶν, οἱ μὲν δυσομένου Ὑπερίονος, οἱ δ' ἀνίοντος.*

[2]) *ἐν δὲ ταύτῃ λιβανωτός τέ ἐστι μούνῃ χωρέων πασέων φυόμενος καὶ σμύρνη καὶ κασίη καὶ κινάμωμον καὶ λήδανον.*

det røde Hav, deres største By er Karna; stødende op til dem Sabæerne, med Hovedstaden Mariaba. For det tredje Katabanerne, der strække sig hen til Strædet og den arabiske Bugts Gennemsejlingssted; deres Kongesæde hedder Tamna. Længst mod Øst Chatramotiterne (Ḥaḍramauterne), de har Byen Sabata« [1]).

Denne korte Skildring af Sydarabiens politiske Forhold er i alt væsentligt bleven bekræftet af Indskrifterne; den er derfor ofte bleven fremdraget og har været til stor Nytte under Tydningen af disse. — Disse Stater, fortsætter Eratosthenes, staa under Konger, ere i blomstrende Forfatning og smukt prydede med Templer og Kongeslotte. Husene ligne de ægyptiske, og det Fladerum, hvert enket Rige indtager, er større end Deltaet i Ægypten.

Efter Eratosthenes gaar Kongeværdigheden ikke i Arv fra Fader til Søn, men gaar over til den Søn, der først fødes i en af de fornemste Familier efter Kongens Indsættelse. Denne regnes da for Kronprins og bliver Kongens Efterfølger. En saadan Arvefølge finder dog ikke Støtte i de hidtil fundne Indskrifter; disse vise tværtimod direkte Overgang af Kongeværdigheden fra Fader til Søn.

Eratosthenes's Angivelser om Røgelseavlen staa ogsaa i Modstrid med moderne Rejsendes Udsagn. Han lader nemlig Virakken komme fra Kataban og Myrrhaen fra Ḥaḍramaut, medens Glaser (Skizze II

---

[1]) *κατοικεῖ δὲ τὰ μέγιστα τέτταρα ἔθνη τὴν ἐσχάτην λεχθεῖσαν χώραν. Μιναῖοι μὲν ἐν τῷ πρὸς τὴν Ἐρυθρὰν μέρει, πόλις δ' αὐτῶν ἡ μεγίστη Κάρνα ἢ Κάρναν. ἐχόμενοι δὲ τούτων Σαβαῖοι, μητρόπολις δ' αὐτῶν Μαρίαβα. τρίτοι δὲ Κατταβανεῖς, καθήκοντες πρὸς τὰ στενὰ καὶ τὴν διάβασιν τοῦ Ἀραβίου κόλπου, τὸ δὲ βασίλειον δ' αὐτῶν Τάμνα καλεῖται. πρὸς ἕω δὲ μάλιστα Χατραμωτῖται, πόλιν δ' ἔχουσιν Σάβαταν [Καβάτανον]*. (Kramer: Strabonis Geographica, Berlin 1852, vol. III p. 316).

S. 26) angiver Ḥaḍramaut for Virakkens Hjemsted og paastaar, at den bedste Myrrha gror ved Ta'az i Ḳataban[1]).

Om Røgelsehandelen, de sydarabiske Staters Hovederhverv og Livskilde, giver Eratosthenes nogle Oplysninger, der have voldt megen Uklarhed. De forskellige Røgelsearter udleveres til Købmændene, der »komme til dem fra Ailana — en By ved den nordøstlige Spids af det røde Hav — til Minaia i 70 Dage, medens Gabæerne [Sabæerne] komme til Ḥaḍramaut i 40 Dage«. — Minaia maa vel her bedst forstaas om det minæiske Land eller Jemen (i dette Ords snævrere Betydning). Herfra førtes jo Røgelsen mod Nord ad Karavanvejen langs det røde Hav til Middelhavslandene, en Vejlængde, der med et rundt Tal kan anslaas til 70 Dagsrejser — Plinius angiver 65 Dage —. Fra Jemen til Ḥaḍramaut synes 40 Dage at være rigelig regnet, men med Ḥaḍramaut menes naturligvis her, hvor Talen er om Røgelse, Røgelsemarkerne i det østlige Ḥaḍramaut og Mahra, disse sidste ligge efter Plinius's Angivelse 8 Dagsrejser øst for Ḥaḍramaut og have rimeligvis i ældre Tid hørt til selve det ḥaḍramautiske Rige.

Grunden til, at Eratosthenes i Forbindelse med Røgelsehandelen nævner disse to Vejlængder, maa aabenbart søges i følgende Forhold. Geografisk set drejer det sig ikke om én Vej men om 2 Veje, der møde hinanden i en spids Vinkel i det sydvestlige Hjørne af Arabien. Naturforholdene i Sydarabien nødvendiggøre denne Omvej, man kan ikke føre Lastkaravaner gennem Ørkenerne. Dette Forhold

---

[1]) Smlgn. Kapt. Miles og Munzigers Rejseberetning i Journ. Geogr. Soc., London 1871, anført af Sprenger: Die alte Geographie Arabiens S. 313.

reguleredes i gammel Tid yderligere ved forskellige Lovbestemmelser og Toldtraktater, der fastsatte en bestemt meget smal Vej for al Røgelseexport (Plin. 12 [30]) og straffede enhver Afvigelse med Døden. Men denne Vej gik netop gennem Ḥaḍramauts Hovedstad i vest-sydvestlig Retning til Gabæernes og Minæernes Land og først herfra mod Nord, saa Eratosthenes's Angivelser derved faa deres fulde Forklaring [1]).

De sydarabiske Staters Trivsel var i høj Grad afhængig af deres større eller mindre Herredømme over Røgelsehandelen og Røgelsevejen. Denne var i Oldtiden Kulturens Pulsaare, trak sig som en rød

---

[1]) Man har Vanskelighed ved at følge Sprenger, naar han (Die alte Geographie Arabiens S. 166 f.) identificerer Minaia, der dog som Bynavn ellers er ukendt, med Ḳabr Ḥud i Ḥaḍramaut, anbringer Gabæerne nord for Mekka, og opfatter de 40 Dages Rejse som et Stykke af Vejen fra Ailana til Minaia. Heller ikke Glasers Udlægning af Eratosthenes er ganske klar. Minaia skal (Skizze II S. 26 f.) være identisk med Mahra eller med Ḥaḍramaut og Ḳataban eller — muligvis — med Ḥabašalandet i Mahra, hvis det ikke er en almindelig Benævnelse for alle disse sydlige Landes Beboere. Men hvorfor maa Minaia ikke være det minæiske Land, der jo er velkendt af Eratosthenes? Er det ikke naturligst at søge Minaia, hvor Eratosthenes henlægger Minaioi, Minæerne, nemlig i Sydarabiens vestlige Hjørne? — Glaser lader iøvrigt de 70 Dage gælde for H e n v e j e n til Sydarabien i al Almindelighed (ligegyldig hvorhen), idet Købmændene, naar de begav sig til Markedspladserne i Røgelselandet, kunde vælge de hurtigste og bekvemmeste Veje. T i l b a g e v e j e n derimod var paa Grund af den omtalte Vej- og Toldtvang betydelig længere, den skulde gaa gennem Sabota og Gabæernes Land, da disse Stater havde Handelsmonopolerne og fik deres Hovedindtægt gennem Røgelsetransporten. Derfor blev Tilbagevejen 70 + 40 Dage.

Traad gennem det sydlige og vestlige Arabien og tilførte de Stater, den gik igennem, Kultur og Rigdom. Vi vide saaledes, som før berørt, at det minæiske Rige i sin Blomstringstid havde Handelskolonier højt oppe i Norden og rimeligvis beherskede hele Karavanvejen mod Nord, saa at det kunde exportere til Ægypten og de andre Middelhavslande, direkte uden Mellemhandlere. Senere forsvinde disse sydarabiske Kolonier i Norden, andre Folkestammer — i de sidste Aarhundreder f. Chr. hovedsagelig Nabatæerne — optage deres Plads og suge samtidig som Mellemhandlere Næring af Røgelsetransporten.

Naar vi se nøjere paa den omtalte Notits af Eratosthenes, — rimeligvis fra Slutningen af det 3. Aarhundrede f. Chr. — maa det være saadanne Mellemhandlere, han har for Øje, naar han taler om de nordlige Købmænd, der komme til Syden (Minaia) fra Ailana (Aḳaba) og til denne Vej bruge 70 Dage. Paa Eratosthenes' Tid vare Sydaraberne aabenbart kun Herrer over den sydlige Karavanvej gennem Jemen og Ḥaḍramaut; de hentede Røgelsen i Ḥaḍramaut og førte den ad den gamle Karavanvej gennem de sydarabiske Stater til Minaia, hvor de nordlige Købmænd afhentede den. Denne Transport angives til 40 Dagsrejser og besørgedes af Gabæerne paa Eratosthenes' Tid. Da samtlige Haandskrifter have *Γαβαῖοι* Gabæer, er der ingen Grund til Korrekturen *Σαβαῖοι* Sabæer, saa meget mindre som Plinius udtrykkelig bevidner, at Røgelseudførselen foregik gennem Gebaniternes Land. Gabæerne hørte fra gammel Tid til minæisk Landomraade, omtales i minæiske Indskrifter som »Stammen Gaban« גבאן | אוהל, og synes efter Indskrifterne i 3. og 2. Aarhundrede før Chr. at være naaede frem til større Selvstændighed og Magt og dermed følgende Indflydelse paa Røgelsehandelen. Plinius kalder

deres Hovedstad Thomna, og Glaser kender endnu vest for Byen Ta'az og Bjærget Ṣabber en Egn Gaba, hvis største By hedder Dumna (Dumnat Djaba) (Skizze I S. 23, 48, Skizze II S. 19. Abessinier, S. 113 f.).

Eratosthenes' Oplysninger ere saa meget mere velkomne, som de stamme fra en Tid, hvor Indskrifterne langtfra give fuld Klarhed over de politiske Forhold i Sydarabien. Minæerrigets Blomstringstid var længst forbi og med den de fordums rolige og fredelige Forhold. Blodige indre Krige hærgede Landene, stærke Forskydninger foregik i Rigernes Land- og Magtomraade, medens Saba af al Magt stræbte efter Overherredømmet. Det er da værd at lægge Mærke til, at Eratosthenes endnu kender de andre Stater, som det uovervindelige Saba efterhaanden opslugte, indtil det for den almindelige Bevidsthed stod som eneherskende i Sydarabien. Det er ogsaa værd at lægge Mærke til, at Eratosthenes paa den ene Side begrænser de sydarabiske Staters Herredømme til selve Syden, idet han lader dem bo i det »yderste« sydlige Land og ikke kender noget til nordlige Handelskolonier, men paa den anden Side dog tydelig nok lader Røgelseexporten foregaa til Lands og ikke kender Søhandelen gennem det røde Hav, der begyndte kort før Christi Tid og fremkaldte nye Omvæltninger i Sydstaternes Historie. Disse Omvæltninger bestode hovedsagelig deri, at Rigernes Tyngdepunkt flyttedes mod Kysten og fra Sabæerne gik over i Himjarernes Hænder, men Eratosthenes nævner ikke dette sidste Folk, det frugtbare Indland er for ham Kulturens Hovedsæde, derinde ligge de største og vigtigste Stæder.

Ogsaa hos den senere Agatharchides (2. Aarh. før Chr.) er det de frugtbare Landstrækninger i det Indre af Sydarabien, der ere Genstand for hans ufor-

beholdne Beundring; men her er det Sabæerne alene, der omtales. Vi befinde os altsaa nu i Kongeriget Sabas Glansperiode; de andre Stater ere undertvungne og mer eller mindre lydige Vasalstater under Saba. Deres Ry naar i hvert Tilfælde ikke udover Arabiens Grænser. I Diodorus Siculus's historiske Bibliothek (3. Bog 46—47) priser Agatharchides den sabæiske Røgelseavl og Velstand i høje Toner. Sabæerne, paastaar han, er det talrigste Folk i hele Arabien, deres Land, det saakaldte lykkelige Arabien, frembringer alle mulige Skatte og desuden tamt Kvæg i Mængde. De Planter, der give den bedste Røgelse, saasom Virak, Myrrha o. s. v., voxe der til enhver Tid i tætte Skove baade ved Kysten og i det Indre af Landet. Deres Duft er saa stærk, at selv de forbisejlende Sømænd om Foraaret, naar Vinden kommer fra Land, mærke den herligste Vellugt. Smaa røde Slanger med dødbringende Bid huses imidlertid i disse duftende Skove, og den uophørlige Vellugt er saa stærk, at Beboerne tit blive syge deraf.

Landets Hovedstad hedder Sabas og ligger paa et Bjærg. Kongemagten er arvelig. Den regerende Fyrste hersker ganske vist enevældig, men maa ifølge et gammelt religiøst Forbud ikke forlade Kongeborgen og bliver stenet af Folket, hvis han overtræder Forbudet.

Naar dette Folk udmærker sig ved Rigdom fremfor Naboer og andre Folk, skyldes det ogsaa i høj Grad deres Handel, der indbringer umaadelige Summer. — Nu er Landet desuden selv rigt paa Guld og Sølv, og da det paa Grund af sin afsides Beliggenhed aldrig er bleven erobret, findes der navnlig i Saba, hvor Kongens Palads er, alle Slags kostbare Kunstgenstande. Blandt disse nævner Agatharchides kunstig forarbejde Guld- og Sølvdrikkekar, Haller med talrige Søjler, dels forgyldte, dels med Sølv-

billeder paa Søjlehovederne. Lofter og Døre ere udsmykkede med gyldne Phialer, ligesom de til Bygningen af deres Huse anvende Guld, Sølv, Elfenben og ædle Stene med stor Ødselhed. Denne Lykke have de i lang Tid nydt i uforstyrret Ro, fordi de ikke ere komne i Berøring med Mennesker, der ere havesyge efter fremmed Rigdom.

Hos Photios bringer Agatharchides desuden den vigtige Efterretning, at Sabæerne med deres østlige Nabofolk Gerræerne havde hele Transithandelen fra Asien til Europa i deres Haand og ogsaa stod bagved den fønikiske Handel. Deres vigtigste Udførselsartikel var dog Røgelsen, der voxer i det yderste Land, *τὸν ἐν τῷ πέραν φυόμενον* (*ἀραβιστὶ δὲ λέγεται λάριμναν*). Til Udførselshandelen benytte de store Skibe, til Kystsejlads derimod nøder Havets Ebbe og Flod dem til at anvende Læderbaade. De Mænd, der opholde sig hjemme, ere blødagtige og lidet tapre; men foruden Handelsmændene og Landboerne findes der ogsaa en Krigerstand[1]).

En saadan næsten lyrisk Skildring af Sabas Magt og Herlighed er typisk for de senere Klassikere og minder stærkt om det gamle Testamentes farverige Beskrivelse af det fjærne lykkelige Saba. I alle Enkeltheder kunne disse Beretninger ikke anvendes som Grundlag for Historieskrivning, og vitterlige Urigtigheder findes da ogsaa deri, som f. Ex. naar Agatharchides kalder Hovedstaden for Saba istedetfor Marib og anbringer den paa et Bjærg, medens den laa paa en Slette. Mange Træk ere dog senere blevne stadfæstede. Det sydlige Arabien synes virkelig at have haft gode Guldminer, og moderne Rej-

[1]) Ex Agatharchidis de mari Erythræo, libro quinto. Carl Müller: Geographi Græci minores, Vol. I, Paris, 1855, p. 186 ff.

sende have i Indlandet endnu fundet enkelte Guldvaskerier; Oldtidslevningerne vidne om stor Pragt og Luxus.

Landets afsides Beliggenhed har sikkert, som Agatharchides mener, i høj Grad betinget denne overvættes Rigdom og givet det Ro til at udnytte dets naturlige Hjælpekilder. I den tidligste Periode af Sydarabiens Historie var det kommen i betænkelig Nærhed af Verdensmagterne ved sine nordlige Kolonier; men siden disse gik tabt ved Assyrernes Fremtrængen, laa det godt gemt bag Nord- og Mellemarabiens uhyre Ørkener, og selv om ikke Alexanders bratte Død havde hindret det planlagte Tog mod Sydarabien, var det næppe gaaet Grækerne bedre, end det gik Romerne, da disse ved Christi Tid omkom i Ørkenen paa Vej til Æventyrlandet.

Hvis man tør bygge Historie paa Agatharchides's Angivelser om Sabæernes Udførselshandel og de store Skibe, de anvendte dertil, synes Sabæerne allerede før Ægypterne at have begyndt paa Handelssejladser i det røde Hav. Dog maa erindres, at denne Notits er overleveret hos en saa sen Forfatter som Photios, paa hvis Tid Søvejen gennem det røde Hav havde været aabnet i mange Aarhundreder. En livlig Sejlads med store primitive Fartøjer florerer den Dag i Dag mellem Indiens og Sydarabiens Kyster. Saaledes har det sikkert ogsøa været i Oldtiden; da var denne Sejlads et Led i Verdenshandelen fra Indien til Europa, og Sydarabien var fra den tidligste Tid Midtpunktet for denne Handel. Muligt er det, at Agatharchides har haft denne Skibsfart for Øje. De mærkelige »Læderbaade«, som denne Forfatter og andre Klassikere omtale, have fundet deres Forklaring ved moderne Rejsendes Iagttagelser. Efter disse benytte de sydarabiske Fiskere den Dag i Dag nogle mærkelige Fartøjer, der bestaar af sammenbundne Træ-

stykker, der hviler oven paa oppustede Lædersække.

Artemidor fra Ephesus (c. 100 f. Chr.) skildrer hos Strabo (16. Bog 4. Cap. § 19) Sabæernes Land i Lighed med Agatharchides og bringer intet væsentlig Nyt. Sabæernes By kaldes her rigtig Mariaba. Landets Frugtbarhed, Rigdom og Overflod paa Røgelseplanter udmales i stærke Farver. Sabæerne og Gerræerne ere de rigeste Folk i hele Verden; de have umaadelige Forraad af Kostbarheder og saa mange vellugtende Planter, at de benytte selv de fineste Røgelsetræer til Brændsel. Ogsaa Artemidor angiver Røgelsehandelen som Kilden til denne Rigdom og bringer den interessante Meddelelse, at de ikke alene handle med hjemlige Produkter, men ogsaa hente Røgelse fra Æthiopien, som de sejle over til i Læderbaade. Naboerne modtage Ladningerne og overgive dem til de nærmest boende helt op til Syrien og Mesopotamien. — Efter et andet Udsagn af Artemidor strækker Udførselshandelen sig op til Petra og Palæstina, »hvorhen Minæer, Gerræer og alle Nabofolk bringe Røgelseladningerne« (§ 18).

Direkte kom den klassiske Verden først i Berøring med disse Lande ved den romerske Statholder Aelius Gallus's Tog til Sydarabien (25 f. Chr.). Efter at have givet nævnte Uddrag af Eratosthenes og Artemidor beretter Strabo (60 f. Chr. — 20 eft. Chr.) videre om Gallus's Expedition (16. Bog 4. Cap. § 22 ff.):

Denne sendte Kejser Augustus for at lære de Folk at kende, der boede i disse Lande og i Æthiopien. Augustus havde nemlig besluttet enten at gøre sig disse Folk til Venner eller at undertvinge dem. De havde nemlig fra Arilds Tid Ry for store Rigdomme, idet de solgte deres Urter og kostbare Stene for Sølv og Guld og ikke gav af disse Indtægter til

fremmede. Han haabede altsaa enten at erhverve sig rige Venner eller ogsaa at besejre rige Fjender.

Expeditionen mislykkedes imidlertid, og Strabo bliver ikke træt af atter og atter at gentage, hvorledes alle Kalamiteter skyldtes den nabatæiske Statholders Forræderi. Denne skulde nemlig være Romerhærens Fører og vise sikre og gode Veje, men handlede overalt med List og viste ufremkommelige, ørkenagtige Veje, hvor der hverken var Vand eller Næring, tillige førte han Hæren ad lange, endeløse Omveje, hvor Soldaterne døde som Fluer af Klimatsygdomme. Sandheden er naturligvis, som ogsaa Glaser (Skizze II 48 f.) betoner, at Romerne vare fuldstændig ukendte med arabiske Vej- og Vandforhold, og at Statholderen Syllæus maatte bære Skylden for alle de deraf følgende Ulykker.

Hæren, der talte c. 10,000 Mand romersk Fodfolk, førtes paa Skibe til Leuke-kome i det sydlige Nabatæa. Her overfaldtes den strax af Sygdomme, saa Gallus maatte dvæle der et helt Aar. »Fra denne By Leuke føres Varerne til Petra, derfra til Rinokolura i Fønikien tæt ved Ægypten og derfra til andre Folk. Nu føres de rigtignok for det meste ad Nilen til Alexandria; fra Arabien og Indien bringes de til Myos-hormos, derfra over Land paa Kamelryg til Koptos i Theben ved en af Nilens Kanaler, og derfra til Alexandria« [1]).

Den nabatæiske Kyststad Leukekome var efter

---

[1]) *ἐκ μὲν οὖν τῆς Λευκῆς κώμης εἰς Πέτραν, ἐντεῦθεν δ' εἰς Ῥινοκόλουρα τῆς πρὸς Αἰγύπτῳ Φοινίκης τὰ φορτία κομίζεται, κἀντεῦθεν εἰς τοὺς ἄλλους. νυνὶ δὲ τὸ πλέον εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν τῷ Νείλῳ. κατάγεται δ' ἐκ τῆς Ἀραβίας καὶ τῆς Ἰνδικῆς εἰς Μυὸς ὅρμον. εἶθ' ὑπέρθεσις εἰς Κοπτὸν τῆς Θηβαΐδος καμήλοις ἐν διώρυγι τοῦ Νείλου κειμένην· [εἶτ'] εἰς Ἀλεξάνδρειαν.* G. Kramer: Strabonis Geographica Lib. 16. Cap. 4 § 24, S. 337. Smlgn. Plinius: hist. natural. VI, 96—106 (26).

Strabo »en stor Handelsby« (ἐμπόριον μέγα), og Periplus fortæller (§ 19), at Skibe fragtedes dertil fra Arabien. Handelsvejen er altsaa nu forlagt til det røde Hav. Varerne førtes fra Indien og de sydarabiske Havnestæder mod Nord gennem det røde Hav henholdsvis til den ægyptiske Havnestad Myoshormos og den nordarabiske Kystby Leukekome. Derved mistede Sydarabien for bestandig Monopolet paa Verdenshandelen. Den nye Routes Indførelse betegner det næste store Vendepunkt i Sydarabiens Historie. Tabet af de nordlige Kolonier og Herredømmet over de nordlige Karavanveje var den første Nedgang i den sydarabiske Handelsvælde, dog lykkedes det ogsaa efter den Tid Saba at udvikle en Vælde og Glans, der skar hele Oldtiden i Øjnene. Men nu omgaas de indenlandske Stapelpladser, de sydlige Karavanveje forfalde og med dem de gamle Kulturriger. Romernes Forsøg paa at underkaste sig Sydarabien hænger naturligvis sammen med Aabningen af den nye Søvej og det dermed følgende større Kendskab til disse sydlige Egne.

Fra Leuke kom Gallus til et Land, der tilhørte Aretas, en Slægtning til den nabatæiske Konge Obodas. 30 Dage brugtes til Marschen gennem dette Land. Derefter drog han 50 Dage gennem et tyndt befolket Nomadeland, Ararene, hvis Konge hed Sabos, til Byen Negrana i et fredeligt og frugtbart Land. Kongen flygtede, men Byen blev tagen med Storm. Derefter kom han i 6 Dage til Floden (eller en Flod). Da Barbarerne indlode sig i Kamp her, faldt der henimod 10,000 af dem, medens Romerne kun mistede 2 (sic!); thi disse ukrigeriske Folk forstode ikke at bruge Vaaben, hverken Buer, Landser, Sværd eller Slynger; de fleste af dem anvendte tveæggede Øxer.

Kort efter erobrede han Aska, der var forladt af Kongen, og kom til Byen Athrula. Den erobrede han uden Kamp, lagde Besætning i den, forskaffede sig Korn og Dadler og naaede til Marsiaba [Marsyaba], en By, der tilhørte Rammaniternes Folk, som Ilasaros herskede over. 6 Dage belejrede han den, men maatte afstaa derfra paa Grund af Vandmangel. Nu var han efter hvad Fangerne meddelte kun to Dagsmarscher fjærnet fra Røgelselandet.

Efter at have tilbragt 6 Maaneder med disse Tog gik Gallus ad en anden Vej tilbage og naaede Nabatæernes Land i 60 Dage. Herfra satte han over til Myoshormos og drog med Resten af Hæren til Alexandria.

Saavidt Strabo om den forulykkede romerske Expedition. — Plinius (histor. natur. VI, 160) føjer desuden til, at Gallus i Sydarabien ødelagde Byer, der ikke omtales af tidligere Forfattere, saaledes Negrana, Nestum, Nesca, Magusum, Caminacum, Labætia (Labecia), Mariaba, der maaler 6000 Skridt i Omfang, og endelig Caripeta, Endepunktet for hans Tog[1]).

Dio Cassius fortæller (53. Bog 29. Cap.), at Gallus i Begyndelsen ingen Fjender saa, men at Størstedelen af Hæren alligevel gik til Grunde i Ørkenen af Solhede, Vandmangel og Sygdomme. Dertil kom Barbarernes Angreb. Barbarerne bleve ganske vist i Begyndelsen slaaede tilbage i alle Træfninger og mistede ogsaa Stæder, men saasnart de havde Sygdommen til Forbundsfælle, erobrede de tilbage, hvad dem tilhørte, og jagede Resten af den romerske Hær ud af Landet. Athlula [Adula, Athrula], en

---

[1]) D. Detlefsen: C. Plinii Secundi Naturalis Historia, Berlin, 1866, VI, S. 264.

stor bekendt Plads (χωρίον), angives som Felttogets Endepunkt[1]).

Sprenger (Die alte Geographie Arabiens S. 226 ff.) lægger Romerhærens Henvej helt ind i det Indre af Arabien (Nedjd), medens Glaser (Skizze II S. 51 ff.) med større Rimelighed lader Toget bevæge sig i sydlig Retning øst for Karavanvejen langs Arabiens Vestkyst. Negrana er det af Halévy besøgte Nedjrân, nordlig for Ṣan'â og den sydarabiske Djof. Floden, hvor Slaget stod, kan kun være Ḥarid-Floden i Djofens Lavning. Det øvrige er i høj Grad uklart. Neska (maaske = Aska) og Caminacum er muligvis latiniserede Navne for de i Indskrifterne forekommende Bynavne Nešḳ נשק og Kaminahu כמנהו, der begge ligge i Djofegnen, og Mariaba (Marsiaba) er rimeligvis den sabæiske Hovedstad Marib, men at Gallus virkelig er naaet frem til Maribs Porte, er i høj Grad tvivlsomt. Hvis saa var, hvorfor tie da Indskrifterne haardnakket om disse Kampe og i det hele taget om Romernes Indfald? Marib havde desuden, som Glaser l. c. meget rigtig bemærker, det største og bedste Vandbassin i hele Arabien, saa stort, at hele Romerhæren kunde drukne deri; hvorledes kan her være Tale om Vandmangel! Bassinet laa jo et godt Stykke uden for Byen. Ilasaros, Kongen over Rammaniternes Folk, minder stærkt om Ilšaraḥ, et sabæisk Kongenavn, der i Indskrifterne bevidnes i Tiden ned mod Christus; de sabæiske Konger herskede imidlertid paa den Tid ogsaa over Djofegnen, og den stærkt sammensmeltede Romerhær er næppe naaet stort udover denne, har aabenbart kun naaet at forurolige de nordlige, periferiske Dele af Riget. Plinius nævner Caripeta

[1]) Cassius Dio ed. Boissevain, Berlin, 1898, Vol. II S. 437 f.

som Expeditionens Endepunkt, dette Navn minder, som man forlængst har set, om arabisk Ḫaribat (خربة) »Ruin«. Nu til Dags er der jo Ruiner nok i denne Egn, og allerede paa Gallus' Tid har der sikkert været adskillige, da det derværende Minæerrige forlængst var gaaet til Grunde. Dette Navn oplyser altsaa — selv om Identificationen er rigtig — saare lidet. Fresnel og Glaser tænke paa den tidligere Hovedstad Ṣirwaḥ, der paa den Tid godt kan have været en Ruin.

Strabos Beretning gør iøvrigt et stærkt farvet Indtryk. Selv om der maaske nok den Gang har været ret opløste Forhold i Sydarabien — en Svaghedsperiode, som Romerne have søgt at udnytte — vilde man dog gøre de sydarabiske Stammer blodig Uret ved at indregistrere et Slag i deres Historie med 10,000 faldne mod 2 døde Modstandere. I det følgende beretter Strabo ogsaa slemme Krøniker om om Sydarabernes Formuesforhold og Ægteskabsforbindelser. Ved Siden af den efter Eratosthenes anførte Inddeling i fire Folk kender han iøvrigt ogsaa en anden Inddelingsmaade, hvorefter hele det lykkelige Arabien inddeles i fem Kongeriger. Det ene dannes af Krigere og Beskyttelsestropper, det andet af Agerbrugere, der forsyne de andre med Korn, det tredje af Haandværkere, og saa til Slut Myrrha- og Viraklandet. »Disse Beskæftigelser gaa ikke over fra den ene til den anden, men enhver bliver ved det, hans Fader var«. Ogsaa Kongeværdigheden og andre Æresembeder gaa i Arv fra Slægt til Slægt.

Da Handelen allerede paa Strabos Tid foregik ad Søvejen Vesten og Sønden om Arabien, kan det ikke undre, at det næste Billede, som Klassikerne tegne af Sydarabien, er set og optaget fra Havet. Det var antagelig omkring Midten af det første Aar-

hundrede eft. Chr., at en driftig, rimeligvis ægyptisk Handelsmand besejlede Kysterne paa begge Sider af det røde Hav og nedskrev sine Iagttagelser i det lille anonyme Skrift *περίπλους τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης*[1]). — Efter først at have beskrevet den afrikanske Kyst med de store Havnestæder Myoshormos, Berenike og Adulis og omtalt den livlige Handelsforbindelse mellem disse og de arabiske Kystbyer, særlig Muza (Mokka) § 1—18 gaar Forfatteren § 19 ff. over til at skildre de arabiske Kyststæder.

Den nordlige Handelsplads Leukekome har en ret betydelig Import og anløbes af Smaafartøjer, der bringe Ladninger dertil fra Arabien ɔ: Sydarabien. En Officer med en Troppeafdeling sørger for Toldens Inddrivelse, og denne bestaar i en Fjerdepart af de importerede Varer. Det var altsaa gode Indtægter, Statskassen fik af Transithandelen, og Nordstaten Nabatæa synes ikke at have lidt noget Skaar ved den nye Søtransport. Handelsvejen gik jo stadig til Lands gennem Nabatæa — efter Strabo over Petra — til Middelhavskysten. Vi forstaa derfor, at det nabatæiske Rige stadig befinder sig i blomstrende Tilstand, medens de sydlige Stater begynde at henvisne.

Naar undtages Leukekome er den vestlige arabiske Kyst uden virkelige Havne og beboet af raa uciviliserede Stammer. Først nede i det sydlige Arabien ved Bab-el-Mandeb Strædet ligger den betydelige Havneplads Muza (Mokka) overfyldt af arabiske Rhedere og Skippere, der ogsaa drive Handel paa den ligeoverfor liggende afrikanske Kyst. Her nævnes (§ 22—23) indenlandske Kongeriger. I en

---

[1]) B. Fabricius: Der Periplus des Erythräischen Meeres von einem Unbekannten. Griechisch und Deutsch. Leipzig, 1883.

Afstand af 3 Dagsrejser ligger Byen Save (*Σαύη*) i et Land, som kaldes Mafareitis, den der residerende Fyrste (*τύραννος*) hedder Cholaibos (*Χόλαιβος*). Efter yderligere 9 Dagsrejser kommer Hovedstaden Safar (*Σαφὰρ μητρόπολις*), hvor Charibael (*Χαριβαήλ*) residerer. Han er den retmæssige Konge (*ἔνθεσμος βασιλεύς*) over to Folk, nemlig over Homeriterne og de saakaldte Sabaiter, der bo tæt derved. Ved fortsatte Gesandtskaber og Gaver er han en Ven af [de romerske] Kejsere (*τῶν αὐτοκρατόρων*).

Foruden Muza, der blandt andet ogsaa udfører udmærkede Myrrha-Sorter, nævnes af Havnestæder Okelis ved selve Bab-el-Mandeb Strædet og paa Sydkysten Eudaimon-Arabia (ʿAden), der hører til Charibaels Kongerige. Denne By er nu som Okelis en Landsby (*κώμη*), men var tidligere en By (*πόλις*). Navnet den lykkelige (Eudaimon) fik den, fordi den i fordums Tid, da man endnu ikke sejlede fra Indien til Ægypten og heller ikke vovede at sejle fra Ægypten længere end hertil, optog de fra begge Sider kommende Vareexporter. Nu har imidlertid for kort Tid siden Charibael [Kejseren eller Elisar] underkastet sig denne By. — Man ser, hvorledes Søvejen efterhaanden ogsaa lægger de sydarabiske Havnestæder øde, idet man gaar over til at importere direkte fra Indien. Havnebyerne tjente paa Sørejsernes første Stadium som Oplagspladser for Handelsvarerne og vare paa denne Maade stadig et Led i Verdenshandelen[1]). Senere gjorde de direkte Indiensrejser en

[1]) Den Gang gjaldt den store Havneplads ʿAden for Arabia felix, skønt dette Navn egentlig var en Betegnelse for hele Jemen; man kom jo kun i Berøring med denne Del af Landet. Efter en lignende Terminologi træffe vi hyppig hos de senere Klassikere Udtrykket »Arabien« brugt om selve Sydarabien, saaledes kalder f. Ex. Ptolemæus ʿAden for Arabia emporion.

saadan Ind- og Udskibning overflødig. Okelis er i Periplus ikke en Handelsby men kun en Havneplads, hvor Indiefarerne tage Vand ind og udhvile sig, og om Muza siger Plinius (VI, 104) udtrykkelig, at den ikke anløbes af Indiefarere, men kun af de Købmænd, der handle med Virak og andre arabiske Røgelsesorter. De sydarabiske Kystbyer have altsaa i Tiden efter Christus kun Betydning som Exportpladser for de hjemlige Produkter. Hvor store Værdier, der herved gik tabt for Sydstaterne, ses blandt andet af en Angivelse hos Plinius (VI, 101), hvorefter Indien aarlig afsætter Varer for mindst 50,000,000 Sestertier til det romerske Rige, og disse Varer sælges igen for 100 Gange saa meget. Men ogsaa Røgelsetransporten til Søs betød et klækkeligt Tab for de indenlandske Riger. Efter Plinius indbragte en enkelt Kamelladning Røgelse de forskellige Riger, den førtes igennem, i Tiende, Told og andre Afgifter ikke mindre end 688 Denarer (Hist. nat. XII, 65). Det var den Told, Arabien tog af Røgelsen, inden den naaede Middelhavskysten; her blev den fortoldet af Romerne, saa at 1 ℔ af den bedste Virak kom til at koste 6 Denarer.

Østlig for Eudaimon Arabia nævner Periplus (§ 27) Kystbyen Kane[1]), der hører til Elisars Kongerige i Virakegnen, medens Hovedstaden Sabbatha, Kongens Residens, ligger nord derfor inde i Landet. Røgelsen, der avles i denne Egn, føres til Sabbatha paa Kameler og til Kane paa Skibe og Flaader, der hvile paa Lædersække. Foruden Virakexport har Kane Handelsforbindelser med Persien og de lige-

---

[1]) Muligvis det nuværende Bâl-Ḥaff, dog snarere Ḥiṣn Ghurab (Ravneslottet). Se Ritter: Erdkunde XII S. 314 ff. Sprenger: Alte Geographie Arabiens S. 82 f. Fabricius: Periplus, S. 141 ff. Glaser: Skizze II S. 174 f.

overfor liggende Kyststæder paa Afrikas Østkyst, modtager ligesom Muza aarlig en stor Import fra Ægypten og er i det hele som denne en stor og anselig Handelsstad (ἐμπόριον).

Saaledes er i korte Træk det Billede, som den berejste Søfarer og Købmand i Skriftet Periplus tegner af Sydarabien. Det er set med Købmandsøjne og — rimeligvis til Vejledning for andre Handelsmænd — nedskrevet i et jævnt og simpelt Købmandssprog. For os har dette Billede stor Værdi, netop fordi det er nedtegnet af en Rejsende, der kun støtter sig til egne Iagttagelser og ikke øser af andre mer eller mindre uklare Kilder. Det kaster i al sin Knaphed et klart og skarpt Lys over Forholdene i Sydarabien c. 50 Aar efter Christi Fødsel.

Da Handelen foregik til Søs, ere de politiske Forhold givne med Beliggenheden af de to store Havne- og Handelsstæder Kane og Muza. Bagved begge ligge store indenlandske Kongeriger. Kane, Virakegnens Exportplads, er Havnestad for Elisars Kongerige og Hovedstaden Sabbatha (Sabota), repræsenterer altsaa vor gamle Kending det ḥaḍramautiske Rige, der stadig udøver Herredømmet over den værdifulde Virakegn, men nu udfører sine Produkter ad Søvejen. Muza derimod, Exportpladsen for Bab-el-Mandeb Egnens Myrrhamarker, er Havnestad for et Rige, vi ikke have truffet paa før, nemlig Homeriternes og Sabaiternes Rige med Hovedstaden Safar. — Man ser, hvorledes Kongerigerne, nu da Transithandelen er gaaet tabt, klamre sig fast til de gamle berømte Røgelseegne, Virakegnen ved og i Ḥaḍramaut og Myrrhaegnen i det egentlige Jemen henimod Bab-el-Mandeb.

I den sydvestlige Del af Sydarabien have som Følge af disse Forhold vigtige politiske Omdannelser fundet Sted. Den sagnberømte Hovedstad Marib

nævnes ikke mere, derimod Metropolen Safar nærmere ved Kysten og Myrrhaegnen. Hegemoniet er flyttet mod Sydvest og samtidig gaaet over til et Folk, der spiller Hovedrollen i de sidste Afsnit af Sydarabiens førmuslimiske Historie, nemlig Ḥimjarerne, Klassikernes Homeriter. Sabæerne, der for de senere førchristelige Klassikere stod som Indehavere af al Sydarabiens Herlighed, nævnes nu kun som et Folk ved Siden af Himjarerne; disse sidste have tydelig nok Overherredømmet over Sabæerne, da Hovedstaden ligger i Himjarernes Land. Ogsaa »Tyrannen« i det »maferitiske« Land ɔ: Landet Ma'âfir var aabenbart himjarisk Vasal[1]).

I stærk Modsætning til denne paa Selvsyn grundede Beretning synes den Beskrivelse, som den romerske Lærde Plinius major (23—79 eft. Chr.) giver af Sydarabien, at være sammenflikket af flere forskellige ældre og yngre Kilder. Desuden gengiver denne ivrige Compilator i 6. og 12. Bog af sin Historia naturalis disse Kilder i et saa ukritisk Virvar, at hans Beskrivelse langt fra giver noget virkeligt Tidsbillede.

I 6. Bog 153 ff. nævnes mellem forskellige andre sydarabiske Stammer ogsaa Ḳatabanerne og Gebaniterne med flere Byer, af hvilke Nagia og Thomna med 65 Templer ere de største. Da der i denne Egn nævnes et Forbjerg, hvorfra man regner 50,000 Skridt til »Troglodyternes Fastland« ɔ: til den afrikanske Kyst, synes vi at befinde os i Bab-el-Mandeb-

---

[1]) Glaser betragter (Skizze I S. 26 ff.) Tyrannen Cholaibos residerende i Byen Sawe i Ma'âfir-Landet som Ḥimjarerfyrste og ser i ham en Repræsentant for det opdukkende Ḥimjarvælde. Den legitime i Safar residerende Konge er den sabæo-raidanske Hersker, hans Kongesæde, Safar, identificerer Glaser med Raidân eller Marib.

Egnen. Disse to Broderfolk ere altsaa rigtig lokaliserede — ogsaa Eratosthenes lader Katabanerne bo i denne Egn — men som politisk Magt vare de rigtignok paa Plinius's Tid længst forsvundne fra Historiens Skueplads. I efterchristelige sydarabiske Indskrifter omtales Kataban ikke mere. Endvidere nævnes Chatramotiterne (Ḥaḍramauterne) og Sabæerne, der paa Grund af Virakken (ɔ: Virakhandelen) ere de mest berømte af Araberne. Deres Stammer naa hen til begge Have. Ved det røde Hav have de Byerne Merme, Marma, Corolia og Sabatha, i det indre af Landet Nascus, Cardava, Carnus og Thomala, hvorhen de bringe Røgelsen. Til dem høre ogsaa Atramiterne (en anden Gengivelse af Navnet Ḥaḍramaut), hvis Hovedstad Sabota rummer 60 Templer indenfor sine Mure. Hovedresidensstaden over det hele er dog Mariaba. Den hersker over en Havbugt, der er 94,000 Skridt stor og opfyldt af røgelsebærende Øer. Minæerne nævnes i det indre af Landet som Naboer til Atramiterne, Homeriterne have Byen Mesala[1]) og nævnes (VI, 161) som det talrigste Folk; medens deres Hovedstad Sapphar — aabenbart efter Periplus — andetsteds omtales som Mokkaegnens Hovedstad (VI, 104).

I denne nomenklatoriske Oversigt er gammelt og nyt, rigtigt og urigtigt blandet haabløst sammen. Skildringen af Sabæernes store Magtomraade og deres Hovedstad Marib synes at stamme fra Sabas Velmagtsdage, medens Homeriterne — det talrigste Folk — og Hovedstaden Sapphar peger ned mod Plinius's egen Tid. Fra endnu ældre Kilder stammer Omtalen af Minæerne; som Rige og Stat høre disse ikke mere hjemme paa Sydarabiens Landkort, selv

[1]) Efter Glaser, Skizze II S. 138 = Mokka (Mašaliḥa vulg. Masâlḥa).

om maaske nok Folket og Navnet endnu har levet paa Plinius's Tid. De øvrige Navne paa Stammer og Stæder vejlede saa lidet med Hensyn til Sydarabiens Geografi og Historie, at man maa afvente nye Oplysninger fra Indskrifterne for at kunne sigte og vurdere det Stof, som Plinius her overleverer.

Paa Grundlag af de Efterretninger, som Ælius Gallus bragte hjem fra Sydarabien, anfører Plinius i det følgende, at Homeriterne er det talrigste Folk, Ḥaḍramauterne de bedste Soldater. Minæernes Rigdom bestaar i Kvæg, deres Marker ere bedækkede med Palmer og andre Trær, medens Sabæerne have store Rigdomme i deres Røgelse, Guldgruber, vel tilvandede Marker og Biavl. Minæerne vare altsaa et Nomadefolk, omstrejfende Beduiner, der rimeligvis — antager Glaser (Skizze II S. 68 f.) — med deres Kamelhjorder droge omkring i den store Dehnâ Ørken nord og øst for de sydlige Kulturriger og saaledes bleve Naboer til Ḥaḍramauterne. Sabæernes vel tilvandede Marker leder Tanken hen paa Djof-Egnen, Minæernes gamle Hjemsted, og de store Vandingsanlæg ved Marib, medens Biavlen efter Glaser l. c. trives bedst i Raidân og Vesthaḍramaut.

I Modstrid med disse Angivelser omtaler Plinius i sin Afhandling om Røgelseplanterne (12. Bog 51 ff.) Minæerne som Handelsfolk: Virakegnen ligger 8 Dagsrejser fra Atramiternes Land. Op til dette grænser Minæernes Land, hvorigennem Udførselen finder Sted ad en eneste smal Vej. Disse gave sig først af med Virakhandel og drive den ogsaa hovedsagelig nu, hvorfra den minæiske Virak har sit Navn. Foruden dem se ingen andre Arabere Viraktræet, og heller ikke de se det alle; thi det skal kun være 3000 Familier, der ifølge Arv have denne Ret og af den Grund kaldes hellige. Naar de skære eller høste Træerne, besmitte de sig ikke ved at be-

røre Kvinder eller Lig. — Den indsamlede Virak føres — efter XII, 63 ff. — paa Kameler til Sabota gennem en bestemt Port, og Dødsstraf er sat for enhver Afvigelse fra denne Vej. Der (i Sabota) tage Præsterne, inden Røgelsen kommer i Handelen, Tiende til Guden Sabis. Deraf afholdes de offentlige Udgifter, thi denne Gud underholder gavmild de fremmede i et bestemt Antal Dagsrejser. Udførselen finder kun Sted gennem Gebaniternes Land, hvor en Afgift maa betales til Kongen. Hovedstaden i dette Land, Thomna, angives at ligge 65 Kamel-Dagsrejser fra Gaza. Desuden maa man ogsaa betale til Kongernes Præster og Skrivere, til Vagten, Drabanterne, Dørvogterne og Tjenerne. Paa hele Rejsen maa man ikke alene betale for Foder, Vand og Herberge, men ogsaa svare saa mange Toldafgifter, at Omkostningerne for hver Kamelladning løber op til 688 Denarer, inden den naar Middelhavskysten.

Dette Billede, der har den gamle Landhandel til Forudsætning, er tydelig nok hentet fra ældre Kilder og giver en klar Forestilling om, hvorledes Karavanvejene den Gang bleve udnyttede ved forskellige Toldafgifter og et gennemført Udpresningssystem. Vi vide imidlertid fra Periplus, at Landtransporten i Sydarabien var ophørt paa Plinius's Tid. Rigtigt er det, at Minæerne først gave sig af med Virakhandel, men det er urigtigt, at de drive den nu, og Plinius nævner dem jo ogsaa selv som et Nomadefolk inde i Landet. — Anledningen til denne Misforstaaelse kan maaske søges i den Omstændighed, at en Myrrhasort — efter Periplus § 24 en af Muzas Exportartikler — endnu paa hans Tid gik under Navnet »den minæiske«.

Den lærde Alexandriner Kartograf Ptolemæus (c. 150 efter Chr.) giver endelig i 6. Bog 7. Cap. af

sin »Geographia« (ed. Wilberg) en sammentrængt Oversigt over Sydarabiens Byer og Folk. Denne skematiske Opregning af Stater og Stæder med vedføjede Længde- og Breddegrader giver heller ikke noget klart Helhedsbillede af de daværende Forhold. Ogsaa er det uklart, hvilke Kilder — mundtlige eller skriftlige — Ptolemæus har benyttet; men man frigør sig ikke let for det Indtryk, at Ptolemæus paa samme Maade som Plinius har sammenblandet ældre og yngre Materiale og ikke har haft noget indgaaende Kendskab til Landets Indre[1]).

Ved Kysten nævnes i Overensstemmelse med Periplus Homeriter og Atramiter, dog er Homeriternes Land skudt længere mod Øst. Dette Folk har ikke længere Havnestæderne Muza og Okelis — disse høre til Elesarernes Land — men Handelsstaden ʿAden (*Ἀραβία ἐμπόριον*). Ḥaḍramauterne ere stadig i Besiddelse af den vigtige Handelsstad Kane (*Κάνη ἐμπόριον καὶ ἄκρον*).

Som indenlandske Folk anføres blandt mange andre Minæere (*μέγα ἔθνος*), Sabæere, Chatramoniter [Var. Chatrammiter, Chatramotiter], Kottabanere [Var. Kotabaner, Kattabener] og Kithibaniter [Var. Kythebaniter]. Her er Chatramoniterne et andet Navn for Atramiterne eller Ḥaḍramauterne, hentet fra en anden Kilde; derimod er Kottabaner og Kithibaniter

[1]) Sprenger forsvarer Z. D. M. G. Bd. 44 S. 501 ff. Plinius's og Ptolemæus's Paalidelighed mod Glaser og Mordtmann. At begge de nævnte Klassikere uden virkelig Forstaaelse have excerperet heterogene Kilder, maa imidlertid ogsaa Sprenger indrømme. Om Ptolemæus siger han selv (Alte Geographie Arabiens S. 7): »Im Binnenlande Arabiens finden wir keinen Anklang an die ausgezeichneten Forschungen Jubas, keine Erinnerung an den Feldzug des Ælius Gallus, kurz kein Studium der damals vorhandenen Literatur, aber auch keine Kenntniss der Geographie des Landes«.

næppe det samme Folk. De sidste nævnes af Ptolemæus mellem forskellige østlige Stammer, identificeres af Sprenger (Alte Geographie Arabiens S. 304) med en Afdeling af Kindastammen og henlægges paa hans Kort (Ptolemæus Karte von Arabia felix) til den østlige Del af Mellemarabien henimod den persiske Havbugt. Om dette er rigtigt, faar staa hen. Ptolemæus's Kithibaniter staa næppe i nogen direkte Sammenhæng med Indskrifternes Ḳataban. Derimod er Lydligheden mellem hans Kottabaner eller Katabener og de fra Indskrifterne kendte Ḳatabaner saa stærk, at en eventuel Sammenhæng paa Forhaand ikke kan afvises. Nu anbringer Ptolemæus dette Folk i det nordøstlige Hjørne af Sydarabien henimod Forbjerget Asabon (Ras Masandim), og den Mulighed kunde maaske derfor tænkes, at han har forvexlet Katabanernes Opholdssted i det sydvestlige Hjørne af Arabien ved Bab-el-Mandeb Strædet med denne østlige Halvø ved Hormus-Strædet. Plinius's Forbjerg i Katabanernes Land, hvorfra man regner 50,000 Skridt til det ligeoverfor liggende Fastland, har maaske givet Anledning til denne Misforstaaelse, idet det er blevet opfattet som Forbjerget Asabon[1]).

Det hele Spørgsmaal har imidlertid kun ringe Betydning. De efterchristelige Minæere og Ḳatabanere hos Klassikerne og da navnlig Ptolemæus's »store minæiske Folk« ere Anakronismer hentede fra ældre Kilder, og det har derfor ikke megen Interesse at fortabe sig i vidtgaaende Undersøgelser om, hvor Plinius og Ptolemæus have lokaliseret disse Folk, der efter Indskrifterne — som Riger og Stater — havde ophørt at existere før Christi Tid.

Det var i høj Grad at vente, at den arabiske

---

[1]) Smlgn. Sprenger: Die alte Geographie Arabiens S. 263 ff. Glaser: Skizze II S. 4 ff., S. 249.

Nationalliteratur havde optegnet Erindringer om Landets glimrende Fortid og var en Førsterangskilde til Arabiens Oldtidshistorie. Dette er imidlertid langt fra Tilfældet. Den arabiske Literatur er nordarabisk og kender kun lidet til Sydarabien og Sydarabiens Fortid. Den arabiske Historie viser fra den ældste Tid en dyb Kløft mellem Nord- og Sydarabien. Landets vældige Udstrækning, de uhyre Ørkener og andre geografiske Forhold have bidraget deres til at uddybe dette Skel. Efter Bibelen og de arabiske Historieskrivere er denne Inddeling i Nord og Syd grundlæggende for den arabiske Historie, og de ældste Kulturstater vare da ogsaa sydarabiske med et interimistisk Fremmedherredømme over Norden. Da dette Herredømme gik tabt, gik Norden og Syden hver for sig sine egne Veje. Syden bevarede ganske vist den oprindelige arabiske Kultur bedre end Nordarabien, der paa Grund af sin Beliggenhed var mere udsat for Paavirkning fra andre Kulturstater, men da Muhammed og Islam hævede Nordarabien til Ære og Værdighed, sank Templerne i det fjærne Syden hen i Glemsel.

Den historiske Erindring hos Araberne er selv for Nordens Vedkommende forbavsende svag. Dette hænger vistnok sammen med de fremmede Elementer i den nye Religion, der kun havde ringe Rod i Landets Fortid. Jødiske og christelige Legender træde i Stedet for den nationale Overlevering, det bibelske Traditionsstof erstatter den manglende Fortidshistorie. Da endelig den nye Religion, som saa ofte er Tilfældet, brød fuldstændig med den »hedenske« Fortid, »Uvidenhedens Tidsalder«, som Araberne kalde den, forstaar man, at de Traade, der forbandt Fortid og Nutid, bleve fuldstændigt overskaarne. Koranen blev Grundlaget for Folkets nye aandelige Liv, og denne Bog, der nærmest maa be-

tragtes som Muhammeds efterladte Prækener, indeholder ingen Fortidshistorie.

Saaledes forstaa vi, at Koranen, den arabiske Literatur og den i Folkemunde levende Tradition, hvad Sydarabien og Landets store Fortid angaar, er en temmelig værdiløs Kilde. Virkelige historiske Erindringer forekomme meget sjælden, de naa knap tilbage til den senere Ḥimjarertid og ere for det meste udsmykkede paa fantastisk Maade med sagnagtige, æventyrlige Tilføjelser. Den taagede arabiske Overlevering er — for at bruge et Billede af Kremer — lig en uhyre Ruinhøj, hvori den historiske Kærne ligger begravet dækket af et tusindaarigt Jordlag.

Fortællingen om Kong Salomo, Dronningen af Saba og de soltilbedende Sabæere i Koranen (Sure 27 [22 ff.]) er saaledes næppe oprindelig arabisk, men snarere en æventyrlig Variation af den kendte bibelske Fortælling. Derimod er Omtalen Sure 34 [14 ff.] af det store Dæmningsbrud, der ødelagde de frugtbare Landstrækninger i Sabæernes Land og definitivt gjorde Landet til en Ørken, nok en historisk Erindring; thi den omtalte Begivenhed kan efter Dæmningsindskriften Gl. 618 ikke have fundet Sted før efter 540 efter Chr., altsaa tæt op mod Mohammeds Tid. Det Land, der saaledes lagdes øde ved Dæmningens Fald, skildres iøvrigt af arabiske Forfattere som overmaade frugtbart og rigt. Historikeren Mas'ûdi († 956) priser f. Ex. Sabas Vandingskanaler, dets Frugtbarhed, Udstrækning og berømmelige Magt i lignende høje Toner som de klassiske Forfattere.

Naar man undtager en saadan enkelt Erindring om det gamle Sabæerriges Herlighed, er for Araberne Ḥimjarerne Repræsentanter for Landets Fortid. Det sydarabiske Sprog er ḥimjarisk, de gamle

Sydarabere vare Ḥimjarer og Ẓafar Landets Hovedstad. Den historiske Erindring naaede ikke længere tilbage end til den senere Ḥimjarertid. Hvad der fortælles om dette Folk i de arabiske Encyklopædier, skyldes hovedsagelig to fødte Sydarabere, som endnu i den muslimiske Tid med en vis national Stolthed nedskrev deres Fædrelands berømte Traditioner.

Hamdani (10. Aarh. eft. Chr.) samlede saaledes i sin Iklîl, hvoraf man kender 10 Bind, et meget omfattende sydarabisk Traditionsstof; 4., 5. og 6. Bind skal have indeholdt en systematisk Fremstilling af Jemens Fortidshistorie, men kendes som de fleste andre Bøger af dette vigtige Værk kun af andre Forfatteres Omtale. I nyeste Tid er dog 8. og 10. Bog kommen til Europa. Den sidste indeholder vidtløftige sydarabiske Stamme-Genealogier, medens 8. Bog beskriver de paa Hamdanis Tid existerende sydarabiske Oldtidsminder og som Ruinbeskrivelse den Dag i Dag har stor Værdi, da mange Ruinegne endnu ikke ere besøgte af Europæere.

Paa en Maade kan man kalde Hamdani den sydarabiske Epigrafiks Fader. De sydarabiske Historikere kendte nemlig den sydarabiske Skrift og forsøgte at tyde de gamle Indskrifter. Egennavne og let forstaaelige Ord have de ogsaa læst rigtig; men da de forsøgte at læse Indskrifterne ud fra deres Tids Sprogbevidsthed, gjorde de sig til skyldige i pudsige Fejltagelser. *Ta'alab Rijam, ba'al Tur'at:* Guden Ta'alab-Rijam, Herre over Templet Tur'at, blev saaledes til en Konge Ta'alab Rijam formælet med en Dronning Tur'at, da ba'al i oldarabisk som i ældre semitisk betyder »Herre«, medens i nordarabisk Betydningen »Ægteherre, Ægtemand« er bleven den fremherskende; Ḥaram = Tempel blev paa samme Maade til Ḥarêm o. s. v. Som Historiker er Hamdani derfor ofte vildledende, Sagnene

slynge sig frodigt om de faa ægte historiske Minder, og misforstaaede Udtryk fra Indskrifter give atter Anledning til fantastisk udformede Sagn og Æventyr. Som Geograf synes Hamdani at være mere paalidelig, hans »Beskrivelse af den arabiske Halvø« [1]) roses i alt Fald stærkt af de Rejsende, der ere Kendere af Halvøens Indre.

I det 12. Aarhundrede eft. Chr. samlede Nišwân, ligeledes af sydarabisk Herkomst, i sin »Ḥimjariske Ḳaside« et stort Antal sydarabiske Kongegenealogier. Vi føres her ind i den store Sagnkreds, der efterhaanden havde dannet sig om og hos Sydaraberne, men den historiske Værdi af disse og andre genealogiske Registre hos de arabiske Forfattere er meget ringe. Enkelte Navne genfindes i Indskrifterne fra de senere Perioder af Sydarabiens Historie, men som Helhed ere disse senere Sagndannelser næsten værdiløse som historiske Kilder, idet de faa virkelige historiske Træk kun kunne udsondres ved Indskrifternes Hjælp [2]).

Som Helhed maa det siges, at det Billede, som de senere Arabere, de klassiske Forfattere, Bibelen og de assyriske Indskrifter tegne af Sydarabien og dets Historie, i grove Omrids giver et godt Indtryk

---

[1]) Udgivet efter Haandskrifterne af D. H. Müller: Al-Hamdânis Geographie der arabischen Halbinsel, Leyden 1884. Noten und Indices, Leyden 1891.

[2]) De arabiske Kilder ere behandlede hos Alfred von Kremer: Die ḥimjarische Ḳasideh, herausgegeben und übersetzt, Leipzig, 1865. Über die südarabische Sage, Leipzig, 1866. D. H. Müller: Südarabische Studien, Wien, 1877. Die Burgen und Schlösser Südarabiens nach dem Iklîl des Hamdani, Wien, I 1879, II 1881. Smlgn. Fr. Buhl: Sydarabien og dets ældste Historie, i Historisk Arkiv, København, 1884, hvor der gives en kort Oversigt over de bibelske, klassiske og arabiske Kilder til Sydarabiens ældre Historie.

af de skiftende Statsdannelser i dette Land, naar man søger at forene de forskellige Efterretninger til et stort Helhedsbillede. De mægtige Kulturstater i det fjærne Syden have kastet deres Skygge langt udenfor Arabiens Grænser; Assyrer, Jøder, Grækere og Romere ere paa forskellig Maade komne i Berøring med dem. Hvad Enkeltheder angaar, er selvfølgelig Indskriftmaterialet af større Betydning, og ogsaa Udviklingens Hovedmomenter træde her klarere frem, men i mangt et Spørgsmaal, hvor Indskrifterne lade os i Stikken, træde de sekundære Kilder meget belejlig til, og disse angive desuden med deres Oplysninger om Handelen og Handelens Veje de egentlige Aarsager til de sydarabiske Kulturrigers Opkomst og Fald.

Naar vi i de assyriske Indskrifters Meluḫḫa og Muṣri se det minæiske Rige med dets nordlige Provins, bliver Skemaet altsaa Ma'în—Saba—Ḥimjar. Disse Navne betegne de tre store Perioder i Sydarabiens ældre Historie. Minæerne have efterladt sig Spor i Assyrernes Annaler som i den gammeltestamentlige Literatur og mindes endnu af enkelte klassiske Forfattere. Efter disse Kilders Vidnesbyrd maa Rigets Blomstringstid ansættes til Tiden før 700 f. Chr., da det ved denne Tid stækkes af Assyrerne og mister Herredømmet over Norden. En Stat med en saa udstrakt Magt skabes imidlertid ikke i en Haandevending, og da enkelte uklare Angivelser hos de gammeltestamentlige Forfattere synes at pege op mod en meget gammel Tid, maa vi sikkert regne med et Minæerrige allerede fra det 2. Aartusinde f. Chr. — Saba nævnes første Gang i de assyriske Indskrifter fra det 8. Aarh. som en af de mange nordarabiske Smaastater, der laa grupperede om den minæiske Provins Muṣur; det synes strax, da Assyrerne viste sig paa Skuepladsen, at være

gaaet med disse; thi Indskrifterne melde ikke om Modstand, men kun om lydige Tributbetalinger. Ogsaa det gamle Testamente kender et nordarabisk Saba; men da Skrifter omkring Aar 500 f. Chr. kende et fjærnt og mægtigt Saba som Herrer over Røgelselandet og Røgelsehandelen, synes Saba i Mellemtiden at være bleven Ma'îns Arving i Syden og staar derfor for de klassiske Forfattere fra de sidste Aarhundreder f. Chr. som det sydlige Arabiens mægtige Enehersker. — Himjarernes Rige, der betegner den sidste Fase i Sydarabiens ældre Historie, omtales endelig af efterchr. Klassikere og senere arabiske Forfattere.

Naar vi herefter vende os til Originalmindesmærkerne, bliver Opgaven at udfylde de af de sekundære Kilder givne Rammer og tegne et troværdigt historisk Billede ved at kombinere indre og ydre Kilder. — Her møder os strax en alvorlig Vanskelighed, idet Flertallet af de sydarabiske Indskrifter ikke ere daterede. Ganske vist frembyde Texterne adskillige Tidskendetegn ved ældre og yngre Bogstavformer, saa at man indenfor enkelte Grupper med nogenlunde Sikkerhed kan adskille ældre og yngre Texter; men Manglen af faste kronologiske Holdepunkter er derfor lige følelig. Haardest føles dette Savn for de ældste Tiders Vedkommende, hvor der kun dateres efter Kongenavne eller andre Eponymer. Hen imod Christi Tid indføres en bestemt Æra; men længe var man uenig om, fra hvilket Aar denne Tidsregning tog sit Udgangspunkt. Glasers vigtige Fund i Marib, den store Dæmningsindskrift Gl. 618 synes imidlertid at godtgøre, at denne Æra ikke, som man tidligere havde ment, var den seleucidiske

(fra Aar 312 f. Chr.), men var regnet fra Aaret 118 f. Chr.[1]).

Dermed er Grunden lagt for en nogenlunde sikker Kronologi fra dette Aar at regne; men angaaende Tiden før denne Æras Indførelse hersker endnu stor Uklarhed. Da den nye Tidsregnings Indførelse rimeligvis falder sammen med Oprettelsen af Riget »Saba-Raidan« og dette afløste det tidligere Kongerige »Saba«, kunne vi ved Hjælp af Kongegenealogierne i de sabæiske Indskrifter — ganske vist med adskillige Huller — konstruere en sabæisk Kongerække, der i Tiden falder før den sabæo-raidanske. Angaaende Varigheden af dette sabæiske Kongedømme ere vi imidlertid henviste til Hypotheser, da de enkelte Kongers Regeringstid er ukendt. Dog kunne vi — naar vi ville regne med meget runde Tal — efter et Skøn ansætte hver Konges eller Kongegenerations Regeringstid til 20 eller 25 Aar og multiplicere dette Tal med Summen af de regerende Konger. Paa denne Maade kunne vi ansætte Rigets Varighed til c. 400 Aar, idet vi maa antage henved 20 regerende Konger af Saba.

Vi befinde os saaledes omkring 500 f. Chr. ved dette Riges Opkomst. De sabæiske Herskere tillægge sig Titlen »Mukarrib over Saba«, før Benævnelsen »Konge over Saba« indføres, og da vi kende c. 10 Fyrstenavne med førstnævnte Titel, maa vi endnu lægge c. 200 Aar til dette Riges Bestaaen og kunne altsaa med et rundt Tal datere det sabæiske Rige i Sydarabien fra Aar 700 f. Chr.

Dette er langtfra nogen sikker Kronologie, men

---

[1]) Edw. Glaser: Skizze der Geschichte Arabiens von den ältesten Zeiten bis Muhammed ausschliesslich nach inschriftlichen Quellen, München, 1889 (ikke udkommen i Bogladen) S. 3—11. M. V. G. 1897 [6] S. 31 ff., S. 123 ff.

med rigelig Anvendelse af Hypotheser og anden Sandsynlighedsberegning kunne vi dog efter Indskrifternes Kongerækker i det hele og store fixere det sabæiske Kongerige i Sydarabien fra c. 700 til c. 100 f. Chr. Dette stemmer nogenlunde med de gammeltestamentelige og klassiske Vidnesbyrd og i og for sig ogsaa med de assyriske Indskrifter. Efter disse maa vi antage et nordarabisk Saba i det 8. Aarh. før Chr., medens vi fra Aar 500 kunne forfølge det sydarabiske Sabas Ry hos Profeter og Klassikere.

Værre ere vi stillede med Hensyn til det minæiske Rige, da det ikke med uomtvistelig Tydelighed fremgaar af Texterne, om de to Riger have været samtidige, eller om de have afløst hinanden. Støttende sig til Eratosthenes's og andre Klassikeres Angivelser antog man tidligere de to Riger for samtidige, indtil Glaser Aar 1889 i nævnte i Boghandelen aldrig udkomne Afhandling viste det urimelige i denne Antagelse og hovedsagelig ud fra Indskrifternes egne Vidnesbyrd flyttede Minæerriget ned til Tiden før det sabæiske Rige. Da ca. 30 Kongenavne kendes fra de minæiske Indskrifter, betyder dette et Tillæg af mindst 600 Aar til den sydarabiske Historie. Denne skal efter Glaser begynde med det minæiske Rige og føres tilbage til det 2. Aartusinde før Chr.

Som man ser, staa vi strax ved den sydarabiske Histories Begyndelse overfor et indviklet kronologisk Problem. Dette er ydermere af en saadan Beskaffenhed, at man ikke kan danne sig noget Billede af Historiens Forløb uden at tage Stilling dertil. Det er selvfølgelig en afgørende Forskel, om vi maa ansætte den sydarabiske Kulturs Begyndelse 600 Aar før eller senere, og denne Forskel pointeres yderligere derved, at baade Ḥaḍramauter og Ḳata-

baner i Indskrifterne bevidnes som Minæernes Samtidige; disse Rigers Begyndelse maa altsaa, hvis Glaser har Ret, ogsaa rykkes adskillige Aarhundreder tilbage i Tiden. —

I anførte Skrift, Skizze I S. 46 ff., paaberaaber Glaser sig ikke mindre end 10 Støttegrunde for Minæernes Prioritet.

1) Skønt Ma'în og Saba antages for Naboer, omtale de ikke hinanden i Indskrifterne.

2) Vi kende ingen minæiske Mønter, men sabæiske fra 5. førchr. Aarh.

3) De minæiske Indskrifter dateres ikke efter nogen bestemt Æra som de senere sabæiske.

4) Klassikerne kende intet minæisk Kongerige, ingen minæiske Konger, men kun et Landskab Minaia; derimod kende de et sabæisk Kongerige og sabæiske Konger, som f. Ex. Ilasaros hos Strabo og Kong Charibael i Periplus.

5) De geografiske Forhold umuliggøre Samtidighed. Sabæerne maatte i saa Fald besidde Enklaver midt inde i det minæiske Rige. Vi finde endvidere minæiske og sabæiske Indskrifter paa samme Sted.

6) Ogsaa Bibelen taler derimod, her er Ma'în allerede glemt, nævnes saaledes slet ikke i Folketavlerne.

7) Den romerske Feltherre Ælius Gallus ødelægger sabæiske Stæder, skønt Slagene stode i den minæiske Djof. Hverken Ma'în eller Jaṭîl omtales, men derimod de sabæiske Byer Nasḳ og Kamna, der laa indenfor minæisk Territorium.

8) Forskelligheder og dog enkelte Lighedspunkter i Gudelæren tillade ikke Samtidighed.

9) I den arabiske Literatur og Befolkning ere de minæiske Stednavne glemte, de sabæiske derimod bevarede.

10) Efter Hommel er det minæiske Sprog og

den minæiske Skrift ældre end det sabæiske Sprog og den sabæiske Skrift.

Endelig henviser Glaser til, at Minæerriget ikke omtales i de assyriske Indskrifter fra det 8. Aarh. før Chr., skønt disse tydelig nok kende Saba; Riget maa altsaa have bestaaet i en ældre Tid.

Disse Grunde ere imidlertid, som man delvis tidligere har bemærket, langtfra alle fyldestgørende. Punkt 2 og 3 vise saaledes i det højeste, at Minæerne næppe vare samtidige med Kongeriget »Saba-Raidan«, hvorfra baade Mønterne og den nye Æra stammer, at Minæerriget med andre Ord næppe har existeret i den efterchristelige Tid. Heller ikke Punkt 10 kan man tillægge nogen afgørende Betydning, naar det drejer sig om Tidsfæstelsen af det minæiske Kongedømme. Muligt er, at det minæiske Sprog frembyder ældre Sprogdannelser og kan opvise enkelte grammatiske Former, der sproghistorisk set er ældre end de tilsvarende sabæiske[1]), men da det drejer sig om to forskellige Nationer og to forskellige Sprog med hver sit Landomraade, tør man ikke herpaa bygge Slutninger angaaende Tiden for disse Nationers Existens. Hvor tit ser man ikke det Fænomen, at et sent Sprog eller en eller anden yngre Dialekt paa konservativ Maade har bevaret endog meget gamle Sprogformer, der forlængst ere uddøde i andre samtidige Sprog. Det drejer sig jo ikke her om samme Sprog i samme Rige, altsaa om en bevislig fortløbende Sprogudvikling, men om to

---

[1]) Hommel har sikkert navnlig tænkt paa Causativformerne med præfigeret *š* og Suffixerne *-šu* og *-šum* i Modsætning til de sabæiske Causativer med foranføjet *h* og de sabæiske Suffixer *-hu* og *-hum*. Her er ganske vist en Overgang fra *š* til *h* mulig og sandsynlig, men en oprindelig Dobbelthed i Sprogdannelsen dog ikke paa Forhaand udelukket.

forskellige Sprog hos to hinanden fremmede og fjendtlige Nationer. Sabæerne vare jo ogsaa efter Hommels Antagelse et fremmed Folk, der fra fjærne nordlige Egne faldt ind i det rige Sydarabien.

Heller ikke de grafiske Forskelligheder ere saa udprægede, at de kunne bevise en minæisk Præeksistens. De minæiske Bogstavformer stemme i Hovedtrækkene overens med de ældre sabæiske Indskrifter. Disse sidste opvise ikke faa Bustrofedon-Texter, medens hidtil kun en enkelt minæisk Indskrift af denne Art er kommen i vor Besiddelse. Man kunde snarere anføre disse sabæiske Bustrofedon-Indskrifter som Tegn paa de sabæiske Texters større Ælde, og dette Argument er da ogsaa blevet ført i Marken i Striden om »Minæerspørgsmaalet«. Imidlertid maa det betones, at saadanne Archaismer, enten det nu er i Sprog- eller Skriftudviklingen, ikke uden videre kunne bevise et Folks Ælde i Forhold til andre Stater. To samtidige Folk kunne meget godt staa paa forskellige Kulturtrin eller Sprogtrin.

Af større Betydning er et Moment, som Winckler har henledet Opmærksomheden paa. Den nordlige Gren af den semitiske Alfabetskrift, det saakaldte fønikiske Alfabet, afviger meget stærkt fra det sydlige minæo-sabæiske Alfabet. At begge maa have deres Udspring fra et fælles Moderalfabet, tør vel anses for utvivlsomt, og de skarpt udprægede Afvigelser kunne da kun forstaas som Resultat af en lang Udvikling. En saadan Udvikling forudsætter imidlertid et ældre Kulturrige[1]). For saa vidt er Ræsonnementet rigtigt. Men naar da Winckler videre slutter, at dette Kulturrige maa være det mi-

[1]) H. Winckler: M. V. G. 1898[1] Muṣri, Meluḫḫa, Ma'în S. 19, S. 44 Anm. 1.

næiske, maa man minde om, at der i Arabien og tilgrænsende nordlige Lande kan have existeret mange Riger, hvis Existens vi foreløbig ere aldeles uvidende om. Vort Kendskab til Arabiens Nutid og Fortid er saa ringe og brudstykkeagtigt, at vi ikke tør regne de Stater, vi kende, for de eneste existerende. Nye Rejser og nye Oldtidsfund kunne bringe overraskende Ting for Lyset. Heller ikke er det muligt i de minæiske Skriftarter, vi kende, at finde nogen Tilnærmelse til det fønikiske Alfabet eller til det formodede Moderalfabet. Vi maa altsaa nok antage, at der existerer eller har existeret Indskrifter, hvis Skrifttegn danner en Slags Bro mellem de nu kendte nordlige og sydlige Afarter i Skriften, men saadanne Indskriftriger kunne have existeret paa helt andre Tider og Steder, vi vide i alt Fald intet om Minæernes Forhold dertil. Ogsaa denne Argumentation brister altsaa paa det afgørende Sted.

Forfejlet og tildels uklart er fremdeles det 8de Punkt i Glasers Bevisførelse: Forskelligheder samt enkelte Lighedspunkter i de to Folks Gudelære tillade ikke Samtidighed. Grundtrækkene i Gudelæren ere nemlig de samme i alle 4 sydarabiske Stater i alt Fald i ældre Tid, idet Maane, Sol og Venus optræde som de vigtigste Guddomme. Her forholder Saba sig til Ma'în paa samme Maade som Ḥaḍramaut og Ḳataban, der jo bevislig vare Minæernes Samtidige. De samme astrale Gudeskikkelser kendes i alle 4 Riger under forskellige Navne, dog berøres Ma'în ikke af den Udartning i Retning af nye Lokalguddomme, der indtræder i den efterchr. Tid.

Nævnte 4 Argumenter, alle hentede fra den sydarabiske Epigrafik, have saaledes kun ringe Beviskraft i omhandlede Spørgsmaal.

Fire andre Støttegrunde for sin Antagelse finder Glaser i de secundære Kilders Vidnesbyrd. I Bi-

belen, hos Klassikerne og i den senere arabiske Literatur ere Minæerne delvis glemte, medens Erindringen om Sabæerne endnu er bevaret. Ja allerede de assyriske Indskrifter fra det 8. Aarh. f. Chr. synes ikke mere at kende noget minæisk Rige, derimod omtale de Sabæerne og den sabæiske Konge Itamara. — Som vi have set, have disse Grunde mere paa sig; men de ere blevne modificerede betydeligt ved senere Forskninger, hvad det gamle Testamente og de assyriske Indskrifter angaar. Glaser kom da ogsaa, vildledt ved forskellige Fejlslutninger ved Behandlingen af de secundære Kilder, til at ansætte det minæiske Rige i en for fjærn Oldtid, idet han sætter dets Begyndelse til c. 1500 eller 2000 f. Chr.

Overfor Klassikerne gaar Glaser for radikalt til Værks: Eratosthenes's Minæere med Hovedstaden Karna er ikke det fra Indskrifterne kendte Kongerige Ma'în; thi Eratosthenes henlægger sine Minæere til Egnen ved det røde Hav og giver dem Hovedstaden Karna, medens Indskrifternes Minæere bo i Djofegnen og have Hovedstaden Ma'în. Foruden Hovedstaden Ma'în omtale Indskrifterne hyppig den store By Jaṭîl, de minæiske Fyrster kalde sig saaledes »Konge over Ma'în og Jaṭîl«, men Byen Ḳarnu eller Ḳarnâu indtager aldrig en saadan fremskudt Plads i Indskrifterne. Nu laa aabenbart baade Ma'în og Jaṭil forlængst i Ruiner paa Eratosthenes's Tid, af de tidligere minæiske Byer var kun Ḳarna kendt. Ret beset kalder endelig Eratosthenes ikke en Gang denne By for Minæernes Hovedstad, men kun for deres største By, medens Marib og Tamna henholdsvis betegnes som Hovedstad og Kongesæde, der tales heller ikke om minæiske Konger, men berettes kun i al Almindelighed, at de sydarabiske Folk beherskes af Konger (Skizze II S. 14 ff.).

Denne Fortolkning, som ogsaa Weber slutter sig til[1]). er noget haartrukken. At Eratosthenes taler om et minæisk Kongerige med Hovedstaden Karna, kan lige saa lidt bestrides, som at han taler om et sabæisk Kongerige med Hovedstaden Marib, et ḳatabansk med Hovedstaden Tamna og et ḥaḍramautisk med Hovedstaden Sabota. De forskellige Udtryk for Hovedstad, *πόλις ἡ μεγίστη*, *μητρόπολις*, *βασίλειον* og *πόλις* ere selvfølgelig valgte af retoriske, eufoniske Grunde og tør af den Grund ikke presses. Ellers var det jo uforstaaeligt, at den store Metropol Šabwat slet og ret kaldes *πόλις*, By.

Eratosthenes's Skildring af de sydarabiske Stater er ønskelig klar og stemmer godt med Mindesmærkerne, der jo netop have afsløret os disse 4 Kongeriger med tilhørende Hovedstæder fra den førchr. Oldtid. Efter Indskrifterne maa vi nemlig antage Ḳarnâu og ikke Ma'în for den minæiske Hovedstad. Ma'în forekommer overhovedet — hvad allerede Mordtmann har betonet — aldrig som Bynavn. I Titlen מלכ | מען »Konge over Ma'în ≠ מלכ שבא »Konge over Saba«, er מען nom. gent. og Navnet paa det Folk, Kongen herskede over. Som kollektivt Begreb nævnes Ma'în ofte, f. Ex. Hal. 535 og Gl. 282. Titlen מלכ | מען | ויתל »Konge over Ma'în og Jaṭîl«, som Glaser beraaber sig paa, er ≠ מלכ שבא | ד רידן »Konge over Saba og (Ḏu) Raidan«, hvor Raidan efter al Rimelighed paa samme Maade som Jaṭîl ikke er Navnet paa et Folk eller Land, men paa en By eller Borg med dertilhørende Distrikt. Hvis vi f. Ex. tænke os, at Jaṭîl eller Raidân var en Nyerhvervelse til et oprindeligt Konge-

[1]) Otto Weber: M. V. G. 1901[1] Studien zur südarabischen Altertumskunde I, Das Alter der minäischen Inschriften S. 8 ff.

rige Ma'în eller Saba, er der intet paafaldende i en saadan Titel. Raidân synes da ogsaa at være en senere Tilføjelse til det sabæiske Rige. Efter de minæiske Indskrifter var Byen Karnâu, קרנו | הגרן, en stor og mægtig Stad og fremtræder i Indskrifter som f. Ex. Hal. 535, Hal. 192/99 og maaske Eut. 55 som Rigets vigtigste By og politiske Centrum. Det er rimeligvis denne By, eller rettere sagt Levningerne af denne By, der hos Nutidens Arabere bærer Navnet Ma'în paa samme Maade som den sabæiske Hovedstad Marib hos enkelte Klassikere har faaet Navnet Saba. Ogsaa i den nordarabiske Flække Ma'an ved Petra har Navnet Ma'în (maaske oprindelig Ma'ân) holdt sig til vore Dage som Stednavn, og en lignende Lokalisering af dette fordums saa mægtige Navn foreligger maaske i det gammeltestamentelige Ma'ôn syd for Hebron, nu Ma'în. Saadanne Bynavne vise imidlertid tilbage til Riget Ma'în eller Folket Ma'în, ikke til nogen Hovedstad af dette Navn.

Hvad endelig dette Riges Beliggenhed angaar, synes Djofegnen, hvor de nævnte Byer laa, at have været Rigets politiske Centrum, men den minæiske Magt, der var baseret paa Herredømmet over Røgelsevejen, udstrakte sig tillige over Karavanvejen mod Nord eller Rødehavskysten i videre Forstand. Hvor kan det da undre, at Eratosthenes, der skrev i Ægypten, nævner Minæerne først, naar han opregner Rigerne fra Nordvest til Sydøst, og anbringer dem »i Egnen ved det røde Hav« ἐν τῷ πρὸς τὴν Ἐρυθρὰν μέρει eller nærmest ved det røde Hav. Denne i almindelige og omfattende Udtryk holdte Stedsangivelse specificeres hos Eratosthenes yderligere ved to geografiske Bestemmelser, der ret nøjagtigt angive baade Rigets Omfang og egentlige Centrum. I det følgende fortælles nemlig, at de

nordlige Købmænd paa Handelens Vegne begive sig til Minaia ɔ: det minæiske Land, hvorhen Sydaraberne selv bringe Røgelsen fra Ḥaḍramaut. Da denne Rejse, som tidligere berørt, foregik til Lands ad Karavanevejene fra Norden til Syden, kan Minaia altsaa ikke forstaas om selve Kysten, men om det sydlige Endepunkt for Arabiens vestlige Karavaneveje ɔ: Jemen i snævrere Forstand[1]) Som Hovedstad for det minæiske Rige nævnes endvidere Karna, der efter Indskrifterne laa i Djofegnen, altsaa maa denne Egn have hørt med til Riget og er rimeligvis tænkt som Rigets Centrum.

Eratosthenes's Skildring passer saaledes meget godt paa det minæiske Rige, vi kende fra Indskrifterne, og kan ikke bruges som Bevis paa, at dette Rige havde ophørt at existere paa nævnte Forfatters Tid. Vi kunne imidlertid gaa et Skridt videre. Ogsaa Plinius kender (Hist. nat. VI, 157) i Arabiens Indre et Minæerfolk med Byen Carnon (Canon), der efter XII, 54 vare de første, der gav sig af med Røgelsehandel og endnu paa Plinius's Tid ivrigt drive den[2]), ja endnu i det 2. Aarh. efter Christus kender Ptolemæus Minæerne som et »stort Folk« og nævner ogsaa Byen Karna, selv om den ikke betegnes som Metropol som Sabbatha eller Sapphar. Vil man yde sine Kilder Retfærdighed, maa det indrømmes, at klassiske Forfattere bevidne Minæerne

---

[1]) At det er den gamle Landhandel, som Eratosthenes her har for Øje, fremgaar yderligere deraf, at Rejsen fra Norden til Syden ansættes til 70 Dagsrejser; omtrent den samme Route, som Plinius angiver til 65 Dagsrejser. Sørejsen gennem det røde Hav fra Berenice til Okelis eller Kane ansætter Plinius til 30 Dage. Hist. nat. VI, 104.

[2]) hi primi commercium turis fecere maximeque exercent, a quibus et Minaeum dictum est.

langt ned i den efterchristelige Tid. Eratosthenes kender dette Folk som et Kongerige, Plinius omtaler dem som Handelsfolk, og Ptolemæus som et stort Folk.

Nu vil imidlertid næppe nogen Kender af Sydarabiens Indskrifter kunne antage, at det Minæerfolk, vi kende fra Indskrifterne, har existeret paa eller efter Christi Tid. Vil man opretholde Identiteten af Indskrifternes מעין og Grækernes *Μειναῖοι* eller *Μιναῖοι*, der blandt andet støttes af LXX og den umiskendelige Lighed mellem Bynavnet קרנו og Klassikernes Karna (*Κάρνα*), maa der paa en eller anden Maade være Fejl i Overleveringen[1]). — Nu er det paafaldende, at den i det foregaaende omtalte, ægyptiske Handelsmand, der i 1. Aarh. eft. Chr. berejste de sydarabiske Havne og ogsaa kender Rigerne i Indlandet, ikke med et Ord omtaler et minæisk Rige, et minæisk Handelsfolk eller overhovedet noget minæisk Folk. Denne Mand synes bedre end nogen anden at være kendt med de daværende Handelsforhold, han noterer omhyggelig enhver Handelsvare, der blev indført eller udført, han kender Handelens Veje og Handelscentrerne, som Fagmand og Sagkyndig fortæller han, hvorledes Handelen drives, og hvem der driver den. Han nævner ikke alene Handelspladserne ved Kysten, men kender ogsaa Handelens Knudepunkter i Indlandet, han

---

[1]) Sprenger synes, Z. D. M. G. 44 S. 505 ff., at betvivle denne Identitet. Man tør dog sikkert ikke drage nogen Slutning med Hensyn til Ordets oprindelige Udtale af en saa sen og værdiløs Etymologie som den, Plinius VI, 157 anfører: Minaei a rege Cretae Minoe, ut existimant, originem trahentes. Rent bortset fra Lydligheden mellem Ma'în eller Me'în og Meinaioi eller Minaioi staar Identiteten fast ud fra Eratosthenes's Skildring af Rigerne i Sydarabien.

opregner de derværende Metropoler, udmaaler deres Afstand fra Havet i Dagsrejser og kan meddele Navnene paa de Fyrster, der residerer dèr, og Navnene paa de Folk, de herske over. Ja han noterer til Vejledning for andre Købmænd omhyggelig de Varer, hver enkelt Fyrste forbruger, og som derfor Købmændene kunne gøre Regning paa at afsætte. Disse Oplysninger meddeles paa Grundlag af egne Iagttagelser og Erfaringer og ere ikke hentede fra Andenhaandskilder. Naar man betænker, at denne paa Selvsyn grundede Skildring af Sydaraberne stammer fra samme Tidsrum som Plinius's Beskrivelse af Landet, kommer den sidstnævnte Forfatters minæiske Handelsfolk, i hvis Hænder Røgelsehandelen hovedsagelig var, til at staa i et underligt uklart Lys. Heller ikke Plinius's Catabaner omtales i Købmandens Skrift, Hovedstaden Tamna er ham ukendt, Karna nævnes heller ikke.

Plinius var som bekendt en bogklog Stuelærd, der med stor Flid men ringe Kritik afskrev løst og fast af alle mulige Værker. Naar han efter eget Udsagn har benyttet over 2000 Bind til sin naturalis historia, har han sikkert ogsaa for Arabiens Vedkommende øst af mange forskellige ældre og yngre Kilder. Sydarabien har han ikke selv berejst, og hans Skildring af dette Land giver derfor ikke noget virkeligt Tidsbillede. — Dette fremgaar yderligere af selve Skildringen, sammensat som den er af forskellige heterogene Bestanddele, der i Enkeltheder modsige hverandre. I Modstrid til den Beretning, der aabenbart efter ældre Kilder angiver Minæerne som Herrer over Røgelsehandelen, omtales nemlig i Overensstemmelse med Periplus og Indskrifterne Sabæerne ɔ: Riget Saba-Raidan som den altbeherskende Magt i Sydarabien, og mellem deres mangfoldige Stæder nævnes foruden Sabatha

og Thomala ogsaa Carnus og Nascus, der angives at ligge i Landets Indre. Naar man nu erindrer, at det efter al Sandsynlighed er denne By Nascus, der omtales i de minæiske Indskrifter som נשק, og at det hos Plinius vrimler med Dobbeltbetegnelser for Stater og Stæder, idet forskellige Variationer af samme Navn hentes fra forskellige Kilder og nedskrives som nye Navne, maa man opkaste det Spørgsmaal, om ikke Carnus her repræsenterer en anden Form for Carnon og altsaa betegner den tidligere minæiske Hovedstad קרנו som sabæisk By. Plinius taler jo om Atramiter og Chatramotiter, om Nascus og Nesca, om Merme og Marma, om Thomala og Thomna, ja rimeligvis ogsaa om Sabatha og Sabota uden at ane, at det kun drejer sig om to Varianter af samme Navn. Er imidlertid Carnus = Carnon, da er Plinius her kommen i Modstrid til den ældre Kilde, der tilskriver Minæerne denne By, og de fordums minæiske Stæder Nascus og Carnus indgaa med Rette som Led i det mægtige Sabæerrige.

Hvorledes man end vil opfatte Plinius's Carnus og Carnon, en Kendsgerning er, at denne Forfatter har benyttet forskellige skriftlige Kilder uden formidlende Kritik, og at hans altbeherskende og røgelsehandlende Sabæerrige (VI, 154 f.) ikke kan forenes med Minæernes Herredømme over Røgelsehandelen (XII, 54). Plinius's Angivelser tale altsaa ligesaa meget imod som for et efterchr. Minæerrige.

Paa samme Maade som den føromtalte ægyptiske Handelsmand i det første Aarh. efter Chr. ved Kysten kom i personlig Berøring med de sydarabiske Købmænd, saaledes kom den romerske Feltherre Ælius Gallus kort før Christi Tid i intim Berøring med Folkene inde i Landet. Skønt Maalet var Ødelæggelsen af de sydarabiske Riger, skønt Hovedslaget stod i Djofegnen, altsaa i Minæernes

Land, og skønt Nesca, en fordums minæisk By, nævnes mellem de ødelagte Stæder, er der dog ingen af de overleverede Beretninger, der lade Minæerne være med i disse Kampe.

Som Glaser med Rette betoner, er denne Tavshed et vægtigt Argument, der ikke kan bortforklares derved, at Plinius i en senere Sammenhæng paa Grundlag af de Efterretninger, Gallus skal have bragt hjem fra Arabien, ogsaa nævner Minæernes frugtbare Marker og deres Rigdom paa Kvæg.

Skulde Spørgsmaalet om Minæerfolkets Existens i den efterchristelige Tid afgøres ud fra de klassiske Vidnesbyrd alene, da maa det ganske vist indrømmes, at her staar Tegn mod Tegn, men de tilforladeligste Kilders Udsagn synes dog at tyde paa, at Riget ikke har existeret i denne Tid. Da nu tilmed Indskrifternes overensstemmende Vidnesbyrd gaa i samme Retning, synes der ikke at være anden Udvej end at antage Fejl i Overleveringen.

Det lader sig nemlig næppe gøre — saaledes som Sprenger og Glaser have forsøgt — at omtyde Klassikernes Beretninger om Minæerne derhen, at dette Folk vel existerede, men kun som et omstrejfende Nomade- eller Beduinfolk, der ikke mere boede i Jemen eller Djofegnen, Minæernes gamle Stammeland. Glaser anbringer dem i den store sydlige Ørkens endeløse Vidder, medens Sprenger lokaliserer dem dels i Ḥaḍramaut dels højt mod Nord i Mekkaegnen [1]).

Saalænge man maatte antage Minæer og Sabæer for samtidige, var der maaske Grund til saadanne Forsøg; det kneb med at skaffe Plads i Jemen til

---

[1]) Se Sprenger: Die alte Geogr. Arab. S. 156, S. 211, Z. D. M. G. 44 S. 506 ff. Glaser: Skizze II, S. 20 ff., S. 68 f.

to saa mægtige Rivaler. Antager man Sabæerne som Arvinger til et tidligere minæisk Herredømme, er det ogsaa rimeligt, at der længe efter Ma'ins Fald har existeret Minæere i Sydarabien som Undersaatter i andre Riger, som mer eller mindre selvstændige Smaastammer, som Nomader, Beduiner el. lign. Et Folk forsvinder jo ikke i samme Øjeblik, som Riget eller Landet kommer under fremmed Herredømme. Et saadant »Bevölkerungs-Überbleibsel«, som Glaser ser i de klassiske Minæere, kan dog næppe antages for en saa vigtig Faktor, at dets Ry naar til Alexandria og Rom. Naar man uden forudfattede Meninger fordyber sig i Klassikernes Angivelser om Minæerne, faar man da ogsaa et andet Indtryk.

Først maa med Bestemthed betones, at Klassikernes Beretninger om Minæernes Bopæl stemme med Indskrifternes Vidnesbyrd. For Eratosthenes's Vedkommende er dette allerede berørt. Men ogsaa de Kilder, Plinius har benyttet, kende Minæerne som et Folk, hvis Land støder op til Ḥaḍramaut og er et Gennemgangsled for al Røgelseudførsel mod Norden (Hist. nat. XII, 54, 63 ff.). Nøjagtigt det samme fortælle de minæiske Indskrifter. Der er derfor al Grund til at henlægge Ptolemæus's store minæiske Folk, der ubestemt nævnes i det Indre af Landet i Nærheden af den indre Røgelseegn, sammesteds. Hertil kommer, at de minæiske Indskrifters store By קרנו genfindes i Eratosthenes's Karna, i Plinius's Carnon (Carnus) og i Ptolemæus's Karna. Folket kan have flyttet sig, men dets Hovedstad næppe.

Dernæst maa hævdes, at kun en vilkaarlig Fortolkning kan gøre de klassiske Minæere til et slet og ret Nomadefolk. Eratosthenes kender den minæiske Stat som et velorganiseret Kongerige, og for Plinius ere Minæerne Herrer over Røgelsehandelen

paa samme Maade, som de ere Herrer over Røgelsevejen.

Netop fordi det Billede, som de klassiske Forfattere give af Minæerne, i alle Enkeltheder stemmer med det mægtige minæiske Handelsrige, vi kende fra Indskrifterne, er der al Grund til at antage, at det helt igennem er samme Folk, der menes, ogsaa i den Forstand, at det Minæerfolk, som Klassikerne omtale, har ophørt at existere sammen med Indskrifternes Minæere ɔ: før Aar 500 f. Chr. Med andre Ord, det mægtige Handelsrige, som Sabæerne sønderlemmede, havde et saa stort Ry i Oldtiden, at det saa at sige gaar igen i Beretninger om Sydarabien til det 2. Aarh. efter Chr. I Alexandria og Rom er Erindringen om det bleven bevaret, længe efter at det havde ophørt at existere. Man har der haft skriftlige Kilder, der berettede om dette store Handelsfolk, dets Konger, dets Hovedstad, dets mærkelige Monopolisering af den indbringende Røgelsetransport o. s. v., og Udpluk af disse Kilder ere da blevne indflettede i senere Beskrivelser af Arabien.

Til Støtte for denne Opfattelse kunne endnu følgende Kendsgerninger anføres. Fra de Mænd, der selv have berejst Sydarabien, foreligger i dette Tidsrum intet om et minæisk Rige. Gallus, Repræsentanten for de overalt fremtrængende romerske Krigere, og den anonyme Forfatter til Periplus, den vidtberejste ægyptiske Handelsmand, ere ikke komne i Berøring med Minæere. Derimod have lærde Mænd, der syslede med Skrifter og Bøger som Eratosthenes, Plinius og Ptolemæus, stiftet Bekendtskab med dem[1]). — Det er allerede berørt, at Plinius i sin

[1]) For Eratosthenes's Vedkommende, der jo var Bibliothekar ved Bibliotheket i Alexandria, indrømmnr

Skildring af Arabien har sammenskrevet ældre og yngre Kilder. At de Beretninger, hvori Minæerne omtales, maa være fra en ældre Tid, fremgaar maaske tydeligst deraf, at de have den gamle Landhandel til Forudsætning, skønt Havet paa Plinius's Tid havde været længe aabent for Handelen. Paa en Tid, hvor Stapelpladserne for Røgelsen findes i Kystbyerne Muza og Kane, ere Minæerne, et Folk inde i Landet, Herrer over Røgelseudførslen, denne skal foregaa gennem Minæernes Land, altsaa mod Nord, ad en bestemt foreskreven Vej, og Afstanden fra Middelhavskysten udmaales i Kameldagsrejser. Den Notits fra Artemidor, som Strabo 16, 4, 18 overleverer, at Minæer, Gerræer og andre Nabofolk bringe Røgelse til Palæstina, forudsætter ligeledes den tidligere Landhandel og stammer rimeligvis ogsaa fra Minæernes Velmagtsdage.

Strabo er ligesom Plinius et godt Exempel paa, hvorledes de klassiske Lærde i deres Skildringer af Arabien sammenflikke gammelt og nyt. Skønt det dog aabenbart er Strabos Hensigt at meddele os noget om Arabien, saaledes som det saa ud paa hans Tid, betænker han sig ikke paa at optage Stykker af tidligere Beskrivelser af Arabien baade hvad geografiske og historiske Forhold angaar. En mindre nøjagtig Redegørelse for de forskellige Kilder vil altsaa lade Fortid og Nutid svømme ud i en ensartet Taage. Naar Strabo saaledes i sine Beretninger anfører store Stykker af Eratosthenes, en Forfatter, der levede c. 200 Aar før Strabos Tid, hvem borger da for, at Eratosthenes ikke har an-

---

ogsaa Weber (M. V. G. 1901 [1] S. 9), at han kan have afskrevet ældre Kilder. Plinius's og Ptolemæus's Angivelser lade baade Mordtmann (Z. D. M. G. 44 S. 184) og Weber (l. c. S. 10) gaa tilbage til Eratosthenes.

vendt en lignende Fremgangsmaade, uden at Strabo har — eller har kunnet — kontrollere det. Disse Anden- eller Tredjehaandsangivelser kunne derfor kun have ringe Værdi i kronologiske Spørgsmaal og maa vige, naar de staa imod Indskrifternes Vidnesbyrd. At tegne et Billede af den sydarabiske Oldtidshistorie, der i lige Grad tilfredsstiller alle primære og secundære Kilder, er umuligt. Vi maa holde os til Originalmindesmærkerne og iøvrigt trøste os med, at det ikke er første Gang, den klassiske Videnskab er bleven berigtiget af den semitiske Epigrafik.

De to sidste Grunde, som Glaser anfører til Gunst for et førsabæisk Minæerrige, ere saa vægtige, at de alene ere tilstrækkelige til at afgøre dette meget omstridte Spørgsmaal. Ud fra Indskrifterne hævder Glaser med Rette, at Rigernes geografiske Beliggenhed umuliggør Samtidighed (Punkt 5), og at desuden denne udelukkes derved, at Minæer og Sabæer ikke omtale hverandre (Punkt 1).

Hvad det første Argument angaar, er det allerede betænkeligt at skulle lokalisere to saa mægtige Riger som det minæiske og sabæiske tæt op til hinanden. Man maa jo betænke, at de begge saa at sige havde forpagtet Transithandelen til Norden, sugede Næring af de rige Vareexporter fra Syden og Østen og derfor nødvendigvis maatte komme i Konflikt med hinanden om Herredømmet over Karavanevejene. Dog erfare vi af Indskrifterne, at de to Rigers Knudepunkter og Residenser begge maa søges i Egnen nordøstlig for Ṣan'â ved Vadi Ḫarid og Wadi Ḏennes halvt udtørrede Flodleje. Man kan vanskelig tænke sig, at to Stater, hvis Magt var udstrakt over store Strækninger af Arabien, og hvis Ry naaede langt udover Arabiens Grænser, have haft deres Hovedstæder liggende Side om Side i denne

Egn og i fredeligt Kompagniskab der opdynget de Rigdomme, som Handelen indbragte. Endnu vanskeligere kan man tænke sig et saadant Forhold, naar Indskrifter belære os om, at sabæiske Byer laa i sluttet Kæde trindt om det minæiske Magtcentrum, saa at enhver Adgang til Omverdenen kun var mulig gennem sabæisk Landomraade. Endelig har man fundet sabæiske Indskrifter og hele sabæiske Byer midt i Hjærtet af den minæiske Indskriftegn, omgivne af de Ruinhobe, der repræsentere Levningerne af de største minæiske Byer. Man har fundet sabæiske Indskrifter i Byer, der tidligere betegnedes som minæiske, ja minæiske og sabæiske Indskrifter fra samme By.

Naar man som D. H. Müller paa Trods af disse Kendsgerninger vil hævde Rigernes Samtidighed ved at antage sabæiske »Enklaver« midt inde i Minæernes Rige, har man overskredet Grænserne for det sandsynlige og nærmer sig stærkt Grænserne for, hvad der overhovedet er muligt. Den rimeligste Forklaring til disse Forhold maa vel være den, at de to Riger have afløst hinanden i disse Egne, og da Minæerne aldrig omtales i senere Indskrifter, maa deres Rige have været det ældste.

Det samme Resultat kommer man til ved at fordybe sig i de Texter, hvor de forskellige sydarabiske Indskriftriger gensidig omtale hverandre. Som allerede berørt omtale Minæer og Sabæer næsten aldrig hinanden; de Steder, hvor denne Regel brydes, ere meget lærerige. I den store historiske Indskrift Hal. 535 = Gl. 1155, som Halévy kopierede paa Berâḳiš ɔ: Jaṭîls gamle Bymur, takke Minæere fra Mṣr, מצרן | מען, de minæiske Guder for lykkelig Tilendebringelse af en større Rejse fra Norden, og fordi de bevarede og reddede dem fra »det Overfald, som Śaba og Ḥawlan iværksatte mod dem,

deres Ejendom og deres Kameler paa Karavanevejen mellem Ma'in og Ragmat, og fordi de reddede dem ud af den Krig, der var mellem Nordens og Sydens Herre (eller mellem Syriens og Jemens Herre), og fordi 'Aṭṭar fra Ḳabaḍ og Wadd og Nakruḥ reddede dem og deres Ejendele ud af Mṣr's Midte under Krigen mellem Mḍj og Mṣr. 'Aṭṭar fra Ḳabaḍ reddede dem og deres Ejendom i god Behold til Grænserne af deres By Ḳarnâu«. Denne Indskrift stammer aabenbart fra Højdepunktet af den minæiske Magt eller den nærmest følgende Tid. Flere Udtryk ere gaadefulde. Nordens og Sydens Herre, der her omtales som krigsførende Magter, Mḍj og Mṣr, er bleven udlagt paa mange forskellige Maader. Sikkert er dog, at Mṣr kun kan være Ægypten eller den af Assyrerne omtalte nordarabiske Provins Muṣur eller Muṣri, og da Indskriften er sat af »Minæere fra Muṣur« ɔ: af Minæere fra den fra andre Indskrifter bevidnede nordminæiske Provins, bliver maaske det sidste det sandsynligste. Medens Ma'în saaledes er et mægtigt Rige, der driver Karavanehandel fra Norden til Syden og har egne Kolonier i det nordlige Arabien, omtales Saba sammen med en af de talrige sydarabiske Smaastammer, der i Mangel af andet Erhverv tage tiltakke med Plyndringer af Handelskaravaner. Det Saba, der møder os her, synes altsaa at være den første Begyndelse til den senere Stormagt Saba. Vil man tage Fantasien til Hjælp, kan man i omtalte Indskrift genfinde hele den Situation, der skabtes ved Assurs Fremtrængen i Muṣri og foranledigede Ma'ins Fald. Herren over Norden, der fører Krig mod Sydens Herre, er da Kongen af Aṣsur, der bekriger Kongen af »Meluḫḫa« ɔ: den minæiske Konge, og marscherer ind i Muṣri. Indskriftens Stiftere flygte for den kommende Ødelæggelse, drage under Krigen »ud af

Muṣris Midte‹ og komme i Behold hjem til Moderlandet, skønt Saba som Assurs Forbundsfælle sammen med Stammen Ḥawlan forsøger at overrumple dem undervejs.

Paa lignende Maade har man imidlertid henlagt Indskriften til Hyksostiden, idet Sydens Herre skal være den i Theben residerende ægyptiske Konge, der fører Krig mod Nordens Herre, den semitiske Deltakonge, og i denne Krig anvender de ægyptiske Hjælpetropper Maḍoi = מדי (Ma-za-y-w, senere Matoi). Ogsaa Krigen mellem Ægyptere og Persere har man tænkt paa (מדי = Meder), ja endog Krigen mellem Rom og Sydarabien under Gallus, Ægyptens Statholder, er bleven nævnt som Mulighed[1]).

En anden Barâḳiš-Indskrift, Hal. 485, der aabenbart stammer fra et senere Tidsrum, stiller Indskriften og de til Guderne viede Genstande under de minæiske Guders Beskyttelse, men appellerer ogsaa til Sabas Guders og Kongers Naade. Her er Saba, saavidt man kan skønne, rykket Ma'in nærmere ind paa Livet, er aabenbart en velorganiseret Nabostat, hvis Magt begynder at faa Betydning og truende udfolder sig tæt op til den minæiske.

Disse to Notitser ere alt, hvad det minæiske Riges mangfoldige Indskrifter meddele om Saba, og dog skulle de to Riger have existeret mindst 600 Aar Side om Side i samme Egn. At Minæerne fra nu af aldrig tale mere om Saba, har sin gode Grund, nu begynde de sabæiske Indskrifter nemlig at tale,

---

[1]) Fr. Prätorius: Beiträge III S. 36 ff. Edw. Glaser: Skizze I S. 57 ff., II S. 65 f. Abessinier S. 73 ff. Hommel: Aufs. u. Abh. S. 5 ff., 124 ff. og 230 ff. Altisr. Überl. S. 248 ff. Winckler: M. V. G. 1898[1] S. 20 ff. W. Max Müller: M. V. G. 1898[3] S. 40 f. M. Hartmann: Z. f. Assyriol. 10, 1895, S. 25 ff. Weber: M. V. G. 1901[1], S. 18 f. Der alte Orient 1901, Arabien vor dem Islam S. 15 f.

og vi erfare af disse, at en sabæisk Mukarrib rimeligvis i det 6. Aarh. f. Chr. i blodige Kampe erobrer det minæiske Rige og jævner dets Hovedstæder med Jorden. Meget maa det beklages, at de herhenhørender Texter Gl. 998—1002 og Gl. 418—420 endnu ikke ere offentliggjorte, men stadig befinde sig i Privatmands Eje. Det omstridte Minæerspørgsmaal vilde sikkert klares betydeligt, hvis disse Indskrifter kunde drages med ind i Debatten.

Fra nu af omtales Ma'în aldrig mere, hverken i sabæiske eller andre Indskrifter, det forsvinder fuldstændig fra den sydarabiske Oldtidshistorie. Senere Indskrifter melde om Forbund og Krige mellem de forskellige Stater, om Sabas Fremtrængen i Sydarabien, dets Forhold til de andre Riger o. s. v., men det minæiske Rige omtales ikke mere, skønt Sabas Grænser strække sig ind i og rundtomkring det tidligere minæiske Land. En saadan Tavshed forklares kun derved, at det minæiske Rige virkelig var forsvundet. Hvorledes kunde Ma'în ellers mangle i de Indskrifter, der vidtløftig opramse de forskellige sydarabiske Stater og de regerende Fyrstehuse, f. Ex. i Rijâm-Indskriften, Gl. 1359/1360, hvor det hedder, at Freden sluttedes mellem Saba, Ḏu-Raidân, Ḥaḍramaut og Ḳataban, efter at Krigen havde raset i alle Lande, mellem alle Konger. Der er ingen Tvivl om, at Glaser har Ret, naar han i denne og lignende Indskrifters Tavshed ser et Bevis paa det minæiske Riges Ophør[1]).

Ma'îns og senere Sabas Forhold til de to andre Indskriftriger Ḥaḍramaut og Ḳataban fører til samme Resultat. De faa minæiske Indskrifter, der berøre dette Punkt, synes at vise, at baade Ḥaḍramaut og

---

[1]) Se Skizze I S. 56 ff. Die Abessinier in Arabien und Afrika, München 1895, S. 68 ff.

Ḳataban i ældre Tid stod i et fredeligt, venskabeligt Forhold til det mægtige Minæerrige. Slutningen af Barâḳiš-Indskriften Hal. 504 nævner saaledes en ḳatabansk Konge som nogle Minæeres »Herre«, מראשם, eller hvis Læsemaaden מראש skal fastholdes, ovenikøbet som den minæiske Konges Herre [1]), og Indskriften Hal. 193 fra Ruinhøjen Ma'în viser det mærkelige Særsyn, at ḥaḍramautiske Konger i god Forstaaelse med de minæiske Herskere ærede de minæiske Guder, ja opførte hele Bygningsværker i denne By. Den minæiske Konge kaldes her for Ḥaḍramauterkongens Broder, אח[שׁ]. Et saadant Broderforhold eller fredeligt Vasalforhold var nødvendigt for de sydarabiske Staters Trivsel; thi Forholdet var aabenbart det, at Ḥaḍramaut og Ḳataban havde en naturlig Indtægtskilde i de rige Røgelseegne og i selve Røgelsehøsten, medens Minæere og senere Sabæere samlede sig Rigdomme ved at exportere og forhandle denne Røgelse, som de hentede i Ḳataban eller Ḥaḍramaut.

Saba maatte derfor som Ma'îns Arving ordne sig med disse to Lande, og vi træffe da ogsaa Sabæerriget kort efter Ma'îns Fald indviklet i langvarige Krige først med Ḳataban (Arn. 56 = Gl. 481) og senere med Ḥaḍramaut. Fredstraktater og For-

---

[1]) I Hal. 233, et Fragment fra Ma'în nævnes Ḳataban sammen med de ofte omtalte Gebaniter (גבאן | אהל), men Sammenhængen er uklar. Derimod synes Gebaniterne, der efter Plinius boede i eller ved det ḳatabanske Land, at have staaet Minæerne meget nær. I Ruinhøjen Ma'în har man saaledes fundet en Indskrift (Hal. 187—188+191), der taler om et større Byggeforetagende, der ved Gebaniternes Hjælp er opført til de minæiske Guders Ære, rimeligvis af de Indtægter, Handelen med de nordlige Lande indbragte (יום | רתכל o. s. v.). Smlgn. D. H. Müller: Burgen und Schlösser II, Die Gebaniten und Ḳatabanen S. 1023 ff.

bund førte ikke til blivende Resultater. Saba hvilede ikke, før det fuldstændig havde underkastet sig de værdifulde Røgelselande og saaledes kunde genoptage den minæiske Handel i dens fulde Omfang.

Med fuld Føje ser Glaser i disse Forhold og navnlig i den Omstændighed, at Hovedmassen af de minæiske Indskrifter aldrig omtale Sabæerne, saa lidt som de sabæiske Kongeindskrifter kende noget til Ma'în, Beviser for, at Ma'în havde ophørt at eksistere før den sabæiske Kongetid. Det vægtige Argument, der ligger i denne Tavshed, afkræfter Mordtmann ikke ved den almindelige Bemærkning, at man ikke maa lægge for megen Vægt paa en saadan Tavshed, da Indskrifterne ikke give synderlig Anledning til gensidig Omtale. Saadanne Anledninger foreligge som allerede berørt i rigt Maal. Mordtmann indrømmer iøvrigt, at Ma'în maa være forsvunden paa Christi Tid, men ansætter som D. H. Müller de minæiske Indskrifter til samme Tid som de ældre sabæiske og antager det minæiske Kongerige for samtidigt med Kongeriget Saba[1]). Til Støtte herfor anføres: 1) det omtalte Sted af Eratosthenes, 2) De sabæiske Bustrofedon-Texter, 3) Ordet מדי i Hal. 535, der efter Hartmann betegner Mederne og gaar paa Kambyses's Tog til Ægypten 525 f. Chr., 4) en i Ægypten funden »minæisk« Sarkofag-Indskrift fra Ptolemæertiden og endelig 5) en vis leksikalsk Overensstemmelse mellem de minæiske og de ældre sabæiske Texter.

Strabos Uddrag af Eratosthenes er allerede omtalt. Her tales om de sydarabiske Riger i samme

[1]) D. H. Müller: Burgen und Schlösser II, Saba und Ma'în: Sitzungsber. der Phil.-Hist. Classe der kais. Akademie der Wissensch. 1881 S. 1030 ff. Sabäische Denkmäler S. 105 ft. Mordtmann: Z. D. M. G. 44, 1890, S. 181 ff.

Almindelighed, som naar vi den Dag i Dag tale om de fire hedengangne sydarabiske Riger uden samtidig at gøre Rede for de kronologiske Forhold.

Mod Hartmanns Hypothese maa først indvendes, at det dog ikke var Mederne men Perserne, der under Kambyses førte Krig mod Ægypten og søgte Hjælp hos Araberne (Herod. III 5 ff.). Dernæst kan maaske sproglig set den Mulighed ikke bestrides, at de tre sydarabiske Bogstaver מדי (مذى) kunde betegne det mediske Folk[1]); men en saadan vag sproglig Mulighed er dog ikke tilstrækkelig til at bestemme Tidspunktet for et helt Riges Existens[2]). Her maa da ogsaa Historien raadspørges, og afgørende er da, at Forasiens Annaler kun kende den i samme Indskrift omtalte nordarabiske Stat Mṣr i den førassyriske Tid. De minæiske Indskrifter bevidne samme Stat under 15 Konger ↄ: i et Tidsrum af c. 300 Aar, og der er ikke Plads til et saadant Rige eller en saadan Koloni i Nordarabien i den efterassyriske Tid. (Se Side 42).

I Museet i Gizeh findes en Trækiste med en sydarabisk Gravskrift over en vis Zaid-il, Søn af Zaid, der i Ptolemæertiden forsynede Templerne i Ægypten (מצר Mṣr) med Røgelse og efter sin Død stiller sin Grav under de ægyptiske Guders Beskyt-

---

[1]) Zeitschr. f. Assyriol. 10, 1895, Jamânijât S. 25 ff. drager M. Hartmann til Felts mod et førsabæisk Minæerrige og anfører til Støtte for מדי = Meder Ordet ماذىّ = medisk Panser, ماذرواستان »Mâḏarwâstân«, Navnet paa en Station ved den mediske Grænse, samt paaberaaber sig, at Ordet hos Perserne, selv om det skrives Mâda dog udtales Mâḏa.

[2]) Grimme: Die weltgeschichtliche Bedeutung Arabiens, Muhammed, 1904, S. 18 betragter med lige saa god Ret מדי som Gengivelse af מדין, Midjan, og henfører Indskriften til 8. Aarh. f. Chr.

telse. Kistens Proveniens er usikker, og af Datoen findes kun bevaret | שׁ . . . . | תלמיה | בן | תלמיה | ביומהי ɔ: »paa Ptolemæus's Tid, Søn af Ptolemæus . . .« samt Angivelsen | מלכן | כתלמיה | ועשרי | חני | חרק ɔ: »I Kong Ptolemæus's 22. Aar«. Indskriften stammer altsaa fra de sidste 300 Aar f. Chr. Nu vide vi, at den ægyptisk-sydarabiske Handel tog stærk Fart i denne Tid, og paa samme Maade som den førte Ægyptere til Jemen (Periplus), har den naturligvis ogsaa ført sydarabiske Købmænd til Ægypten. En saadan Handelsmand er da bleven stedet til Hvile fjærnt fra sit Fædreland i omtalte Kiste og har af efterlevende Landsmænd faaet et hæderligt Eftermæle i Gravskriften. Det kunde synes paafaldende, at Indskriften er affattet i sydarabisk Sprog og dog ikke paakalder sydarabiske, men ægyptiske Guddomme: den stammer vel derfor enten fra et halvt akklimatiseret sydarabisk Købmandslaug eller fra Ægyptere, der vare kyndige i arabisk Sprog og Skrift. De mange tildels ældgamle ægyptiske Ord og Vendinger. som W. Max Müller har paavist i denne Text, tale nærmest for det sidste.

Under saadanne Forhold maa man være varsom med at bygge Slutninger paa de sydarabiske Sprogformer i denne Indskrift. Sproget minder dels om minæisk, dels om de sydligere (ḥaḍramautiske, ḳatabanske) Dialekter, der kun i ringe Grad afvige fra minæisk og først efter Christi Tid fortrængtes af det sabæiske; det tør derfor ikke uden videre betegnes som minæisk, men selv om saa var, kan man ikke derudfra slutte til et minæisk Riges Existens [1]).

[1]) D. H. Müller: W. Z. K. M. 8, 1894, S. 1 ff., S. 161 ff. Hommel: Proc. of the Soc. of Bibl. Arch. 1894, S. 146 ff. H. Derenbourg: Journ. Asiat 9, II, S. 515 ff. J. Halévy: Revue sémitique, 2, S. 93 ff. W. Max Mül-

Endelig samler Mordtmann en Række Ord, der ere fælles for de minæiske og de ældste sabæiske Texter, og vil ud fra disse Overensstemmelser vise, at de ældre sabæiske Indskrifter stamme fra samme Tidsrum som de minæiske[1]). — Men at almindelige minæiske Ord kun genfindes i ældre, ja hyppig kun i de allerældste sabæiske Texter, tyder vel nok saa meget derpaa, at de minæiske Indskrifter ere de ældste.

Minæerspørgsmaalet staar stadig i Forgrunden af den sydarabiske Epigrafik; naar det er behandlet, ere samtidig de nuværende historiske Kilder næsten udtømte. Udover det, der allerede er fremdraget, ved man saaledes kun lidt om Minæerrigets Historie. En minæisk Kongerække har man forsøgt at konstruere, men er foreløbig kun naaet til at indordne forskellige Herskere i Familiegrupper. Som Grundlag for saadanne Forsøg tjene de hyppige Slægtangivelser i Kongeindskrifterne: Kong X, Søn af Kong Y o. s. v.[2]). Da nu tilmed en stor Del af de største og vigtigste Minæertexter endnu ikke ere tydede, saaledes navnlig de Indskrifter fra Glasers 2. Rejse, der befinde sig i British Museum, vil det kunne indses, at man kun i højst uegentlig Forstand kan tale om en minæisk Historieskrivning. Denne hører Fremtiden til.

---

ler: W. Z. K. M. 8, 1894, S. 332 ff. og M. V. G. 1898[3], S. 39 f. Glaser: Abessinier S. 72 ff. Winckler: M. V. G. 1898[1], S. 19.

[1]) Mordtmann: Zeitschr. f. Assyriol., 12. Engänzungsheft, 1897. Beiträge S. 105 ff.

[2]) D. H. Müller i Burgen und Schlösser II, 1881, Die Könige von Ma'în (Sitzungsber. der Phil.-Hist. Classe der K. Akademie d. Wissensch. 1880, B. 97 S. 1012 ff.). Mordtmann: Z. D. M. G. 47, 1893, S. 407 ff. Hommel: Chrestom. S. 91 ff. Weber: M. V. G. 1901[1] S. 44 ff.

Desuden maa man huske paa, at de Mindesmærker, de gamle Minæere have efterladt, ikke oprulle historiske Billeder. Hovedmassen af Indskrifterne ere formede som Dedikationer til Guderne. Stifteren eller Stifterne med vidtløftige Slægtsangivelser opregnes i Indskriftens Begyndelse, de skænke en eller anden Gave til Guderne eller stille et eller andet Bygningsværk, som de have opført, under Gudernes Beskyttelse, og disse sidste opregnes da i en stereotyp stadig tilbagevendende Formular i Indskriftens Slutning. Der er saaledes Overflod af Personnavne, Konger, Prinser, Statholdere, Præster, Familier, Slægter, Stammer o. s. v., og ogsaa Gudernes Navne nævnes atter og atter; men virkelige historiske Data, der kunde udfylde de tomme, intetsigende Konge-Skemaer, forekommer næsten aldrig. Den i Hal. 535 omtalte Rejse fra Norden til Syden er saaledes den eneste historiske Begivenhed, man hidtil bar fundet i Indskrifterne. Resten af Indholdet hører, bortset fra enkelte mer eller mindre offentlige Foretagender, Privatlivet til.

Det maa beklages, at Halévy, den eneste Europæer, der har besøgt de minæiske Ruinegne, i sin Rejseskildring kun meget flygtig omtaler Arkitekturen af de minæiske Bygninger. Murrester, der imponerede ved deres uhyre Dimensioner, vare dog bevarede endnu paa hans Tid. Nu, da nøjagtige Ruinbeskrivelser mangle, staa vi fuldstændig hjælpeløse overfor de mange bygningstekniske Udtryk som f. Ex. צחפת, צרחת, מחפד o. a., der ofte synes at betegne Dele af Byernes Befæstningsværker, Taarne paa Bymuren el. lign., men ogsaa synes anvendte i kultiske Øjemed. Templer omtales hyppigt i Indskrifterne og da ogsaa af Halévy; men hvorledes de vare indrettede, vide vi endnu ikke. Derimod have Glasers Rejser gjort os bekendte med mindre

Arkitekturdele og Altre, hvis Indskrifter tyde paa, at de, som naturligt var, benyttedes til Røgelseofre.

Rigets Omfang kan vanskelig bestemmes ud fra det foreliggende Materiale. Meget tyder dog paa, at Minæerne, i alt Fald hvad Handelen angik, havde Overherredømmet over hele den sydlige Del af Arabien. I Ḥaḍramaut og Ḳataban træffe vi ganske vist regerende Fyrstehuse, men Forholdet til Ma'în var fredeligt og venskabeligt, og det er værd at lægge Mærke til, at baade det ḥaḍramautiske og ḳatabanske Indskriftsprog maa betegnes som minæisk med enkelte lokale Ejendommeligheder. Hele Karavanevejen nordpaa var sikkert under minæisk Beskyttelse og sikret ved forskellige Militærstationer. Den nordlige Del af Riget eller den nordlige Koloni *Mṣr* eller *Mṣrn* omtales i de sydlige Indskrifter, men er nu desuden bevidnet ved de nordminæiske Indskrifter, som Euting fandt i El 'Ulâ. Grænserne for dette nordlige Herredømme kan ikke afstikkes nøjagtigt, men af forskellige Antydninger i Indskrifterne synes dog at fremgaa, at Jaṯrib (Medîna), Dedan, Ammon, Moab, muligvis ogsaa Ægypten, Mṣr, men i særlig høj Grad Gaza hørte ind under den minæiske Handelssfære. Som Endepunkt for de nordlige Karavaneveje og Exportplads for Middelhavslandene var den sidstnævnte By jo ogsaa prædestineret til at spille en stor Rolle i den arabiske Transithandel. Det nuværende Ma'an ved Petra minder den Dag i Dag om det fordums Minæerherredømme i Nordarabien.

De ældste sabæiske Fyrster træffe vi i Ṣirwâḥ, hvor endnu det store Almaḳah-Tempel vidner om Sabæernes Gudsfrygt og Byggeflid. Efter Tempelindskrifterne blev det bygget færdigt af en af Sabæernes ældste Fyrster Mukarrib Jada''il Ḏaraḥ, der ogsaa i andre Indskrifter bevidnes som en daads-

kraftig Hersker. Det var sikkert næppe under hans Regering, at Residensen forlagdes fra det ufrugtbare Ṣirwâḥ langt fra alle Flodløb til det mere vandrige Marib ved Ḍenne Floden, men det er rimeligvîs dog denne Fyrste, der byggede Bymuren omkring Marib og lagde Grunden til det vældige Marib Tempel. Denne Bygning, hvis Ruiner endnu knejse paa Marib Sletten, skildres af Arnaud og Glaser som en stor elipseformet Rotunde, der maaler ca. 300 Skridt i Omkreds. Templet har intet Tag, det er bygget af store veltilhugne Sten og prydet med flere Kæmpeindskrifter, der kunne ses i stor Afstand. Den ringformede Mur har to aabne Indgange, men ellers ingen Lysaabninger, den maaler $3^3/_{10}$ Meter i Tykkelse og er, skønt delvis tilsandet, endnu $9^1/_2$ Meter høj. Det indre dannes af den naturlige Jordbund, her har Sandet naturligvis samlet sig i høje Dynger, men lader dog i Midten en naturlig Klippe komme tilsyne.

En anden monumental Erindring om Sabæernes Bygningskunst findes i de udstrakte Dæmningsanlæg omkring Wadi Ḍenne. Medens Ḥarid-Floden den Dag i Dag er stedserindende, er Wadi Ḍenne mange Gange kun rindende en Gang om Aaret, naar Regnvandet strømmer ned fra Bjærgene. For at opsamle dette byggede Sabæerne da store Dæmninger og ledede ved et snildt udtænkt Vandingssystem det frugtbargørende Vand udover Markerne. Ogsaa Dæmningsmurene ere prydede med store Indskrifter, der fortælle om Arbejdets Udførelse og de Fyrster, der stode i Spidsen for det. Mellem disse træffe vi Jaṭa"amar Bajin, en Sønnesøn af den store Bygmester Jada"il Ḍaraḥ, som Dæmningens Grundlægger. — At Sabæerne maatte tage tiltakke med de ufrugtbare Landstrækninger syd for den rige Djofegn, tyder ogsaa paa, at Minæerne vare først paa

Pladsen og derfor havde udvalgt sig de bedste og bekvemmeste Boliger.

Medens de nævnte Fyrster have bevaret deres Navne for Efterverdenen ved kæmpemæssige Byggeforetagender, træffe vi i Mukarrib Kariba'il Watar og hans nærmeste Forgængere og Efterfølgere store Krigere, der trænge Minæerne ud af Djofegnen og ogsaa med Glans føre de sabæiske Vaaben mod Syd. Dette politiske Opsving maa aabenbart sættes i den senere Mukarrib-Tid, umiddelbart før vi træffe de første Konger af Saba. Da vi for Kongerne af Saba maa beregne c. 400 Aar og altsaa maa sætte Kongedømmets Indførelse før Aar 500 f. Chr., bliver Sabas første store Magtudfoldelse i Forbindelse med Minæerrigets Undergang at ansætte i det 6. Aarh. f. Chr. Mukarrib-Tiden maa beregnes til godt 200 Aar, da vi kende over 10 regerende Fyrster med denne Titel. Sabæerne ere altsaa bevidnede i Sydarabien allerede fra Slutningen af det 8. Aarh. f. Chr. (Se Side 83.)

I den sabæiske Kongetid fortsættes Bygningen af Maribtemplet. Marib er jo Residensen i denne Periode. Hovedopgaven for det nye Kongedømme Saba maatte imidlertid være at fortsætte det Erobringsværk, som allerede Ṣirwâḥ-Fyrsterne saa kraftig havde indledt, og Indskrifterne fra dette Tidsrum berette derfor ogsaa omstændeligt om idelige Kampe med Naborigerne, navnlig med Ḳataban og Ḥaḍramaut. Det vilde overskride Rammerne for denne Fremstilling at dvæle udførligt ved dette interessante Indskriftmateriale. Kun flygtigt skal berøres, at Saba naaede sit endelige Maal, fuldstændig Underkastelse af hele Sydarabien, ikke alene ved Kamp men ogsaa ved diplomatisk Udnyttelse af Freds- og Forbundstraktater. Disse skaffede Riget de fornødne Handelsforbindelser og den nødvendige Ro til at udvikle og

befæste Handelsherredømmet, men ogsaa værdifulde Forbundsfæller. Først paa en senere Tid føler Saba sig stærk nok til Kamp mod alle sydarabiske Stater, tidligere benyttede det de forskellige Riger mod hverandre.

Henimod Christi Tid, da den nye Søvej trak Handelen og dermed Handels- og Magtcentrerne til Kysterne, foregaar der store politiske Omvæltninger i Sydarabien. Udviklingen lader sig desværre ikke forfølge i Enkeltheder, hvormeget man end fordyber sig i de overleverede historiske Kilder. Her er et dunkelt Punkt i Sydarabiens Oldtidshistorie, hvor mange Spørgsmaal melde sig, men kun de færreste kunne besvares. Det mærkelige Virvar i Retning af nye opdukkende Stater og Herskerhuse, nye politiske Konstellationer o. s. v. skyldes maaske den fuldstændige Omkalfatring af alle Forhold, som den nye Søvej medførte.

For at nævne nogle enkelte Hovedpunkter i Udviklingen se vi saaledes et nyt Herskerhus dukke op, hvis Medlemmer kalde sig »Konger over Saba og Raidan«, i Sammenhæng dermed melde Indskrifterne om Indførelse af en virkelig Tidsregning dateret fra Aar 118 f. Chr. (se S. 82 f.) og om et nyt Folk eller en ny Stamme som den herskende i Sydarabien, nemlig Ḥimjarerne, hvilke de sidste Konger af Saba forgæves havde søgt Ḥaḍramauts Hjælp imod. Paafaldende er det, at det ḳatabanske Rige samtidig forsvinder, medens Ḥaḍramaut existerer som Stat og Kongerige til langt senere Tid. Vi kende ikke noget efterhristeligt Ḳataban og have deri en vigtig Tidsbestemmelse, naar det drejer sig om Tidsfæstelsen af de ḳatabanske Indskrifter. Derimod synes der at eksistere en vis Sammenhæng mellem Ḳatabanere og Ḥimjarer ogsaa deri, at de aabenbart stamme fra samme Egn, nemlig den syd-

vestlige Spids af Arabien, der nu ved Søvejens Aabning fik stor Betydning for Exporthandelen. Raidân maa søges i samme Egn, og det er sikkert intet Tilfælde, at det nye Riges Residens flyttes fra Marib i sydvestlig Retning mod Havet til Ẓafar. Det er denne By, beliggende omtrent midtvejs mellem Mokka og Ṣan'â, som Periplus § 23 omtaler som Hovedstad og Residens for Kong Charibael, Herskeren over to Folk, Homeriterne og Nabofolket Sabaiterne. Denne Notits stadfæstes i alle Maader af Indskrifterne, det sabæo-himjariske Rige havde denne Hovedstad, og Indskrifterne kende tillige en Konge af dette Navn (כרבאל)[1]).

Overherredømmet flyttes altsaa mod Sydvest og glider over i Himjarernes Hænder. De blodige indre Kampe i denne Overgangsperiode have begunstiget Romernes Indtrængen i Landet. Strabos Ilasaros, Konge over Marib, som Gallus krigede imod, er muligvis en Gengivelse af det sydarabiske אלשרח. Sabæiske Konger af dette Navn ere bevidnede i Tiden ned mod Christus.

Dynastiet Saba-Raidân er bevidnet i Indskrifterne fra det 1. Aarh. f. Chr. til c. 300 e. Chr. Residensen har som før berørt rimeligvis været Ẓafar, thi fra denne By stammer Hovedmassen af de i denne By prægede Mønter (Raidân), men Indskrifter fra Marib vise dog tillige, at denne By med sit ærværdige Tempel endnu nød stor Anseelse. Vi se saaledes i Arn. 54 en Konge af Saba-Raidân genopbygge det forfaldne Almaḳah-Tempel i Marib og træffe den samme Fyrstes Navn paa Mønter fra Rai-

---

[1]) Ogsaa Periplus's Eleazos (Ἐλεάζος), der rettes til Elisar (se Side 69), genfindes maaske i Indskrifternes Ili'azzu, אלעז, en ḥaḍramautisk Konge, der er bevidnet umiddelbart efter Chr. (Glaser: Abess., S. 29 ff.).

dân. Det er iøvrigt samme Konge, Kariba'il Watar Juhan'im, som man har villet genfinde i Periplus's Charibael. Det sidste Aar, der er bevidnet for dette Herskerhus, er Aaret 278 e. Chr.; paa den Tid maa der atter have fundet betydelige Omvæltninger Sted i Sydarabien, thi en af de sidste Konger tillægger sig i sine sidste Regeringsaar den pompøse Titel: »Konge over Saba-Raidân-Ḥaḍramaut og Jemen«. Umiddelbart efter tie Indskrifterne en Stund, og først omkring Aaret 375 e. Chr. bevidnes atter sydarabiske Herskere.

Meget tyder paa, at de aksumitiske Konger i dette Tidsrum — fra c. 300 til 375 — have sat sig fast i Sydarabien, og at samtidig Christendommen har vundet Indgang i Landet. Abessinierne skulle efter Glasers Undersøgelser oprindelig have boet i Mahra-Egnen øst for Ḥaḍramaut, altsaa i den egentlige Virakegn, hvor endnu talrige, desværre lidet kendte, Ruiner vidne om fordums høj Kultur. Her søger Glaser Pausanias's Abasa, Ptolemæus's Abissa Polis og Stefanus fra Byzants's røgelsebærende Abasener-Land. De sydarabiske Indskrifter fra den efterchristelige Tid kende ganske vist ikke noget til Abessinier i denne Egn, og ogsaa Periplus lader Mahralandet høre til det ḥaḍramautiske Kongerige, men sabæiske Indskrifter fra Slutningen af den førchr. Tid kende et abessinsk Rige, חבשׁת, der synes at være Nabostat til Ḥaḍramaut. Det er da aabenbart disse mahritiske Abessinier, der haardt trængt af Arsaciderne i Tiden omkring Christus søgte over til den ligeoverfor liggende afrikanske Kyst og der grundlagde et Rige, der hurtigt voksede sig saa stærkt, at det kunde udstrække sin Magt over Sydarabien[1]).

[1]) Edw. Glaser: Die Abessinier in Arabien und Afrika, München, 1895.

Hvorledes nu dette forholder sig, saa er det sandsynligt, at det afrikanske, abessinske Rige er en Aflægger af den ældre sydarabiske Kultur — de ældste æthiopiske Mindesmærker ere jo i Skrift og Sprog fuldstændig sydarabiske — Riget er aabenbart grundet af indvandrende Sydarabere, selv om Tidspunktet for Indvandringen vanskeligt kan fastsættes, da den maaske maa føres tilbage til det ældgamle kommercielle Samkvem mellem de to Kyster. Sikkert er, at Abessinierne i det 6. Aarh. eft. Chr. med overlegen Hærmagt gribe ind i den sydarabiske Politik og oprette et nyt sydarabisk Dynasti, og det er endelig i høj Grad sandsynligt, at en æthiopisk Invasion i Sydarabien allerede har fundet Sted i det 3. og 4. Aarh. eft. Chr.

Medens nemlig de sydarabiske Mindesmærker haardnakket tie fra c. 300 til c. 375 eft. Chr., tillægger den æthiopiske Kong ʿAizan, bevidnet omkring 350, sig Titlen »Konge over Aksum, Ḥimjar, Raidân, Ḥabašat, Saba o. s. v.« [1]), og græske Krønikeskrivere vide at berette om christelige Missionærers Virksomhed baade i Æthiopien og Sydarabien. I sidstnævnte Land skal endog Kongen have stillet sig meget velvillig overfor Romerne og Christendommen og ladet opføre tre Kirker i Metropolen Ẓafar, i ʿAden og i Emporium Romanum.

Sydarabien, der tidligere laa i det utilgængelige Fjærne for Verdensmagterne, var hermed draget ind under Verdenspolitikens Omskiftelser. Christendommen naaede derhen, hvor de assyriske, persiske, græske og romerske Hære ikke kunde naa. Før kunde de sydarabiske Stater uberørte af Tidernes

---

[1]) Den græske Indskrift fra Adulis, der omtaler æthiopiske Erobringer i Sydarabien, henfører Glaser til Begyndelsen af 3. Aarh. eft. Chr. Abessinier S. 142 ff.

Skiften i Ro udvikle deres nationale Ejendommeligheder; men fra nu af omtumles det sydlige Arabien som en Bold mellem Datidens Stormagter Rom og Persien. Tillige aabnes Landet for de aandelige Stormagter Christendom og Jødedom og glider samtidig mere og mere ind i Verdenshistoriens fulde Dagslys.

Men den egentlige sydarabiske Oldtid er allerede forbi nu. Den sidste Indskrift, hvor de hedenske Guder anraabes, er fra Tidsrummet før 300 eft. Chr. Efter 375 eft. Chr. begynde Indskrifterne igen at tale, ganske vist med sabæisk Skrift og i det sabæiske Sprog, men i jødisk og kristelig Aand. Nu anraabes »Himlens Herre«, »Himlens og Jordens Herre«, ja »Himlens og Israels Herre«. Disse »jødiske« Indskrifter maa forstaas ud fra den Tids politiske Forhold, idet Sydaraberne i Kampen mod Rom, Aksum og Christendommen aabenbart støttede sig til Perserne og de af dem begunstigede Jøder. Christendom og Jødedom kæmpe nu paa Liv og Død i det gamle hedenske Land. Jøderne havde efter Jerusalems Ødelæggelse i store Skarer slaaet sig ned i Sydarabien og deltoge ivrig i den sydarabiske Handel. I Handelsstæderne ved Kysten blev det jødiske Element snart en Faktor, som man maatte regne med. Paa den anden Side aabnede den livlige Handel med det romerske Rige en Dør for Christendommen. Christne romerske Handelsmænd dreve Forretninger i Kystbyerne, og for at sikre disse fri Religionsøvelse var det, at Kejser Constantin sendte Missionæren Theophilus til Jemen og ved hans Formidling fik opført de tre nævnte Kirker.

De christne Menigheder i Sydarabien fik imidlertid en ublid Skæbne, da de jødiske Himjarer kom til Magten; vi høre om Christenforfølgelser flere Steder, og af Indskrifterne fremgaar, at det nye Hersker-

hus befæstede sin Magt saa kraftig, at den himjariske Konge omkring Aar 450 efter Chr. kan kalde sig »Konge over Saba-Raidân-Ḥaḍramaut og Jemen, samt over Araberne i Bjærglandet og i Kystlavlandet (Tihâma)«. Christendommen har dog næppe været fuldstændig død i dette Tidsrum, til Tider synes den at have haft Indflydelse ved Hoffet. En af de første Konger omtaler i en Indskrift fra Aaret 375 eft. Chr. en Søn ved Navn Abukarib As'ad, og det er sikkert denne Søn, der under forskellige Navne gaar igen i den senere arabiske Overlevering som jødevenlig Hersker. Arabiske Forfattere kende imidlertid mellem hans Efterfølgere ogsaa christne Konger, og vi besidde adskillige Indskrifter fra dette Tidsrum, hvor Gud paakaldes under Navnet »Raḥmân« רחמנן »Den barmhjærtige« paa samme Maade som under de senere utvetydige christne Konger. Christendom og Jødedom har da rimeligvis kæmpet med vexlende Held om Overherredømmet i denne Tid.

Det betydeligste Mindesmærke fra denne Tid ere de store Nybygninger paa Dæmningsanlægene ved Marib, hvor Glaser afskrev den store Dæmningsindskrift Gl. 554. Her berettes om et Dæmningsbrud, der fandt Sted i Aaret 565 = 447 eft. Chr., hvorpaa de nærmest boende Stammer flygtede op i Bjærgene »for Undergang og Død«. Kong Šaraḥbil Ja'fur, Søn af Kong Abukarib As'ad (den nysnævnte jødevenlige Hersker), Konge over Saba, Raidân, Ḥaḍramaut og Jemen samt over Araberne i Bjærglandet og Kystlavlandet, restaurerede imidlertid Dæmningen med Hjælp fra Ḥimjar og Ḥaḍramaut ved Guds Bistand og Naade, Himlens og Jordens Herre[1]).

---

[1]) Edw. Glaser, M. V. G. 1897[6]: Zwei Inschriften über den Dammbruch von Marib, S. 7 ff.

Christenhadet naaede sit Højdepunkt under den sidste Fyrste i denne Periode Kong Ḏu Nuwâs, der efter overensstemmende muhammedanske og christelige Beretninger anstillede blodige Kristenforfølgelser i Negran og var en ivrig Tilhænger af den jødiske Religion. Nu kom imidlertid den christne Abessiner-Konge sine betrængte Trosfæller til Hjælp, erobrede hele Sydarabien Aar 522 eft. Chr. og indsatte en æthiopisk, christen Vicekonge til Herre over Landet. Fra denne Krig, der iøvrigt skildres paa forskellig Maade i de orientalske Annaler, stammer Indskriften fra Ḥiṣn-al-Ghurâb, »Ravneslottet« ved Ḳane, som Wellsted kopierede. Ifølge denne interessante Text lod Śumaifaʿ Aŝwaʿ og en lang Række sydarabiske Stormænd denne Indskrift opsætte i Fæstningen Mawijat, da Abessinierne kom til det himjariske Land, og da de dræbte Kongen af Ḥimjar og hans Stormænd i Ḥamdan og Arḥab. Anno 640 (= 522 eft. Chr.).

Glaser har med forskellige Grunde gjort det i høj Grad sandsynligt, at det Kongedrab, der her tales om, ikke er Drabet af Ḏu-Nuwâs, men af en tidligere Konge, saa at Indskriften ikke, som man tidligere har ment, maa ansættes til 525, men til 522 eft. Chr. Efter den arabiske og æthiopiske Overlevering synes iøvrigt den abessinske Konge virkelig at være landet med en stor Flaade paa Sydkysten og derfra have trængt ind i Landet. Fra nu af sidder Christendommen i Højsædet, selv om ogsaa de følgende Konger maaske kun formelt betegne Aksumkongen som deres Lehnsherre.

Śumaifaʿ i Ḥiṣn-al-Ghurab Indskriften synes at være identisk med den Esimiphaeos, som den æthiopiske Konge efter Prokop indsatte til Vicekonge over Jemen. Hans Efterfølger Abraha var en vidtberømt Konge, om hvem de orientalske Historieskrivere vide

meget at berette. Efter Prokop var han oprindelig en Usurpator, der gjorde Oprør mod Esimiphæos og slog de æthiopiske Hære, der sendtes til Undsætning, først senere anerkendte han den æthiopiske Konge som Overherre. Fra denne Fyrste stammer den Kæmpeindskrift, som beretter om Marib Dæmningens sidste Reparatur og ved sit rige historiske Indhold danner en værdig Afslutning paa den sydarabiske Epigrafik.

Indskriften, der er afskrevet, offentliggjort, oversat og kommenteret af Glaser (l. c. S. 31ff., Gl. 618), er dateret fra den sydarabiske Tidsregnings Aar 658 og stammer altsaa fra Aar 540 i vor Tidsregning. Abraha tillægger sig den sædvanlige seksleddede lange Kongetitel, men betegner Axumkongen som sin Overherre og indleder Indskriften med Anraabelse af »Gud den barmhjærtige, hans Messias og den hellige Aand« (רחמנן ומשׁחהו ורח קדשׁ). Den 136 Linjer lange Text beretter om Krige med en oprørsk Statholder, paa hvis Side mange Stormænd nævnes og deriblandt en vis Ma'dikariba ben Śumaifa'. Et Brud paa Dæmningen og en deraf følgende Oversvømmelse af de Egne, hvor Tropperne befandt sig, fører imidlertid til en hurtig Fredsslutning, hvorefter Abraha indvier en Kirke i Marib, holder et glimrende Hof sammesteds, modtager Udsendinge fra den byzantinske Kejser, fra den æthiopiske og persiske Konge samt fra andre mægtige Fyrster. Endelig opmures de nedstyrtede Dæmningsmure.

Den sidste betydeligere Indskrift, som de gamle Sydarabere have efterladt os, afspejler tydeligt den storpolitiske Situation i Aaret 540, umiddelbart før Krigen udbrød mellem Byzans og Persien. De persiske og østromerske Sendemænd have aabenbart haft den Mission at bringe den mægtige Ḥimjarerkonge over paa deres Parti og saaledes drage Syd-

arabien med ind i den truende Konflikt. Dette lykkedes dog ikke. Derimod fortælle arabiske Historieskrivere om et mislykket Tog til Mekka, som Abraha med en Hær og forskellige Elefanter (det saakaldte Elefanttog) udførte, og forklare saaledes Koranens Sure 105. Wellhausen formoder yderligere, at Abraha ved denne Lejlighed ogsaa har vist sig for Medina.

Alt i alt maa Abraha have været en mægtig Fyrste, der hævede de sydarabiske Stater til Magt og Anseelse, umiddelbart forinden de definitivt gik til Grunde. Christendommen har i ham haft en mægtig Beskytter. Foruden den Kirke, han efter Gl. 618 indviede i Marib, tillægger Traditionen ham Opførelsen af en Kirke i Ṣan'â, der var saa pragtfuld og imponerende, at den langt overstraalede den berømte Helligdom i Mekka. Ogsaa Abrahas Genopførelse af den ødelagte Dæmning ved Marib har for en Tid bevaret Landet fra Forfald. Senere styrtede Dæmningen fuldstændig sammen, forvandlede de omliggende veldyrkede Egne til golde Sletter og gav Anledning til store Udvandringer mod Norden.

Kort efter denne Fyrstes ærefulde Regering omkring Aar 570 eft. Chr. erobrede Perserne det omtumlede Land og indsatte persiske Statholdere derover. Skønt Perserne aabenbart vare hidkaldte af Sydaraberne selv, der følte sig trykkede af det æthiopiske Fremmedherredømme, vandt det persiske Herredømme aldrig fast Fod i Landet. Heller ikke Christendommen formaaede at holde sig i Jemen. Et Land med en saa rig national Fortid bag sig kunde ikke i Længden finde Ro under fremmede Usurpatorer eller fremmede Aandsmagter. Thi man maa betænke, at Christendommen førtes ind i Landet af fremmede Erobrere og derved kom i Modstrid med det nationale Element i Befolkningen. Vi se derfor Sydarabien med Glæde underkaste sig den store

arabiske Profet, der i Begyndelsen af det 7. Aarh. eft. Chr. samlede de mange arabiske Stater til et stort Folk [1]).

Ulige interessantere end disse politiske Omvæltninger er den oldarabiske Kultur og Religion. Desværre give Indskrifterne ikke umiddelbare Oplysninger om Religionens Væsen. Paa samme Maade som den politiske Udvikling foreløbig kun kan tegnes i grove Hovedtræk, saaledes er ogsaa vor Viden om den oldarabiske Religion endnu meget ufuldkommen. Den langt overvejende Del af de kendte Mindesmærker er, som før antydet, ganske vist af religiøs Art; men de stereotype Gaveindskrifter fortælle mere om Gaven og Gavens Aarsag end om de Guder, den skænkes til, og de største og vigtigste Kultusindskrifter ere endnu ikke tydede.

Af Gudernes Navne fremgaar dog, at Religionen var en Stjærnereligion. Maanen, Solen og Venusstjærnen dyrkedes under forskellige Navne som de vigtigste Guddomme og dannede tilsammen en Trias, der gaar igen hos alle 4 sydarabiske Nationer. Maanen og Venusstjærnen opfattedes som mandlige Guddomme, Solen derimod som kvindelig; og alle tre Hovedguddomme vare rimeligvis i Analogi med de babyloniske Gudegenealogier tænkt som Fader, Moder (Datter) og Søn.

En lignende Stjærnedyrkelse finde vi i Babylonien, kun var her Solen den vigtigste Guddom, sva-

---

[1]) En orienterende Oversigt over Sydarabiens ældre Historie giver Fr. Buhl: Historisk Arkiv, 1884, S. 437—452. Muhammeds Liv, København, 1903, S. 16—25. Otto Weber: Arabien vor dem Islam i »Der alte Orient«, 1901, og H. Grimme: Die weltgeschichtliche Bedeutung Arabiens, Muhammed, München, 1904, S. 4—44.

rende til Agerbruget som Hovederhverv, medens den oldarabiske Astralreligion samlede sig om Maanen som den store, altbeherskende Guddom. For Nomader og Handelskaravaner i disse sydlige Egne er Maanen nemlig lige saa vigtig som Solen for Agerdyrkere; paa Grund af den stærke Varme maa man rejse om Natten og kan da ikke undvære Maanens Lys. Desuden inddelte denne natlige Ledestjærne ogsaa Tiden for de gamle Arabere. Den arabiske Maaned har, saa langt vi kunne forfølge den tilbage i Tiden, altid været en Maanemaaned, og meget tyder paa, at de 4 Maanefaser i den ældste Tid inddelte denne Maanemaaned i 4 Maaneuger, og at den ældste Form for den ugentlige Hviledag eller Sabbat oprindelig var knyttet til de skiftende Maanefaser.

Ogsaa i Babylonien indtog Maanen under Navnet *Sin* en fremskudt Plads mellem Stjærneguddommene, og dyrkedes som Hovedgud i de vestlige Stæder Ur og Harran. Der var imidlertid en dyb Kløft mellem den arabiske og babyloniske Stjærnereligion. De babyloniske Guder opfattedes og fremstilledes i Menneskeskikkelse. Maaneguden fra Ur kende vi saaledes som en gammel Mand med langt Skæg. Dette synes ikke at have været Tilfældet med de oldarabiske Guder. Hidtil er intet Gudebillede fundet blandt Tempelruinerne eller omtalt i Indskrifterne. Vi have fra den arabiske Oldtid smukt udførte Menneskestatuer, men saavidt kan skønnes, staa vi overfor en Kultus uden Gudebilleder.

I denne mærkelige Religion, som bevidnes hos de nordarabiske Minæere allerede i det 2. Aartusinde f. Chr. og desuden ad Handelsvejen førtes helt op til Middelhavets Kyst, findes paa mange Punkter Overensstemmelser med de jødiske Kultusformer. Den legitime jødiske Kultus kendte ikke noget til

Gudebilleder. Vi have ikke fundet noget Jahve-Billede i Palæstina, men heller ikke noget Wadd-Billede i Sydarabien. I den jødiske Religion findes der fremdeles sporadiske Levninger af fordums Maanedyrkelse. Nymaanefesterne spillede en stor Rolle i det gamle Israel. Sabbaten, der ofte nævnes i Forbindelse med Nymaanen, var maaske ogsaa her oprindelig knyttet til Maanefaserne, i alt Fald fejredes Festsabbaterne ved de store aarlige Højtider ved de forskellige Maanefaser. Den jødiske Paaskefest fejres f. Ex. den Dag i Dag ved Fuldmaanens Opgang om Aftenen den 14. Nisan. Sabæiske Tempeltavler udvise overraskende Paralleler med de jødiske Love om rent og urent, den bekendte jødiske Ærefrygt for Guds hellige Navn har Analogier i oldarabiske Indskrifter, de jødiske Personnavne ere dannede i nøje Overensstemmelse med de gamle arabiske o. s. v.[1]). Der findes mange Berøringspunkter mellem oldarabisk og israelitisk Kultur, og jo flere saadanne man finder, des mere tvinges man til at tænke over det Forhold, som Bibelen selv stiller Jøderne i til Arabien.

Efter de bibelske Fortællinger var det jo en arabisk Stamme, der i sin Tid trængte ind i Kanaan og der grundlagde en Kultur og Religion, der skulde bære verdenshistoriske Frugter. Da nu imidlertid Indskrifterne have lært os, at der allerede i gammel Tid rundt omkring i Arabien fandtes forskellige Kulturcentrer, forsvinder Dogmet om de raa og halvvilde Nomader, der først i Kanaan kom under Kul-

[1]) Se Fr. Hommel: Die altisraelitische Überlieferung, München, 1897. Der Gestirndienst der alten Araber, München, 1901. Ditlef Nielsen: Die altarabische Mondreligion und die mosaische Überlieferung, Strassburg, 1904. Hubert Grimme: Die weltgeschichtliche Bedeutung Arabiens, Mohammed, München, 1904, S. 29—41.

turens Paavirkning. Man maa tværtimod formode, at de indtrængende Jøder fra Arabien have medbragt en vis Kultur og Religion som Grundlag for videre selvstændig Udvikling. — Denne Formodning faar Støtte i Bibelen, som jo netop lærer, at Jahvismen stammer fra Midian i Nordarabien d. v. s. fra de Egne, hvor Minæerne havde deres nordlige Koloni. Her opholdt Mose sig, gik i Lære hos en nordarabisk Præst (Jitro), modtog Aabenbaringer fra Herren, indrettede Retsplejen efter nordarabisk Mønster og medførte herfra Præster (Aron) og Præstinder (Maria), da Folket i Lighed med andre arabiske Nomadestammer søgte bedre Livsbetingelser i andre Egne. — Af Berøringspunkterne mellem nordminæisk og israelitisk Kultus skal her kun nævnes Ordet »Levit«, Præst, en Fællesbetegnelse for de nordminæiske og jødiske Præster, ellers ukendt hos andre semitiske Folk.

Michaelis's Spaadom, der i sin Tid førte de danske Forskere til Jemen, begynder saaledes paa mærkelig Maade at gaa i Opfyldelse. Efterhaanden som det oldarabiske Indskriftstudium skrider frem, vil sikkert mangen en Gaade i Bibelen løses og mangt et dunkelt Bibelsted forklares. Men Vejen til Maalet er langt endnu. Der er et stort Arbejde at gøre, inden alle de skjulte Traade mellem Jemen og Jøderne ere udredede. Maatte derfor særlig Theologer tage Indskriftstudiet op.

NYE ḲATABANSKE INDSKRIFTER.

Gl. 1600. ḲATABANSK KONGEINDSKRIFT.

1. ידעאב | דבין | בן | שהר | מכרב | קתבן | וכל
2. ולדעם (sic!) | ואושן | וכחד | ‥ד | ודהשם | ותב
3. נר | מחצ | וברר | וחל | וצלל | מנקלן | מבלקת | אשן |
4. ברם | וחרב | ובני | ושחדת | בית | ודם | ואתרת | ומחתן |
5. מלכן | בקלי | במנשא | קתבן | ואחיל | דברם | והרבת |
6. בעתחר | וב | עם | וב | אנבי | וב | חוכם | ובדת | צנתם |
7. ובדת | צהרן | ובדת | רחבן |

Oversættelse.

1. Jada''ab Ḍubain, Søn af Šahar, Præstefyrste over Ḳataban og alle
2. ʿAmm's Børn og Awśan og Kaḥad ... og Dahśum og Tab-
3. nu udhuggede, udgravede, gennemførte? og bedækkede (planerede?) Bjærgvejen Mablaḳat mellem
4. Barum og Ḥarib, samt byggede og restaurerede Wadd's og Aṯirat's Tempel og Malkan's Maḫtan
5. i Ḳalai ved Ḳatabans Hjælp med Bistand fra Barum og Harbat
6. Ved ʿAṯtar, ʿAmm, Anbai og Ḥukm og ved
7. Ṣantum's, Ṣahran's og Raḥban's Solgudinde.

Kommentar.

L. 1. Jada'ab Ḍubain fører som Konge eller Præstefyrste to Navne i Lighed med andre sydarabiske Konger eller Præster og kalder sig בן | שהר »Šahars Søn«. Analogt med Udtrykket כמר | שהר »Šahars Præst« ɔ: »Maanegudens Præst« i Nerab-Indskriften kunde man oversætte בן | שהר med »Maanegudens Søn« og i denne Titel se hans Kongedømmes theokratiske Ide, men da ellers altid den kødelige Fader nævnes, og Šahar ikke er noget sjældent Navn for ḳatabanske Fyrster, maa vi opfatte שהר som hans kongelige Faders Navn.

מכרב lyder Herskertitlen som hos de sabæiske Fyrster. En Stamme כרב er som Gudsprædikat en hyppig Komponent i sydarabiske Personnavne f. Ex. כרבאל Hal. 577[2], עמכרב Hal. 187[1] נשׂאכרב Gl. 885[1], דדכרב Gl. 263[2]. Den 4de Form, שׂכרב forekommer passim i Hierodullisten (Hal. 190, Hal. 231—34) som en Slags Synonym af חסר i Betydningen »indvie, skænke«, smlgn. Hal. 424. Den ḳatabanske Indskrift Der. 2[5] har Formen תכרב, desværre i uklar Sammenhæng: | בקלן | בחת · · · תכרבשׂם | דדם[1]), og endelig forekommer den 8de Form meget hyppig i Frasen כתרב | בכבודת »af Offergaverne, som han skænkede«. En lignende Betydning fordrer det plurale Denominativ אברב, ligeledes overordentlig hyppigt og for det meste staaende parallelt med כבודת f. Ex. Hal. 535[1] עתתר | כתרב | ואכרב | בכבודת | »af Offergaverne og Foræringerne, som X skænkede 'Aṯtar«. Altsaa kunne vi for Substantivet אכרב vindicere Betyd-

[1]) Derenbourg oversætter: »des autels du plus beau marbre, dont il s'imposa (?) la consécration par lui et eux«, Lidzbarski: »um sie zu ehren« (Ephem. für sem. Epigraphik 1903 II. Bd. I. Heft S. 107).

ningen »Gave, Offergave« og for Verbet i de afledede Former »skænke, give som Offer«. Verbalbegrebets Grundbetydning er vanskelig at bestemme, det drejer sig om en sacral Terminus, hvormed man endnu kan sammenligne æth. *mekuerâb* »Tempel« og hebr. כרוב »Kerûb«. Som Kongetitel betegner מכרב vel en præstelig Værdighed, et religiøst Embede, som jo hos de fleste semitiske Folk gik forud for det egentlige Kongedømme, det kan læses »*Mukarrib*« مُكَرِّب »den ofrende« eller *Makrûb* مكَرُّوب (مُكَرِّب) »den (til Guderne indviede eller salvede« (מִשִׁיחַ)[1]).

L. 2. ולדעמ | כל og de følgende Subst. וכחד | אושן | ידעאב | דבין | ··ד | ודהשם | תבנר staa enten parallelt med קתבן i Konstruktforhold til מכרב: Fyrste over Ḳataban og over ולדעמ og over אושן o. s. v. Da imidlertid ולדעמ omtrent er identisk med קתבן, og efter Linje 5 flere Stammer tage Del i Byggeforetagendet, bliver den første Antagelse den rimeligste. Verbernes tilsyneladende Singularis taler ikke herimod, thi i de minæiske Indskrifter anvendes Formen קטל næsten altid efter et pluralt Subject, aabenbart som en defectiv Skrivemaade for קטלו. Med ולד עם »ʿAmms Børn« ɔ: Ḳatabanerne som Sønner af deres Gud ʿAmm smlgn. man O. M. 45 עם | ולד | כל »Alle ʿAmms Børn« og den nordminæiske Indskrift Eut. 25 | וד | אולדה | »Vadd's Børn«. — De følgende Ord ere rimeligvis Nom. propr. og Navne paa forskellige Stammer.

---

[1]) Smlgn. til מכרב Prætorius: Beiträge III, 1874, S. 40. D. H. Müller: Burgen und Schlösser II, 1881, S. 988, Sab. Denkm., 1883, S. 79. Glaser: Mittheilungen, 1886, S. 80. D. H. Müller: W. Z. K. M. I, 1887, S. 102f. Hommel: Chrestomathie S. 127.

L. 3. מחצ forekommer hyppig i sydarabiske, navnlig sabæiske Texter. Weber har behandlet dette Ord M. V. G. 1901[2] S. 23 ff. og for de afledede Former antaget Betydningen »tage«, for nogle Steders Vedkommende formodet en bygnings-teknisk Betydning grundet paa Betydningen »slaa«. Foruden de af Weber anførte Steder maa endnu Subst. מחצם »Stenhugger« i Bombay-Indskriftens Linje 2 tages i Betragtning: מחצם | באמת | שחמ | ושלת »og 3 Maal efter Stenhugger-Alen«. Svarende dertil giver Betydningen »udhugge« en passende Mening her.

ברר. Til dette Ords Etymologi smlgn. man hebr. ברר »absondern, reinigen«, assyr. *barâru* »glänzen«, æth. *barara* »pervadere, penetrare, perforare«. I Marib-Stelen Gl. 554 L. 12 forekommer ברם som en terminus technicus i Bygningskunsten (M. V. G. 1897[6] Side 8). Den samme Stamme i anden Betydning synes at foreligge i det hyppige Udtryk שברר | אהל, der i Almindelighed oversættes »de frommes Menighed«. Her synes den æth. Betydning nærmest at passe »gennembore«, »udgrave«.

חל. Ved dette Ord yde hverken beslægtede Sprog eller Parallelsteder nogen Hjælp. Vi ere altsaa henviste til ved Hjælp af Sammenhængen alene at udfinde en Betydning, der har noget at gøre med Vejanlæg i Bjerge, maaske »gennemføre, fuldende« el. lign.

צלל. Det æth. *ṣalala* obumbrare, opacare, expandere tabernaculi instar, hebr. צלל beschatten, assyr. *ṣalâlu* beschatten, als Bedachung auflegen, kunde her til Nød give en Mening. Ganske vist maatte dette צלל (arab. ظل) egentlig i sydarabisk gengives ved Formen טלל, men ט og צ vexle hyppig i Texterne. Kendt er baade טלל (f. Ex. Hal. 192[7], Gl. 265[1]) og צלל; det sidste forekommer som Subst. Hal. 40 og

Langer 1[3], hvor Müller gengiver det med »Bedeckung«.

מנקלן. Ved dette Ord komme vi igen paa sikker Grund, מנקלן, Verbernes Objekt, er sikkert det arab. مَنْقَل »Bjærgvej«, via per montem ducens. I Ḥ. Gh.-Indskriften forekommer Formen מנקלת, aabenbart svarende til arab. مَنْقَلَة, i følgende Sammenhæng: | שׁטרו | דן | מסנדן | בערן | מויתי | כתובהו | גנאתהו | ומנקלתהר | ומאגלתהו | וחלקהו, hvor allerede Prätorius Z. D. M. G. 26 S. 438 f. stiller מנקלת sammen med arab. مَنْقَلَة, via per montem, og oversætter מנקלתהו »ihre Bergwege«. Mordtmann oversætter »Aufstieg« Z. D. M. G. 39 S. 234 og Glaser »Zugänge (Felspfade)« Abessinier S. 131 ff. Med Rette ser Mordtmann l. c. i Ḥ. Gh.-Indskriftens מנקלת den, af Wellstedt beskrevne, i Klippen udhuggede Sti eller Vej, som dannede en Slags Terrasse. En Vej »längs der Vorderseite des Hügels im Zickzag ausgehauen«, til højre for hvilken Wellstedt fandt Indskrifter »auf der glatten Oberfläche des Felsens«[1]). Paa Grundlag heraf tør vi altsaa bestemme מנקל som en ved Kunst lavet Vej over Bjærge, udhugget i Klippen, og det er altsaa et saadant Vejanlæg, som første Halvdel af vor Indskrift omhandler. Denne Betydning af מנקל passer godt som Objekt til de foregaaende Verber צלל og ברר, som begge synes at være tekniske Udtryk i Bygnings eller Ingeniørkunsten (smlgn. Lang. 1[3] og Gl. 554[12]), selv om deres Betydning ikke nøjagtig kan bestemmes, og kæder navnlig Ordet מנקל sikkert sammen med מהצ »udhuggede«.

---

[1]) J. R. Wellstedt's Reisen in Arabien; Deutsche Bearbeitung von Rödiger, Halle, 1842, II, S. 234.

מבלקת maa opfattes som Apposition til det foregaaende determinerede Nomen, og da det selv er indetermineret, taler Sandsynligheden for, at det er Nom. propr. og angiver Navnet paa Bjærgvejen eller Bjærgpasset. Vejen eller Passet hedder Mablaḳat. Kendt fra andre Indskrifter er den Skik hos de gamle Sydarabere at benævne Jord-, Vej- og Bygningsanlæg, ja selv enkelte Dele af saadanne, med et Utal af Navne. De byggede altsaa Bjærgvejen Mablaḳat.

אשן | ברם | וחרב. Til at bestemme Betydningen af אשן mangler, bortset fra den foreliggende Text, ethvert Holdepunkt. Imidlertid synes ברם med det coordinerede חרב at være Stednavne, muligvis angivende Udgangspunktet og Endemaalet for Vejanlægget. Vi gætte derfor paa Betydningen »imellem« og vove Oversættelsen »imellem Barum og Ḥarib«: De byggede Bjærgvejen Mablaḳat imellem Barum og Ḥarib.

L. 4. ובני | ושחדת indleder et nyt Afsnit og gaar paa et nyt Byggeforetagende. בני er i Indskrifterne det sædvanlige Ord for »bygge«[1]) og forekommer hyppigt sammen med שחדת (4de Form af חדת), som man plejer at gengive ved »fornye«. Som Object følger umiddelbart

ודם | בית »Wadds Hus«. Mest kendt er Guden »Wadd« eller »Wudd« som den minæiske lunare National-Gud. Navnet betyder ordret »Kærlighed« (وَدَّ amavit, dilexit, وُدٌّ وَدٌّ Amor, nomen idoli) ɔ: Etisk Kærlighed, Venskab, »ein sehr sonderbarer Begriff für einen arabischen Gott« (Wellhausen:

[1]) בני veksler med ברא ligeledes »bygge« f. Ex. Hal. 3^3, 10^{1-2} ביתהמו | והשקרן | בראו »de byggede og tækkede deres Hus«, smlgn. Gen. 1^1 בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ.

Reste II, S. 18). I den stereotype Paakaldelse af Guderne, der danner Slutningen paa de fleste sydarabiske Indskrifter, staar hos Ḳatabanerne ʿAmm, עם »Onkel« (Farbroder) i Guden Wadds Sted. Naar alligevel denne Indskrift omtaler et Tempel for Wadd, kan Forklaringen søges i det nære Forhold, der syntes at have bestaaet mellem de to Riger (se f. Ex. Hal. 504). Maaske er Wadd og ʿAmm to Appellativer brugte om samme Gud. Omvendt kan erindres om, at en Offergave til ʿAmm omtales i en minæisk Indskrift: Gl. 284[1–2] | מען | מלכ | וקה | אליפע | דנית | ראב | עם | ושׁשׂרח | רחד ..... | מען | ושׁעבשׁ.

אתרת er efter Hommel Navnet paa en Gudinde, Wadds Ægtefælle, og svarer til den kananæiske אֲשֵׁרָה *Ašera* samt til den assyr.-babyl. *Ašratu*, Martu s Gemalinde, Gudinde for Vestlandet, der i en Hymne betegnes som *kallat šar samu* »Himlens Konges Brud« (Aufs. u. Abh. S. 150 Anm. 4, 157, Anm. 2, 159, Anm. 2, S. 206—213). — Der maa dog regnes med den Mulighed, at Ordet forekommer i anden Betydning baade Gl. 287[2], Gl. 282[7–8] og Hal. 374[3] = 401[3], hvor rigtignok Omgivelserne i alle tre Texter ere højst usikre og ikke tillade nogen sikker Tydning. D. H. Müller oversætter Gl. 287[2]: | באתרה דרימן »als Denkmal des D. R.« eller »auf Beschluss des D. R.« Gl. 282[7–8]: | הופאל | דכברה | דאתרת | טען | שדה | דוכל »sechs Durchbohrungen als ein Denkmal des Fürsten Haufâ'îl von Wakîl«, idet han henviser til arab. أُثْرَة og ماثر ليمن hos Hamdâni (W. Z, K. M. II, S. 11—12, S. 190). Meget taler for, at Mordtmann har Ret, naar han i Modsætning til D. H. Müller opfatter דאתרת Gl. 282[7–8] som Navnet for en Maaned (Beiträge S. 18); denne Opfattelse faar vægtig Støtte fra de sabæiske Parallelsteder, hvor ורח »Maaned« staar umiddelbart foran. Men i saa Fald føres

vi igen tilbage til den først fremsatte Opfattelse, at אַחֲרַת er Navnet paa en Gudinde, hvorefter saa igen Maaneden er opkaldt; thi Maaneden דַּשַּׁמְשִׁי er opkaldt efter Gudinden שַׁמְשׁ, og i דַּחֲצַר Hal. 188[4], דַּאבהי Gl. 299[1], Hal. 51[10], gemmes sikkert lignende Navne.

Bortset fra de Betydninger af אַחֲרַת, man kan slutte sig til af andre Texter, tillader vor Indskrift kun to Betydninger af Ordet. Dets Form saavelsom Forbindelsen med ודם og מַחֲתַן viser, at det er et Substantiv. Dette Substantiv er da en Genitiv afhængig af בית og coordineret med ודם, eller Accusativ som et nyt Object for בני | ושַׁחֲדַת. Den syntaktiske Forbindelse afgrænser nu Mulighedernes Mangfoldighed. I første Tilfælde forlanger Contexten efter ודם, Wadd, en eller anden Guddom, hvis Navn אַחֲרַת angiver. ואַחֲרַת | ודם | בית kan da kun betyde: »Wadds og Aṭirats Hus«. I andet Tilfælde maa אַחֲרַת som Object for בני være sideordnet med בית og betegne en eller anden Bygning, אַחֲרַת | בני: de byggede en Aṭirat. Da nu אַחֲרַת som Byggeobject ellers ikke forekommer, og Ordet her er knyttet umiddelbart til Wadd, den minæiske Maanegud, er den første Mulighed at foretrække.

מַחֲתַן. Til dette Ords Definition tjene følgende Indskriftsteder:

Hal. 534[7]: צרחת | מַחֲתַן | דַּשְׁעִנתן

Hal. 599[7–8]: והאתוהן | ודם | מַחֲתַנהו

Hal. 600[7–8]: והאתוהו | [ודם] | מַחֲתַנהו

Hal. 600[11]: מ]חֲתַנהו

Hal. 437[1–2]: מחפדנהן . . . נם | בכל | מנתחַן

Foreløbig fremgaar af disse, at מַחֲתַן er et Nomen, hvori ן ikke er Artikel men Radical. מַחֲתַן er grammatisk en —מ Dannelse af Stammen חַתַן. Til at finde den Begrebssphære, under hvilken Ordets Betydning maa søges, er navnlig den først citerede

Indskrift Hal. 534 vejledende. Her tales om et større Byggeforetagende, flere »Taarne« og »Varder« bygges, desuden forskellige Dele af en מחתן, Maḥtan[1]) | ..... ען | צרחת | מחתנן | דשׁעיתן | וכל | אזלת | ועדבהתי | ויגר | דשׁעתם | דבני | אושׁטהשׁ (L. 7—9). Ordet צרחת gaar paa Opførelsen af et eller andet Bygningsanlæg (smlgn. Hal. 208[3] og arab. صَرْح »Borg«), hvorfor det staar sidordnet ועדבהתי | אזלת, og er rimeligvis Object til בני. Fremdeles staar det i Constructforhold til מחתנן som ועדבהתי | אזלת til אושׁט; medens מחתנן syntaktisk staar parallelt med אושׁט. Nu viser Suffixet שׁ- i אושׁטהשׁ imidlertid tilbage til מחתנן, og דבני igen tilbage til אשׁטהשׁ, dette sidste betegner altsaa en Bygning og er atter en Del af eller et Led i en מחתן. Analysen af denne Text fører altsaa til det Resultat, at מחתן er en Bygning som מחפד og צחפת, og saaledes forklares, at der tillægges den et Navn, hvad næsten altid er Tilfældet med sidstnævnte Bygninger. Maḥtan'en hedder *Du-Sa'natan*. Det samme Resultat naaes ved at betragte Indskriftfragmentet Hal. 437[1–2], hvor מנתחן jo sikkert er en Skrivefejl for מחתנן. Da dette Fragment, som Mordtmann har paavist, hører sammen med Hal. 509 og Hal. 424, faa vi i den kombinerede Text atter et Vidnesbyrd om, at מחתן maa være en Slags Bygning: | סלא | ושׁקני | כל ..... | מבני | מחפדנהן | ... בכל | מחתנן | Endelig synes de tre Paralleltexter Hal. 600[7–8], 600[11] og 599[7–8] at omtale מחתן som en kultisk Bygning, et Tempel eller en Del af et saadant. Hal. 599[7–8] maa nemlig oversættes: »og Wadd lod dem komme til sin Maḥtan (מחתן)«, idet עדם hos Halévy selvfølgelig maa læses ודם. Efter denne Text kan Hal. 600[7–8]

[1]) Hommel korrigerer uden Grund מחתן til מחזן Chrestomathie S. 100. Læsemaaden מחתן staar fast og beskyttes desuden af Hal. 599[8], 600[8], 600[11].

restitueres מחתנהו | [ודם] והאתודהו »og Wadd lod ham komme til sin Maḥtan«. Der tales altsaa i de sabæiske Parallelsteder om »Wadd's Maḥtan« paa samme Maade som i den foreliggende ḳatabanske Indskrift om »Wadd's Hus« בית ודם. — Under Henvisning til hebr. חָתָן, חֲתֻנָּה og חוֹתֵן oversætter Hommel det sydarabiske מחתן med »Vermählungshaus« (Aufs. u. Abh. S. 207—8) og slutter derfra til »Liebesvereinigungsfeste (entweder Preisgebung der Hierodulen an den König oder Hochzeitsfeierlichkeiten)«, som skulde have været et Led i den sydarabiske Waddkultus. Men med samme Ret kan man henvise til assyr. *ḥatanu* »schützen« og oversætte »Schutzhaus, Schutzort«, en Benævnelse, der passer fuldt saa godt til et Tempel, eller til en kultisk Bygning. Imidlertid er det overhovedet at ville definere saadanne kulttekniske Ord ad etymologisk Vej en mislig Sag. Man behøver blot at erindre om, at de beslægtede Navne paa Bygninger מחפד og צחפת tilsyneladende ikke have noget at gøre med de os bekendte Verbalstammer חפד og צחף[1]).

L. 5. מלכן oversætter Hommel l. c. med »Kongen«: »er baute das Maḥtan des Königs«. I saa Fald matte man dog vel vente מחתנשו eller מחתנהו »sin Maḥtan«, da jo מכרב, efter hvad man hidtil har antaget, er en Kongetitel, og Kongen altsaa selv er Handlingens Subject. Snarere kunde man fristes til at læse مُلُوك *mulûk* »Kongernes«, hvis ikke Pluralformen אמלכ var stærkt bevidnet i Indskrifterne. Imidlertid har vi nys i Texterne set Exempler paa, at Maḥtanbygningen er en Slags Kultussted og nævnes som »Wadds Maḥtan«. Sandsynligheden taler

[1]) Smlgn. til מחפד og צחפת D. H. Müller: Z. D. M. G. 37 S. 339—46.

derfor stærkt for, at מלכן her ikke er noget Appellativ men nom. pr. og Navnet paa en Gud, saa meget mere som מלכן jo tydeligt staar sideordnet med Gudenavnene ודם og אתרת. Er dette rigtigt, træffe vi altsaa den fra Kanaan kendte Gud *Molok* paa sydarabisk Grund, og den determinerede Form מלכן vilde svare til hebr. הַמֹּלֶךְ »Kongen«. Efter arab. مَلِك *malik* Konge vil den rimeligste Læsning af sydarabisk מלכן være *malik-an* ɔ: *malkan*. I et minæisk Indskriftfragment fra Baraḳis, Hal. 528, synes Guden נכרחם at føre Navnet מלך Konge: | ואמלך | ודם | שׁ]ם | נכרחם | מלך[1]). — Da Bygningsanlæg eller Dele af saadanne, som allerede berørt, for det meste selv bære Navne, maa endnu den Mulighed nævnes at opfatte מלכן som Navnet paa Bygningen מחתן, at konstatere en Maḥtan Malkan som Hal. 478[3-4] en Maḥpad Rabḳan, מחפדן | רבקן, Hal. 535[4] en Ṣaḥpat Tan'am, צחפתן | תנעם, eller som Hal. 534[7] en Maḥtan Ḏu-Sa'natan, מחתנן | דשׁענתן. Denne Mulighed strander dog paa den Omstændighed, at det første Ord i saadanne Forbindelser altid er determineret.

בקלי maa skilles ad i ב־קלי. En Stamme בקל giver ingen Mening, og Enstavelses-Præpositioner skrives stedse sammen med Substantivet. Om ב her betyder 1) »hos, ved, i« eller 2) »fra«, maa Sammenhængen afgøre. Ordgruppen slutter sig til det foregaaende og ikke til det efterfølgende במנשא, da i saa Fald et ו vilde mangle. Altsaa har ב her Betydningen »i« og gaar tilbage paa den omtalte Bygning. Dette fører igen til den Antagelse, at קלי maa være et Stednavn (قلى »Gipfel«), hvad den ḳata-

[1]) Smlgn. Hal. 525[2]: מלכן | ושׁמת | שׁם | וצחפנ | . . | der dog rimeligvis er at forstaa som | ושׁמת | וצחפנישׁם | . . | מלכן.

banske Indskrift Der. 2[3] synes at bekræfte | בן | עם | קלי | בן | וחוכם | נעצ.

מנשא. Den bekendte semitiske Verbalstamme נשא »hæve, løfte« forekommer ikke sjælden i sydarabiske Indskrifter, i Impf. for det meste med Elision af 1ste Radical. Denominativet מנשא maa efter arab. مَنْشَأ »Ort wo etwas aufkommt« have en lignende Grundbetydning som det af קום dannede מקם »Sted, Plads«, der er meget almindelig i Indskrifterne, navnlig i den stereotype Slutningsformular »Hvem der fjerner dem (Mindesmærkerne) fra deres Plads« (מקמחשם | בן eller מקמשם | בן. Nu forekommer מקם en Række Steder i overført Betydning i Retning af »Magt, Anseelse, Majestæt, Værdighed«, smlgn. arab. مَقَام »dignitas«, f. Ex.:

Gl. 884: | מראהו | במקם, i sin Herres Magt, Vælde

Gl. 868[4]: תאלב | מקם · · · | וחמדו, de priste Ta'alabs Magt

Os. 16[6]: אלמקה | מקם | וחמדו, de priste Almaḳahs Magt

Gl. 886[2]: עתר | במקם, i Kraft af ʿAṯtars Magt

Gl. 826[3]: אאדם | מקימתם, Anseelse og Magt (≠ O. M. 6[10]).

Denne ejendommelig abstrakte Brug af מקם træder tydeligt frem i den Omstændighed, at man istedetfor den sædvanlige Formel ידהש | בן | מאד | ובד »og af det som han føjede til af sin Haand« (ɔ: extra, frivilligt) ogsaa kan sige קמהשם | בן | מאד | ובד »og af det som de føjede til af egen Formue« Hal. 465[7–8]. Fremdeles forbindes מקם i denne Betydning med חל (חיל) »Kraft«, f. Ex.:

Os. 20[9]: אלמקה | חֵיל | במקם, i Almaḳahs Magt og Kraft

Os. 26[8]: אלמקח | ומקם | חֵיל | וחמדו, de priste A.s Kraft og Magt

Gl. 825[18–19]: תאלב | [ומ]קם | חֵל | וחמד, han priste T.s Kraft og Magt.

Navnlig disse sidste Steder give et Fingerpeg til Forstaaelsen af מנשא i vor Indskrift, da dette Ord ligeledes er stillet ved Siden af אֵחֵיל, Plur. af חֵל. Det har da efter al Rimelighed en lignende abstrakt Betydning. Om en saadan ogsaa foreligger i det sabæiske Parallelsted Hal. 344[24–25]: ומנשאהו | מוצאהו, kan denne dunkle Text foreløbig ikke oplyse[1]); men i det hyppige Personnavn נשאכרב er den første Component נשא som i andre sammensatte Personnavne af lignende Art et Abstractbegreb brugt som Gudenavn (smlgn. עלי og hebr. נָשִׂיא »Fyrste«). — Med dette מנשא maa endnu sammenlignes føn. משאת »Abgabe« og hebr. מַשָּׂא, מַשָּׂאת »Geschenk, Abgabe«, naar denne Betydning kombineres med sydarabiske Indskriftsteder som f. Ex. Lang. 8[3] ומקם | ברדא eller med ואֵחֵיל | ברדא i den ḳatabanske Indskrift Hom.[3], synes Oversættelsen »Hjælp, Bistand« ogsaa at være berettiget. Udtrykket

במנשא | קתבן | ואֵחֵיל | דְּברם | והרבת kan derfor forsøgsvis oversættes »Ved Ḳatabans Hjælp med Bistand fra Barum og Harbat«. דְּ er nemlig hverken Radical eller Pronomen men i dette Tilfælde Genitivpartikel. ברם er allerede i Begyndelsen af L. 4 nævnet som Stednavn; הרבת har, hvis Læsningen er sikker og ikke skal ændres til חרבת, intet at gøre med det tidligere omtalte חרב, men maa dog i alle

[1]) D. H. Müller oversætter »Ausgangspunkt und Anfang« W. Z. K. M. II, S. 203.

Tilfælde opfattes som Navn paa et Sted eller en Stamme, der ydede Hjælp til Arbejdet. Hermed er den egentlige Indskrift afsluttet, idet de to sidste Linjer danne den obligate Slutningsformular, hvori samtlige Nationalguddomme højtideligt anraabes.

L. 6. עתתר staar som sædvanlig i Spidsen for Guderne; af hans mange Tilnavne nævnes i ḳatabanske Indskrifter kun עתתר שיקן Hom.[8]. At עתתר *'Attar* som Masculin svarer til den feminine babyl.-assyr. *Ištar* (kanan. עשתרת *Astarte*) og betegner Venusstjærnen, tør vel anses for sikkert. Men at

עם den ḳatabanske Hovedguddom[1]) er identisk med den vestsemitiske Maanegud, er vel allerede formodet af Hommel, men endnu ikke bevist. Der dukker stadig Tvivl op om den ḳatabanske Maanekultus, og i Sammenhæng dermed betvivles uden Grund hele den sydarabiske Maanereligion[2]). Navnet *'Amm-ner*, som Hommel har ført i Marken som et Bevis for 'Amm's lunare Karakter, vister kun, at 'Amm var en astral Guddom (»'Amm er lysende«). Nu findes i den af Derenbourg offentliggjorte ḳatabanske Indskrift Der. 2 Maaneguden direkte omtalt under Navnet ורח, et Ord, der i de sydarabiske Texter ellers bruges for Maanemaaneden[3]). Guderne ורח og חרמן, i hvis Vold Kongen giver sin egen Person, sit Klientel og sine Børn, ere fremdeles efter Contexten identiske med Guderne עם og חוכם, der i

---

[1]) Smlgn. ולדעם Linje 2 i denne Indskrift, og | קין עמם | רשו Der. 2[1].

[2]) Saaledes fornylig Jeremias: Das alte Testament im Lichte des alten Orients, Leipzig, 1904, S. 21 Anm. 2, S. 33 Anm. 6, S. 229, S. 272.

[3]) Smlgn. ורח i de oldaram. og føn. Indskrifter dels som »Maanegud« dels som »Maane« eller »Maanemaaned«.

Begyndelsen af Indskriften nævnes som andre Navne for de samme Guder. Altsaa er עם, Katabanernes øverste Gud, = ורח = den vestsemitiske Maanegud. Den minæiske *Wadd* kan ikke, som Jeremias l. c. vil, »ebensogut Marduk sein als Sin«; thi paa samme Maade som ʿAmm ogsaa hedder ורח »Maane«, saaledes kaldes *Wadd* udtrykkelig »Maanen« Hal. 504[2], Gl. 324[3]: שהרן. Den hadramautiske *Sin* fører Maanegudens ældgamle babylonske Navn, og det sabæiske *Haubas* er efter den arabiske Oldtidsforsker Hamdani »Maanens Navn« i det himjariske Sprog.

Hertil kommer indirekte Vidnesbyrd fra den sydarabiske Kultus og religiøse Symbolik. Nymaanen pranger som religiøst Symbol paa Mindesmærkerne, Tyren, Ørnen, Slangen og Keruberne, der alle ere Maanesymboler, ligeledes[1]). »Tyr«, תור, et et sabæisk Gudsnavn (Gl. 1546 = Wiener-Mus. 5[2]), og Almaḳahs Tilnavn (Gl. 138), hvorfor ogsaa paa symbolsk Vis Tyre bringes ham som Offer, Z. D. M. G. 29, Mül. 4[2–3] תורם | לה | וקנ. نَسْر pl. نُسُور »Ørn« omtales i Koranen som en fordums hedensk Guddom, Sure 71[22–23], og وَثَن pl. أَوْثَان er efter islamisk Sprogbrug Fællesnavn for de tidligere hedenske Gudebilleder. Nu omtales i den saakaldte Nasrindskrift den »opgaaende« og den »nedgaaende« Ørn som אותן (أَوْثَان *awṯân*) | ונשר | משרקן | נשר | אותנן | אלן | ימחרו | מערבן (Z. D. M. G. 29 Mül. 2). Udtrykkene משרקן (smlgn. arab. شَرَق, مَشْرِق) og מערבן (æth. *ʿaraba, meʿrâb*) lade forstaa, at נשר maa være en Stjerne. Ogsaa Venusstjernen fører jo Navnet שרקן. Navnet נשר »Ørn« betegner efter al Sandsynlighed Maanen

---

[1]) D. Nielsen: Die altarabische Mondreligion S. 107—16, 157.

som den hurtigste Vandrestjerne (Nielsen: Mondreligion S. 62, 109), da Ørnen er Billede paa Hurtighed (2. Sam. 1 [23], Jerem. 4 [13], Thr. 4 [19]). Udtrykket נשׂר ותן lader formode, at den astrale Guddom נשׂר var fremstillet i en eller anden symbolsk Skikkelse som f. Ex. i Prid. 10, hvor en ותן paa den ene Side skænkes Guden som Offergave L. 1—2: | ותנן קרנ | חגן, paa den anden Side som Stedfortræder for Guden selv tager imod Ofre L. 8—10: | צחחם | בחרפם | דרם | ותנן | ידבחן | אנתים | פאן | ד[כ]רם | ול | ידמרן | אלמקה. Til de to Ørne smlgn. man den oldorientalske »Dobbeltørn« (den til- og aftagende Maane) og de to »Tvillinger« *el-lammî* som et Navn for Maaneguden, der paa Grund af sin dobbelte Form i de to Maanesegl for det meste fremstilles parvis[1]). Den sydarabiske Nasrkultus, der i alt Fald har stor religionshistorisk Interesse, er saaledes efter al Rimelighed et indirekte Vidnesbyrd om den Maanekultus, der ved Dyrkelsen af Guden ורח nu ogsaa er bevidnet hos Ḳatabanerne[2]).

אנבי som Gud hos Ḳatabanerne omtales ogsaa ellers i ḳatabanske Indskrifter. I Der. 3 [2] nævnes אנבי sammen med Guden חוכם: | וחוכם | אנבי | בכר | דאמר | ושׂמ[ש]. Derimod uden חוכם Der. 4 [3]: | בחמ . . | זר . . | ואל | אנבי og i Gudeanraabelsen Der. 2 [7]: | בעתחר | צנתם | וב . . | דת | אנבי | וב | ובעם | וב . . Paa samme Maade

---

[1]) Zimmern: K. A. T.[3] S. 363 f. Jeremias: Altes Testament S. 34. Nielsen: Mondreligion S. 115 f.

[2]) Om man kan regne den ḳatabanske Gud נשׂור Hom.[1,9] med til denne Nasrkultus maa staa hen til Læsningen af ו og י overalt er fastslaaet. Gl. 419 bygges et Tempel til denne Gud נשׂור | בית | מרשׂום | בני | יום og i Hierodullisten omtales en Stamme נשׂור | אחל (Hal. 190).

i de katabanske Bygningsindskrifter Gl. 1119 og Gl. 1581: | בעתתר | וב | עם | וב | אנבי | וב | עם | הישרם | וב | חוכם | השקר | וב | עם. Navnet synes at være en sproglig Variant af det babyl. *Nabi'u* og betegner da maaske Planetguden Mercur.

חוכם vilde man ved første Øjekast være tilbøjelig til at læse *Ḥawkᵐ*, idet man opfatter ם- som Mimation. Imidlertid mangler Mimationen for det meste netop ved Gudenavnene, og da Slutnings-ם'et i dette Navn intetsteds mangler, er det sikkert her Radikal. Desuden giver en Stamme חוך ingen Mening i et Gudenavn (arab. حوك = væve), men til חכם kunde man sammenligne arab. حكم, aram. חכם, hebr. חכם »at være vis«. Opfatter man ו'et i חוכם som Konsonant, maa man enten konstatere en sikkert temmelig enestaaende Nominalform فَوْعَل eller en Plur. fractus فَوَاعِل af en Sing. فَاعِل, der som Navn paa en Gud bliver temmelig meningsløs. Læser man derimod ו som Vokal og udtaler Ordet *ḥukm*, bliver det lig det arab. حُكْم »sapientia, scientia«. At *u* i dette Ord er kort (*ḥŭkm*), volder ingen Vanskelighed, thi det sydarabiske Skriftsystem udtrykker, saa vidt kan skønnes, ikke Vokalernes Kvantitet. Smlgn. f. Ex. שולת Hal. 200², der næppe kan læses anderledes end *šŭlṯ* (ellers שלת »tre«) og den følgende Afhandling om Vocalbogstavet ה. Et sydarabisk Gudenavn *ḥuhm* »Visdom« som theificeret og personificeret Abstraktbegreb vilde være en meget nærstaaende og tillige meget interessant religionshistorisk Parallel til det hebr. חָכְמָה = »den personificerede guddommelige Visdom« Job. 28 ¹²⁻²⁸. En mere fjærn, men sydarabisk Parallel kunde man finde i Gudsnavnet *wudd* eller *wadd* »Kærlighed«, hvor et Abstractbegreb paa lignende Maade er ophøjet til Gudenavn.

L. 6—7. רחבן | ה̄ת צהרן | ה̄ת צנחם | ה̄ת betegner den kvindelige Solguddom שמש *Šamś* Gl. 1402[2] med tre forskellige Navne, som i Almindelighed alle opfattes som Kultussteder for Šamś. ה̄ת »hende fra« ɔ: Herskerinden over Ṣantum, Ṣahran og Raḥban. Imidlertid har Fell (Z. D. M. G. 54 S. 231—259) forsøgt at forklare de sydarabiske Guders Attributer, ogsaa de, der ere vedhængte ved ה̄ og ה̄ת, som Appellativer, idet han betoner, at rent stedlige Forhold i Indskriftsproget udtrykkes ved בעל. I Hovedsagen har Fell Ret, og han har ad denne Vej heldigt forklaret mange Epitheter, som tidligere bleve opfattede som Stednavne; men naar han stiller Solgudindens Tilnavn רחבן sammen med רחב »weit sein«, maa dog erindres om, at der i Texterne findes et Sted רחבן, der omtales som Kultussted for Guden Ta'alab; denne er efter O. M. 9[19—20] Raḥbans Herre, בעל | רחבן.

Gl. 1402. ḲATABANSK KONGEINDSKRIFT.

1. ורואל | עֲלן | יהנעם | בן | שׁהר | יגל | יה
2. רגב | מלכ | קתבן | קינ | עתתר | ועם | ושׁמשׁ |
3. בערן | אבלתם | חג | אמרו | במשׁאלשׁם |

Oversættelse.

1. Waraw-il Ghailan Juhan'im, Søn af Šahar Jagill Juha-
2. rgib, Konge over Ḳataban, ofrede til 'Attar, 'Amm og Šamś
3. paa Bjerget en Kamelinde, fordi de have forlangt det i deres Viljes Kundgørelse.

Kommentar.

Skønt denne lille Indskrift er kommen til os i intakt Tilstand, er let læselig og tilsyneladende temmelig let, frembyder den dog for en nøjagtig Oversættelse ejendommelige Vanskeligheder.

L. 1. Hvad Navnene angaar, kender man straks Kongen paa det lange treleddede Navn, en Særret for Kongerne og Præsterne. ורואל | עֲלן | יהנעם er sammensat af tre forskellige Navne, der formelt ere dannede paa almindelig Maade, selv om Betydningen ikke er ganske klar. Til ורו־אל, der er ret ene-

staaende i sydarabisk Nomenklatur, smlgn. man æth. *warawa* jacere, conjicere, *warâwî* jaculator, hebr. ירה werfen (das Los oder den Pfeil), gründen, og Nom. propr. יְרוּאֵל 2. Krøn. 20[16]. עִילַן (arab. غول pl. غِيلَان daemonis species) forekommer ogsaa i Navnet עִילַן | שַׁהַר Gl. 1119[8]. יהנעם maa ikke skilles יהנ־עם men analogt med יהרגב opfattes som impf. caus. af נעם. Efter arab. نَعَمَ vitae bonis abundavit IV (de deo) benefecit, betyder יהנעם *Juhan'im* »Han (Gud) giver Velsignelse«. Kongen kalder sig Søn af יהרגב | יגל | שַׁהַר. Dette Navn minder paafaldende om det fra den minæiske Barâḳis Indskrift, Hal. 504, bekendte ḳatabanske Kongenavn יהרגב | ילל | שַׁהַר. I vor Text staar Læsemaaden יגל efter Glasers Afklatsch fast, men foretager man i Hal. 504 den meget fristende og i den sydarabiske Skrift tillige meget ubetydelige Korrektur יגל istedetfor ילל (וו? for וו?), saa bliver en af Minæerne omtalt ḳatabansk Konge nu bevidnet i en ḳatabansk Indskrift. Slutningen af den omtalte minæiske Indskrift lyder efter Hal. 504[1]) ביום[ה] | מראשם | וקהאל | יתע | ו[ב]נשׁ | אליפע | ישר | מלכ[י] | מען | וב | מראשׁ (sic!) | שׁהר | ילל | יהרגב | מלך | קתבן »Paa deres Herres Wakah-il Jaṭa's Dag og paa hans Søns Il-japa' Jašar, Konger over Ma'an, og ved hans Herre Šahar Jalil Juhargib, Konge over Ḳataban.« Hertil bemærker Hommel (Chrest. S. 95): Wenn die Lesart مرأس in Z. 4 (11) richtig (und nicht etwa in مرأسم zu verbessern) ist, dann ergäbe sich die wichtige historische Tatsache, dass der König وتهال يثع (und sein Sohn اليفع يشر ?) Vasall des Königs شهر يلل يهرجب von Ḳataban gewesen ist, Me'în

[1]) Halévy har | · ביומ | ; | בצנשׁ | , | ישׁר מלך | uden Skillestreg og מען | מלך.

also damals in einem gewissen Abhängigkeits-Verhältnis zu diesem Staate (beachte: nicht etwa zu dem noch nicht als Staat existierenden Saba!) gestanden wäre.« — I Navnet יהרגב | יגל | שהר betegner שהר *Šahar* som ellers Maaneguden. יגל kan efter Hommel (Aufs. u. Abh. S. 158) læses يجول *jagûl* (3. pers. impf. af جَالَ omkredse). Bedre er dog maaske Læsningen يَجِلّ *jagill* (3. pers. impf. af جَلَّ fremstraale), da dette Ord bruges om Guds Majestæt og Glans (جلال) f. Ex. اللّٰه عَزَّ وَ جَلَّ »Gud, som er mægtig og herlig«.

L. 2. Ved Ordet קיתּ ere vi henviste til Parallelsteder; thi arab. قَيَّفَ secutus fuit, persecutus fuit, kan ikke komme i Betragtning i en Votivindskrift. Til at bestemme Ordets Betydning yde følgende Steder Hjælp:

Hal. 8[1] = Gl. 12 = Corp. 11 החדתּו | קיתּ | שמשהמו |
Hal. 44[1–2] והחדתּו | מקתּ | קתּ | יכרבמלכ |
Hal. 679 מעדכרב | דדנם | קיפן |
Arn. 20 מקתּ | דשמוי
Reh. 8[2] החדתּו | לבעל | ביתחמו | מקפן |
Prid. 3[9–10] וקיתּ | נושם
Prid. 10[1–4] רבבם | בן | עדרן | קיתּ | ותנן | חגן | וקהחו | אנלמ
קה | בעל | אום | במשאלחו | [ק]יתּ | בהרתמו | דרדמן
Gl. 290 והחדת · · · רן | ומשחנתן | · · אבל | לקיתּ
Gl. 737 בני | קיתּ | עתתר | ושמע | ודת | חמים | וודם
Gl. 1147 = Wien. 14 בני | קיתּ | · · · ·
Gl. 132 = Corp. 100 · · · · ראן | מקפן |
Gl. 266 = Corp. 288 מקתּ | שמש

Mordtmann oversætter Z. D. M. G. 30, 1876, S. 34: קתּ, קיתּ »weihen«; מקתּ, קיתּ »das geweihte, der geweihte Ort«, D. H. Müller smstds. S. 673 Prid. 10 »weihte ein Idol ... als Weihstein«, Glaser, Mittheil.

1886, S. 81: »Maḳâf (Ḳeif) = Opferstein, D. H. Müller: Wiener-Mus. 1899, S. 35 קיף = Denkmal, Stiftung; Hommel: Aufs. u. Abh. 1900, S. 146 קיף = Räucheraltar; J. Derenbourg: Corp. I 1889 Nr. 11 pag. 23: קיף = monumentum sacrum (Gl. 12 = Hal. 8); Corp. II pag. 163 Nr. 100 מקפן = lapis votivus; Corp. III Nr. 288 pag. 299 שמש | מקף = lapis votivus solis.

Substantivet קיף betegner efter Hal. 8 noget sakralt, der ofres til Guddommen: »De restaurerede en *ḳeif* for deres Solgudinde« efter Gl. 737 noget konkret, som bygges til Guderne: »Han byggede en *ḳeif* for ʿAṯtar, Samaʿ, Ḥamais Solgudinde og Wadd«, smlgn. Gl. 1147: »Han byggede en *ḳeif*«. Hvis נ'et i קיפן—ן Hal. 679 hører til קיף, foreligger her det samme Substantiv i Stat. determinat. I Prid. 10 staar קיף som Apposition til והן: »Rababᵐ Søn af ʿAḍran *ḳajjafa* (קיף) dette Idol (והן), fordi Almaḳah, Aum's Herre, hørte hans Bøn, som *ḳeif* paa deres Bjærg Ḍu-radman«. Hvis קיף her virkelig er Subst. og ikke Verbum som i L. 1, kan det kun betyde »Offer« eller »Offergave«. Hvad מקף angaar, synes Arn. 20 og Gl. 266, der aabenbart begge ere indhuggede paa smaa Altre, kun at tillade Betydningen »Alter«; ganske vist maa det betegne en bestemt Slags Altre som משלם og מדבחת, begge ret hyppige, og kendetegner maaske Alteret som det til Guderne indviede eller skænkede. Verbet foreligger i første Form (O_1) i Hal. 44: »Han restaurerede det Alter (מקף), som Jakrub-malik קף, i 2den Form (O_2) Prid. 10[1] *ḳajjafa waṭan*. Objecterne synes begge Steder at forlange Betydningen »ofre, indvie, skænke til Guderne«. I den foreliggende Text passer denne Betydning godt til Sammenhængen, navnlig Objectet forlanger et Verbum af denne Betydning.

L. 3. אבלחם | בערן volder Vanskeligheder. Da Gudenavnene efter Sammenhængen ere Dativer og Hensyn i Sætningen, maa Objektet søges i denne Ordgruppe. Nu findes Ordet בער ikke sjælden i Indskrifterne i en Betydning, der nærmest maa gengives ved »Kvæg«, og svarer saaledes til æth. *beʿerâ* bos, armentum, arab. بَعِير Kamel, hebr. בעיר Kvæg. Hal. 535[1]: ובערשם | אקנישם »deres Ejendom og Kvæg«, Prid. 18: משבאן | אנשם | ובערם »Vej for Mennesker og Kvæg« Prid. 10[7] | ובערחמו | בעל | עהלהמו »Herre over deres Folk og Kvæg«. Ligeledes er אבל »Kamel« (arab. إِبِل fem. أَبِلَة »Kamel«) ret hyppig i sydarabiske Texter; smlgn. f. Ex. אאבלם »Kameler« Gl. 554[47, 49, 92] og Gl. 618[127]. En sabæisk Votivindskrift fra Konstantinopel viser, at de to Ord בער og אבל bruges jævnsides i det sydarabiske Indskriftsprog og rimeligvis dækker over tætbeslægtede Begreber. Paa en Sandstens Sokkel, hvis Overflade endnu viser Sporene af en Menneske-Statue og 2 Kamel-Billeder, findes Indskriften O. M. 1 indhugget. Den omhandler som den foreliggende ḳatabanske Indskrift en Indvielse eller Ofring til Gud af Kameler og begynder saaledes:

1. שׁעדאום | ובניהו . . . .
2. . . ם | בני | אושׁאל | אחנן
3. א]דם | מלכן | הקני | דשׁמי |
4. בעל | בקרם | צלמן | ואבלנהן |
5. אלי | דהבן | [ל]ופי | גריבתהמ
6. ו | ופי | אולדהמו | ובערהמו

1. Śaʿad-aum og hans Sønner . .
2. Sønner af Auś-il Aḥnan
3. i Kongens Klientel skænkede Himlens Herre
4. Herren til Baḳir, denne Statue og disse to Kameler

5. af Guld til Vel for ...
6. og til deres Børns og Kvægs Vel.

Da Sydarabernes Votivbilleder, som det synes, ere at opfatte som stedfortrædende Offergaver, og det til Guderne eller til Guden skænkede Billede er af samme Art som det, man ønsker Guds særlige Beskyttelse over[1]), saa figurerer »Guldkamelerne«, אבלתם אבי ההם, her aabenbart som Typus for בעד »Kvæget« og indvies til Gud for Kvægets Vel, בעדהמו בעדהמו. I denne Indskrift er אבל en Species af בעד, om ikke direkte = בעד —. At opfatte בעד paa denne Maade i den katabanske Offerindskrift er baade nærliggende og fristende, men strander paa grammatiske Hensyn. Der maatte i saa Tilfælde læses אבלתם בעדך istedetfor אבלתם בעדך »han ofrede af (ב = ב) Kvæget en Kamelinde«. Denne Korrektur er langtfra voldsom, naar man ser hen til, at et Bogstav i Begyndelsen af Linjen let kunde falde bort i Kopien (saameget mere som det samme Bogstav findes umiddelbart efter i בעדך) og vilde i Overensstemmelse med O. M. 1 give en god og tydelig Mening. Da Texten imidlertid skal betragtes som sikker, maa בעדך tydes paa en helt anden Maade; thi Oversættelsen »han ofrede Kvæget, en Kamelinde« med בעדך som Objekt og אבלתם i Apposition dertil er syntaktisk umulig, da det første Ord er determineret, det andet indetermineret. Desuden bruges בעד, som de anførte Citater have vist, kollektivt i Indskriftsproget.

Hvorledes nu end בעדך skal forstaas, maa אבלתם

[1]) Smlgn. den af Derenbourg offentliggjorte Indskrift: J. et H. Derenbourg: Études sur l'Épigraphie du Jémen, Paris, 1884, Nr. 11. Mordtmann-Müller: Sabäische Denkmäler, Wien, 1883, S. 10. D. Nielsen: Die altarabische Mondreligion S. 119 ff.

i alle Tilfælde opfattes som Objekt og oversættes ved »Kamelinde«, til Sætningen »han ofrede en Kamelinde« maa det gaadefulde בערן indeholde en nærmere Bestemmelse. Opfattede som et Ord kunne de 4 Bogstaver kun betragtes som Stat. determinat. af בער, men forsøge vi at betragte ב som Præposition og adskille Bogstavgruppen ב־ערן, dukke nye Muligheder frem. ערן er da et Substantiv, styret af Præpositionen ב, og enten et Nom. propr. eller Nom. comm. At tage ערן som Nom. propr. ɔ: Stednavn, giver en antagelig Mening »Han ofrede i 'Aran o. s. v.«. Dog er det ikke raadeligt at ty til denne Udvej, førend det skulde vise sig, at ערן spotter ethvert Tydningsforsøg. Den sydarabiske Indskriftvidenskab har nemlig i denne Retning mange Synder paa sin Samvittighed ved at have skabt en Mængde ellers ukendte Stednavne af saadanne vanskelige Ord, der dog ved nærmere Eftersyn meget vel kunne oversættes. Hvad ערן angaar, har et Nomen ער tidligere vist sig i Indskrifterne og fremkaldt forskellige Forklaringer. De vigtigste Steder ere følgende:

Hal. 2 = Fr. 2 = Gl. 8	ראשׁ | ערן | הַמדרם |
Ḥ. Gh. 1 6–7	שׁטרו | הַן | מסנדן | בערן | מויתׄ |
Ḥ. Gh. 4 2	שׁתטר | בערהן | מויתׄ |
Os. 4 3–4	אלמקה | בעל | אום | הַערן | אלו |
Os. 13 9	עדי | אום | הַערן | הַאלו |
Hal. 532 2	בן | ערן | הרר | וקנם | מנשׁא |
Lang. 14 2–4	במצנעתן | ער | דם |
Gl. 83 2 = Corp. 105 2	ערן | הַנכן |
Gl. 868 = Berl. 2682	ופ· | ברר | בן | ער | הַקנם |
Gl. 1000 II 8, 9	ואהגרהו | ושׁרהו | ועדהו | ומרעיתהו |

Medens Osiander betragter ערן som Stednavn »eine gewisse Gegend, die diesen Namen führte«, Z. D. M. G., 19, 1865, S. 172, oversætter Halévy:

Étud. Sab. S. 135 = Journ. Asiat., 1873, II S. 352 הָאלו | הָעֶרֶץ i Os. 13[19] »de ces montagnes« (»La signification du mot עֶר est obscure; le sens de »montagne« lui convient dans la plupart des cas où il se présente«). Udtrykket הָעֶרֶץ | אלו Os. 4[4] opfatter Halévy paa lignende Maade (Étud. Sab. S. 165) »dans le montagne(?) de Alw«, men bemærker dog (l. c. S. 159) »אלו paraît être le nom du עֶר, château fort construit sur une montagne. Le nom الْعُرّ a encore aujourd'hui ce sens dans le dialecte du Yemen.« Prätorius opfatter עֶר som »Festung« Z. D. M. G., 26, 1872, S. 437 og oversætter H. Gh. 1 »Sie haben geschrieben dieses Denkmal in dieser Festung«. D. H. Müller stiller som Prätorius עֶר sammen med hebr. עִיר »By« (Z. D. M. G., 37, 1883, S. 398), og i Tilslutning dertil har Derenbourg i »Corpus« for det meste עֶר som »By«. Smlgn. Corp. II 1892 til Os. 4 (= Corp. Nr. 74) pag. 114: »Ilmaḳḳah dominus Awwami, quod est in urbe Alw«. Fremdeles pag. 127 til Os. 13 (= Corp. Nr. 80): »intra Awwamum, quod est in urbe Alw«, og endelig Pag. 174 til Gl. 83 (= Corp. 105) »urbis Dankani«. Derimod betragter Derenbourg Udtrykket עֶרֶץ | רֹאשׁ i Gl. 8 (= Hal. 2 = Arn. 2 = Corp. Nr. 5) som Stednavn »Aṯ]taro domino (castelli) Ra's 'Irran (vici) Madari(?)« (Se Corp. I, 1889, pag. 14). Endelig foreslaar Glaser efter Halévy »Fels, Berg«, i Oversættelsen af det meddelte Sted af Ṣirwaḥ-Indskriften Gl. 1000 II[8, 9] Abessinier, 1895, S. 14 og oversætter H. Gh. 1 »Sie schrieben diese Gedenkinschrift auf dem Berge (Felsen) von Mâwiat« M. V. G., 1897[6], S. 15 Anm. 1, S. 90 Anm. 1 »עֶר arab. عرّ heisst in den Inschriften nie Stadt, sondern stets Berg, Felsen, Bergstadt, Felsenstadt«.

For nu at tage Stilling til disse forskellige Tydninger af Ordet עֶרֶץ, saa lyder Grundformen uimod-

sigelig עֵר (Lang. 14, Gl. 868, Gl. 1000), idet ן efter Ḥ. Gh. 1 er Artiklen (smlgn. de to Former עֵרְן og עַרְדָּ). At stille denne Grundform sammen med hebr. עִיר, hvis Plur. עָרִים D. H. Müller lader gaa tilbage til עֵר, er et voveligt Experiment, saalænge Ordets Betydning i de sydarabiske Texter endnu svæver i det uvisse. Halévy synes i dette Tilfælde som i saa mange andre at have truffet det rigtige; Sammenhængen fordrer virkelig de fleste Steder Betydningen »Bjærg«. Os. 4³⁻⁴: | הדערן ׀ אום | בעל אלמקה אלו maa oversættes »Almaḳah, Herre til Aum (Bynavn) paa Bjærget Alu«, ikke som Derenbourg forsøger: Almaḳah, Aum's Herre, som er i Byen Alw; thi בעל betegner efter Gudenavne stedse Guden som Herre over den By, hvor hans Kultus udøves; »By« hedder desuden i Indskrifterne altid הגר, f. Ex. Hal. 51 ¹³: צרוח | הגרן »Byen Ṣirwaḥ, Hal. 535 ¹⁷ | הגרשם קרנו »deres By Ḳarnau«, Os. 20¹: עמרן | הגרן »Byen ʿAmran«, Hal. 520⁶: יחל | הגרן »Byen Jaṭil«, Os. 34³⁻⁴: מריב | הגרן »Byen Marib« o. s. v. Med Rette oversætter derfor Glaser, Abessinier S. 14: | ושרהו | אהגרהו ומרעיתהו | ועדהו »seine Städte, Thalgründe, Bergdistrikte, Weideplätze«, thi her gengiver som ellers הגר »By« men עֵר »Bjærg«. Denne Betydning træder endnu tydeligere frem i de to Ḥ. Gh. Indskrifter, som jo efter Wellstedt (se S. 7) vare udhuggede oven paa Bjærget i den levende Klippe; derfor hedder det i Ḥ. Gh. 1 »de skreve denne Kundgørelse paa Bjærget« (בערן) og i Ḥ Gh. 4 »han skrev sit Navn paa Bjærget« (בערהן). Afgørende er endelig Hal. 2 = Corp. 5, hvor Derenbourg lader | ערן | ראשׁ דמדרם staa uoversat [Ra's ʿIrran (vici) Madari(?)], skønt Oversættelsen »Bjærget Ḍumadar's Top« dog synes at ligge lige for. —

Som Resultat af denne Undersøgelse kan altsaa fastslaas: Der findes i sydarabiske Indskrifter et

Ord עיר, der højst sandsynlig betyder »Bjærg«; indsættes denne Betydning i den ḳatabanske Indskrift faa vi Meningen: han ofrede paa Bjærget en Kamelinde.

Dette Offer er imidlertid næppe at forstaa som et almindeligt Slagtoffer. Hvis et saadant var ment, maatte man istedetfor Verbet קרב vente det almindelige Slagtofferudtryk דבח (hebr. זבח), som f. Ex. i Hal. 648: ידבחו מלכן תו[ו]רם בירם ׀ תשעם דתורי: »Kongen slagtede en Tyr den 9de Dag i Maaneden Ṭaur« eller »han slagtede en Tyr til Guden Molok o. s. v.« (se S. 137). Verbet קרב staar aabenbart her i samme Betydning som de hyppige Termini for Offergaver הקני (min. שקני), סלא, רהד eller החדה (min. שחדת), der alle bruges om Gaver, der skænkes, indvies til Guderne eller i alt Fald indvies til sakralt Brug, helliges Guderne. Oversættelsen »ofrede« kan fastholdes, fordi dette Udtryk kan bruges om enhver Gave til Guderne: קרב antyder her, at en Kamel blev skænket til Guderne, indviet til helligt Brug.

Det er ikke en Gang nødvendigt at tænke sig det til Guderne ofrede eller skænkede Dyr som et virkeligt levende Dyr. Verbet קרב bruges Prid. 10[1] om et Votivbillede eller Idol og ikke om noget levende Væsen (קרב ׀ והתן), og i den nys omtalte sabæiske Indskrift O. M. 1 ere de til Guderne skænkede Kameler »Guldkameler«. Da man ogsaa kender andre Exempler paa, at Dyrebilleder hos de gamle Semiter anvendtes til hellig Brug, maa den Mulighed her holdes aaben, at אבלתם maa forstaas som et Votivbillede, omendskønt det ikke direkte udsiges i Texten. Glaser har i Sydarabien fundet baade Bronzeslanger og Metalkameler, de sidste have rimeligvis været anvendte paa samme Maade som »Guldkamelerne« i O. M. 1 og ere udførte i Bronze, hvis Overflade endnu viser svage Spor af fordums

Forgyldning (Wien. Mus. Nr. 126, 127, 128, 129, Berl. Mus. Nr. 28). — Endelig erindre man »Guldkalven« og »Kobberslangen« i Ørkenen Ex. 32 Num. 21 samt de Guldkalve, som Kong. Jarob'am opstillede i Bethel og Dan. 1 Kong. 12.

Slutningen af Indskriften angiver Grunden til Offergaven; den er formet som en Sætning, der har de tre, i Linje 2 nævnte, Guder til Subject og derfor Verbet i Plur.: במשאלשם | אמרו | חג. Her volder משאלשם Vanskeligheder. Dette Ord er ingenlunde sjældent i Indskrifterne, tværtimod forekommer det ret hyppig navnlig i Bronzetavlerne fra 'Amran, og tilmed i en lignende Sammenhæng som her. Man smlgn. f. Ex. Os. 7 1–2: | אלמקה | הקני | שמרת | בן | אנמרם | דהרן | דן | מסנדן | חגן | וקהחו | במשאלהו »Anmar[m] Søn af Šamrat skænkede Almaḳah til Hiran denne Tavle, fordi han bønhørte ham i Overensstemmelse med hans »Bøn««, som Osiander oversætter משאל. Denne Oversættelse svarer nøje til Grundbetydningen af Verbet שאל, saaledes som dette kendes fra æth. *sa'ala* petiit, rogavit, precibus oravit; arab. سَأَلَ interrogavit, rogavit; hebr. שאל verlangen, fordern, bitten, fragen. Den slutter sig endvidere meget nær til hebr. מִשְׁאָלָה »Bitte« og til arab. مَسْأَلَة pl. مَسَائِل »Frage, Bitte«, men er alligevel ikke fyldestgørende for det sydarabiske משאל. De Steder, hvor משאל forekommer uden Suffix, giver Oversættelsen »Bøn« en upaaklagelig Mening, f. Ex. Arn. 55 3–4 | וקה | דת | חג | במשאלם | אלשרח | אלמקה »fordi Almaḳah bønhørte Il-šaraḥ paa en Bøn«; Os. 1 4–5: | במשאלם | וקהחמו | דת | חג »fordi han bønhørte dem paa en Bøn«, Os. 12 1–6: | שמר | יכב | בן | ושכם | הקני | אלמקה | דהרן | דן | מסנדן | בדת | הופיהו | במשאלהו | ובדת | יזאן | הופינהו | במשאל | ישתאלן | בעמהו »Šamar Jakub, Søn af Wask[m], skænkede Almaḳah til Hiran denne Tavle, fordi han paa hans

Bøn har bevaret ham og for at han ogsaa i Fremtiden skal bevare ham efter de Bønner, som han vil bede til ham«. Men de Steder, hvor משׁאל forekommer med Suffix, fremkommer en meget ejendommelig Vanskelighed derved, at Suffixet konstant gaar tilbage paa Gud og ikke paa Dedicator. Saaledes f. Ex. Os. 4 1–3: | מרחם | בנו | ובנהו | שׁעדלה | וקהמו | חגן | מסנדן | דחרן | אלמקה | הקניו | »Śa'adlah og hans Sønner, Marṭad's Sønner, skænkede Almaḳah til Hiran denne Tavle, fordi han bønhørte dem paa sin Bøn«, smlgn. 18 4–5, 16 4–5, 9 4–5: | וקהמו במשׁאלהו »han bønhørte dem paa sin Bøn«. — Denne Vanskelighed løser Osiander disse og lignende Steder paa en meget kunstig Maade. Han omskriver nemlig Suffixet הו »sin« til »die an ihn gerichtete Bitte« og oversætter »weil er (Gott) sie erhört hat auf die an ihn gerichtete Bitte«. Der tales altsaa ganske vist om »Guds משׁאל«, efter Osiander »Guds Bøn«; men det maa forstaas om den til Gud rettede Bøn.

Syntaktisk set maa dette kaldes utilladeligt. Naar Osiander opfatter משׁאל som Substantiv og stiller det sammen med arab. مَسْأَلَة (Z. D. M. G. 19, S. 165), saa maa Suffixet הו gengive en subj. Genitiv, hvorledes end משׁאל skal oversættes. Halévy synes at have indset dette og løser Vanskeligheden meget let, idet han oversætter den omtalte Sætning »parce qu'il les a gracieusement (mot à mot dans sa grâce), exaucées«. En Oversættelse »Naade« giver ganske vist en antagelig Mening, men man begriber ikke, hvorledes man fra en Stamme שׁאל »forlange, bede« kan udlede Betydningen »Naade«, og Halévy kan da heller ikke nøjere motivere sin Oversættelse (se Étud. Sab. II = Journ. Asiat. 1873 II S. 324). Der gives desuden andre Indskriftsteder, hvor denne Oversættelse ikke slaar til. Os. 8 1–4 (hos Halévy

Nr. 22[1–4]) lyder f. Ex.: | הקני | אחרם | בן | יאזם | רבבם | אלמקה | דהרן | דנ | מסנדן | לקבל | דת | שאלהו | אלמקה | במשאלהו. Her formaar Halévy heller ikke for Verbet שאל at fastholde Betydningen »at være naadig«, men slutter sig til Osiander og oversætter »exaucer = faire demander (שאלהו remplace le verbe וקה et doit avoir le même sens) l. c. S. 359. Osiander opfatter nemlig her שאלהו som en intensiv Form (0_3), der skal have samme Betydning som den 4de arabiske Form af Verbet: concessit alicui petitum; han har ladet ham bede = han har bønhørt ham (Z. D. M. G. 19, S. 189).

Man indser let, hvor kunstigt og søgt alt dette er. Den Grundbetydning af Verbet, der staar fast ud fra beslægtede Sprogs Vidnesbyrd, maa søges gennemført ogsaa i det sydarabiske Sprog; det viser sig jo ogsaa, at andre Oversættelser komme paa tvers af Texterne. Oversætter man saaledes sydarab. שאל som i hebr. med »forlange, fordre«, faa vi en tilfredsstillende Mening i sidstanførte Indskriftcitat; thi da maa משאל betragtes som det, Guderne »forlange« af Menneskene, og altsaa nærmest oversættes ved »Befaling«, »fordi Almaḳah har forlangt det af ham i sin Befaling«. Denne Passus er overmaade instruktiv til en Forstaaelse af Begrebet שאל og klarer med et Slag de omtalte Vanskeligheder ved de suffigerede Former af Verbet, altsaa ogsaa Udtrykket במשאלשם i den ḳatabanske Indskrift. Subjectet for שאל er altsaa ikke, som hidtil antaget, Mennesket, men Guden; thi her nævnes Almaḳah udtrykkelig som Subject אלמקה | שאלהו. I Overensstemmelse dermed bliver Oversættelsen ikke »bede« men »fordre«; thi Mennesket »beder« til Gud, men Gud »fordrer« af Mennesket. Nu retfærdiggøres ogsaa de til משאל føjede Suffixer, der i alle Indskrifter vise tilbage til Gud eller Guderne, og ikke til Indskrif-

tens Stifter; de ere som ovenfor postuleret at betragte som subj. Gen.; thi משׂאל udgaar fra Guderne, repræsenterer det »Krav« eller det »Forlangende«, de stille til Menneskene, og ikke den »Bøn«, Mennesket beder til Gud (i saa Tilfælde maatte jo Suffixerne vise tilbage til Mennesket). Den af Osiander forsøgte kunstige Omskrivning af disse Suffixer bliver nu overflødig; man behøver ikke at betragte »Guds משׂאל« som »den til Gud rettede Bøn«; det oversættes ligefrem ved »Guds Krav«. Selv om man maaske vanskelig i det danske Sprog kan finde et Ord, der fuldstændig dækker Begrebet משׂאל i de sydarabiske Indskrifter, saa er Ordets Betydning nu tilstrækkelig klar, det udtrykker den Befaling, Fordring eller maaske rettere det Forlangende, Krav, som Guderne rimeligvis gennem Præsterne som Mellemled kundgør for Mennesket. — משׂאל er det, Guderne ville have af Mennesket, er deres Viljes Kundgørelse.

Kaste vi herefter et Blik paa de mange Indskrifter, hvori Ordet forekommer, er det interessant at se, hvor Meningen baade ændres og klares. De ere alle hidtil blevne slemt misforstaaede. Ikke alene de forudgaaende Verbers Betydning modificeres betydeligt, men de med חג, חגן eller lignende Konjunktioner indledede Sætninger give en hel anden Mening. Heraf følger igen, at Gaven til Guderne motiveres paa anden Maade end tidligere formodet; Votivstykket skænkes i de fleste Tilfælde ikke til Guderne, fordi de have bønhørt Menneskets Bøn, men fordi Guderne selv have forlangt det. Gaven skænkes med andre Ord ikke som Tak for allerede udviste Velgærninger, men for at Gud i Fremtiden skal bevare det, som Gaven eller Gaveindskriften alluderer til. Gud forlanger forud noget for fremtidig Beskyttelse, og rimeligvis noget af lig-

lignende Art som det, hans Beskyttelse ønskes over (se S. 150).

Ogsaa Udtrykket במשׁאלשׁם | אמרו | חג i den kanaanæiske Offerindskrifts Slutning forklares nu paa tilfredsstillende Maade. Verbet אמר maa opfattes som arab. أَمَرَ »befale« og svarer da til שׁאל i Os. 8[3]. Ofringen til Guderne sker, »fordi de have befalet det i deres Viljes Kundgørelse«. Osianders Oversættelse af משׁאלשׁם som »den til dem (Guderne) rettede Bøn« vil heller ikke kunne gennemføres her. —

Gl. 1119.

ḲATABANSK BYGNINGSINDSKRIFT.

1. שרחעתת | בן | עבדאל | בן | תמבם
2. תקדם | וחרג | ושהלק | כל | עשק | ומב
3. נ]י | מחפדן | (1· ערבם | וצובתשור sic! | בן | ש
4. רשם | עד | פרעם | למראהו | שהר | עילן |
5. בעתר | וב | עם | וב | אנבי | וב | עסדי sic! ש]ר
6. ם | ובעם | דשקר | וב | חוכם | וב | דת | צנתם |
7. ו]ב | דת | שהרי וב | דת | רחבן | וב | מראהו |
8. ש]הר | עילן | בן | אבשב ם | ובנהו | בעם | מל
9. ד] | קתבן |

Oversættelse.

1. Šariḥ'aṭṭ, Søn af Ebed-il, Søn af Tanzib^{m}
2. forestod, ordnede og ledede hele Opførelsen og
3. Bygningen af Taarnet 'Arab^{m} og dets *Ṣaubat* fra Grun-
4. den til Toppen for sin Herre Šahar Ghailan.
5. Ved 'Aṭṭar, 'Amm og Anbai, ved 'Amm fra Ja-

---

[1]) Muligvis et Bogstav, men dog snarere en Ridse i Stenen, da denne efter Glaser har flere saadanne Ridser, uden at der mangler noget Bogstav.

6. śir^{m} og ved ʿAmm fra Šaḳir, ved Ḥukm og ved Ṣantum's
7. Ẓahran's og Raḥban's Solgudinde og ved sin Herre
8. Ša]har Ghailan, Abi-šabim's Søn, og hans Søn Bi-ʿamm
9. Kon[ge] over Ḳataban.

Kommentar.

L. 1. שׂרחעתר, Bygmesterens Navn, er en afkortet Form af שׂרחעתתר; naar ʿAṯtar danner det sidste Led i Personnavne, afkortes i Almindelighed »ʿAṯtar« til »ʿAṯt«. שׂרח i Personnavne er heller ikke ualmindeligt, man smlgn. f. Ex. det hyppige Navn שׂרחאל, hvis Hypokoristikon שׂרח minder om det bibelske שָׂרַח, Gen. 46 ^{17}. Stammen שׂרח findes ogsaa i afledede Former i Indskrifterne og, som det synes, i mange Betydninger, ligesom jo ogsaa Verbet *šrḥ* i andre semitiske Sprog har forskelligartede Betydninger. Her, hvor det drejer sig om en guddommelig Væsensbestemmelse, faa vi nærmest Brug for æth. *šarḥa* prosperum successum dedit —. אבדאל, Faderens Navn, er velkendt i sydarabisk saavelsom overhovedet i semitisk Nomenclatur; derimod er Bedstefaderens Navn, תנזבם, temmelig uklart; det maa vel nærmest forstaas som Perfect. af 5te arab. Form og maa da læses *tanazzab*; kan ogsaa være Infin. 5, *tanazzub*, eller Inf. 2, *tanzîb*.

L. 2. תקדם og de følgende Verber have til Object מבני | מחפדן »Bygningen af Taarnet« ɔ: Opførelsen af et større Bygningsanlæg. Dette er et vigtigt Holdepunkt, naar vi skulle bestemme deres Betydning; thi andre semitiske Sprog eller Parallelsteder fra Indskrifterne give ikke tilstrækkelig Vejledning til Verbernes Tydning. Stammen *ḳdm* med afledede

Former synes i sydarabisk som i andre semitisk· Sprog at kunne føres tilbage til Grundbetydninge »at være foran« (i Tid og Rum). Man smlgn. saa ledes Udtrykket כברש | קדמן (Mordtmann: Beiträge S. 17 f.), Præpositionen בקדמי eller בקדם og Adverbiet קדמם. Formen קתדם gengiver Hommel ved »beginnen« (Chrest. S. 126). Imidlertid betyder æth *taḳadama* prævenire, prævertere, og arab. تَقَدَّمَ at forestaa noget, være Chef for noget, og denne sidste Betydning giver en god Mening med מבני som Objekt. Hertil smlgn. man Begyndelsen af den ḥaḍramautiske Indskrift fra Obne, hvor det paa lignende Vis hedder om den kongelige Arkitekt: | שלחן | שכמם בן | רצוך | קתדם | מברא | בית | מראש | ירש | בן | אביסע | מכרב חצרמת »Šakam Śalḥan, Ruḍwan's Søn, forestod Bygningen af Huset for sin Herre Jaraš, Søn af Abijasa', Præsteſyrste over Ḥaḍramaut« og Naḳab-el-Ḥadjar-Indskriften: | גנא | מבני | קתדם | שגב | בן | יבשל מיפעת: »Jabśul, Šagabs Søn, forestod Bygningen af Muren Maipa'at«.

חרג findes ogsaa i andre semitiske Sprog, men kun i Betydninger, der ikke ere brugbare i denne Sammenhæng. Derimod findes et instruktivt Parallelsted i Ḥ. Gh. 1[6]: סיבן | דנצה | ומחרג | וכבוד, hvor כבוד | ומחרג efter al Sandsynlighed maa gengives ved »de store og øverste«. Fremdeles maa et Sted nævnes i en af Mordtmann offentliggjort Indskrift fra Konstantinopel, Z. D. M. G., 39, S. 227 f.: | אל]קול רדמן | שעבן | ומחרג »Høvdinger og Øverster for Stammen Radman«. Dette Sted synes uimodsigelig at give מחרג Betydningen »Øverste«, som den, der staar »i Spidsen« for noget. I lignende Retning vidner Langerindskriften fra Ḍâff, Lang. 2: | ברדא | ותחרג מראהמו, hvortil Mordtmann bemærker: »Hat חרג im Himjarischen die Bedeutung »anordnen, befeh-

len«, so würde תחרג = تحريج (Inf. 2) »Anordnung, Aufsicht« מחרג (eine Form wie مِقْوَل pl. مَقَاوِل) »Ordner, Aufseher« sein«, l. c. S. 228. Denne Betydning passer godt ind i den foreliggende Sammenhæng. חרג bliver da at oversætte omtrent som תקרם »forestod, havde Overopsynet med, ordnede«.

שׁהלך er rimeligvis omtrent synonym med de foregaaende Verber; thi Indskriftsproget ynder i saadanne Vendinger som her at kæde flere tætbeslægtede Verber sammen, hyppigst 3 synonyme Verber. Her skulle de tre Udtryk aabenbart kun angive den simple Omstændighed, at Šariḥ-ʿaṭṭ var Bygningens Arkitekt. Arab. هَلَكَ »at gaa til Grunde« giver ingen Mening, snarere hebr. הלך i Causativ »gehen lassen, leiten. führen«.

Foretagendet bestod i | מחפדן | ומבני | עשׂק | כל ערבם »hele עשׂק og Bygningen af Taarnet ʿArab^{m}«. I denne Sætning er kun Ordet עשׂק uklart, men da det drejer tig om Opførelsen af en Bygning, er dermed den Begrebssfære givet, under hvilken Ordet maa søges. Hebr. עשׂק eller arab. عشق (عسق) faa vi derfor ingen Brug for, æth. *ʿašaḳa*, *ʿasaḳa*, texere med Substantivet *ʿaṣḳ*, textura artificiosa synes mere beslægtet med ḳatabansk עשׂק men nyhebr. עִסּוּק (smlgn. עָסַק »sich beschäftigen«) betyder »Ausführung« og føjer sig saaledes godt ind i Sammenhængen som Parallelbegreb til מבני —. Vi oversætte altsaa עשׂק med »Opførelse«.

L. 3. Bygmesterens Værk var en מחפד, en Slags Bygning, der omtales overordentlig hyppig i Indskrifterne. Ordet צחפת, ligeledes Navnet paa et Bygningsværk, er ligesaa almindeligt og nævnes tit jævnsides מחפד. Hvorledes disse Bygninger vare indrettede, og hvad de brugtes til, vide vi ikke. Efter æth. *mâḥfad*

oversætter man for det meste מחפד med »Taarn«, medens צחפת gengives ved »Varde«. D. H. Müller foreslaar imidlertid for צחפת Oversættelsen »Platform« sammenstiller de større og vigtigere Indskriftsteder, der tjene til at illustrere disse to Slags Bygninger, og kommer til det Relultat, at de begge vare Fæstninger eller Dele af Fæstningsværker (Z. D. M. G. 37, S. 339—346)[1]).

Til det »Taarn«, som Šariḥ'aṭt byggede, hørte ogsaa en צובת. Suffixet i צובתשׁוּ viser nemlig tilbage til מחפדן. Det paafaldende dobbelte וּ i dette Suffix istedetfor det almindelige שׁוּ eller blot שׁ er næppe en Textfejl, det er imidlertid hidtil kun blevet iagttaget i ḥaḍramautiske Texter, enten det nu skal betragtes som en grafisk eller dialektisk Ejendommelighed. Se Os. 29 7 עינשׁוּ »hans Øje« og Obne 1 מראשׁוּ »hans Herre«. צובת var en lang Tid kun kendt fra Lang. 1 3: | מחפדן | וצובת | וגנא | מורת | וכל מעינן, som Müller oversætter: »Und alle Erdarbeiten und alles Mauerwerk und die ganze Herstellung dieses Thurmes M.«, Z. D. M. G., 37, S. 326 ff. »Ich vergleiche arab. صَوَاب und صوّب »grade machen, richen« und halte צובת für synonym mit עדבת der minäischen Inschriften« l. c. S. 349. Derenbourg mener derimod: »Quoad צובת arabico صوبة »locus ubi res coacervantur« collato »aedes, arcis« hoc plurali exprimi credimus: Omnia propugnacula? et muros, et aedes arcis Ma'yan« (Corp. 1 pag. 63—64 til Nr. 40). Altsaa ogsaa i denne Indskrift hører צובת til et »Taarn«, er en Del deraf; thi det kan

---

[1]) Hvorledes nu dette end forholder sig, sikkert er, at disse Bygninger for det meste bære et særegent Navn. Ogsaa her har »Taarnet« et saadant Navn; det hedder 'Arab[m].

ikke, som Müller forsøger, opfattes abstrakt. — Senere er Ordet kommen til Syne i en af Lidsbarski offentliggjort Indskrift, men rigtignok i en uklar Sammenhæng (Ephemeris für semitische Epigraphik, 1903, S. 93).

... גנא | וצובת | ומחפדת | הגרהמו
כל | גנא * | וצובת | * læs גנאהו
גנאהו | וצובתהו | ומחפדתהו

Lidsbarski forsøger at stille צובת sammen med צחפת og lader det betegne »etwas Konkretes, einen bestimmten Teil in den Befestigungsanlagen«. Mere kan der sikkert heller ikke siges om dette Ord ud fra de nævnte Indskriftcitater, ligesaalidt som det nye Sted i den ḳatabanske Indskrift tillader en nøjere Definition af Ordet.

L. 4. Bygning opførtes פרעם | עד | שׁרשׁם | בן »fra Grunden til Toppen«, en stereotyp Frase i Indskrifterne. Til פרע kan sammenlignes arab. فَرْع pl. فُرُوع »Tinde, Spids, Top« til שׁרשׁ, hebr. שֹׁרֶשׁ »Rod, Grund«. פרע vexler i denne Formel hyppigt med שׁקרן og שׁרשׁ (for det meste i Plur. אשׁרשׁ) med קדמן | מבני | בן f. Ex. i Hal. 192[1] שׁקרן | עד | קדמן | מבני | בן.

עילן | שׁהר | למראהו »for sin Herre Šahar Ghailan« er i grammatisk Henseende en sabæisk Konstruktion, minæisk maatte det hedde כמראשׁו. כ i minæiske Texter istedetfor det sabæiske ל har allerede Halévy iagttaget (Étud. Sab. S. 310 f.). Det sabæiske Suffix הו her og nedenfor i L. 8, בנהו, er saa meget mere paafaldende, som i samme Indskrifts L. 3 det minæiske Suffix forekommer צובתשׁו. Alligevel tør man ikke antage nogen Textfejl, thi den samme mærkelige Suffixvexel foreligger ogsaa i den ḳatabanske Indskrift Der. 2[8]. Her viser Stenen tydelig Formen בנהו, hvor man dog efter de foregaaende

Suffixformer skulde vente בנשׁ. Denne Vexel af שׁ og ה i det ḳatabanske Indskriftsprog er overmaade interessant.

Kausativerne have i de ḳatabanske Indskrifter, vi nu kende, altid שׁ, aldrig ה; de ere altsaa rene minæiske Dannelser. Man betragte saaledes Formerne Hom. [11, 12]: משׁפאי og משׁנכרם, Der. 4 [4]: שׁקני, Gl. 1600 [4]: שׁחדת og Gl. 1119 [2], 1581 [2]: שׁהלק. Af Suffixerne forekommer i 3. Pers. plur. ligeledes kun שׁם, smlgn. Gl. 1402 [3]: משׁאלשׁם, Hom. [13]: ברהשׁם, Der. 2 [5]: תכרבשׁם og Formerne מקמהשׁם, אביתשׁם, בנשׁם, בנתשׁם, אקנישׁם i det ḳatabanske Indskriftfragment (Nr. 5). Ogsaa 3. pers. dual. har stadig שׁ som i Formerne קברשׁמי, Der. 4 [2] og מראשׁמי, Gl. 1581 [3, 6]. Kun 3. pers. sing. har ved Siden af Former som שׁמשׁ Hom. [3] og מסדשׁ Der. 4 [2] ogsaa Formen בנהו Der. 2 [3] og det i en Indskrift, der ellers opviser Formerne רשׁותשׁ L. 1, בנשׁ L. 4, נפשׁשׁ L. 5, אדנשׁ, בנשׁו og ולדשׁ L. 6. Paa samme Maade har Gl. 1119 צובתשׁרו L. 3, men מראהו L. 4 og בנהו L. 8.

Spørgsmaalet bliver nu, hvorledes saadanne Blandingsformer skulle forklares. Hvorledes forstaa vi det mærkværdige Faktum, at en og samme Indskrift opviser baade minæiske og sabæiske Suffixformer? — Det ḳatabanske Indskriftsprog bærer overvejende et minæisk Præg, man kan, i grammatisk Henseende, betegne det som minæisk med isprængte Sabæismer. Til saadanne Sabæismer hører Suffixet הו istedetfor det almindelige שׁ og י'et i det duale Suffix שׁמי, hvor det minæiske Sprog har שׁמן men det sabæiske המי. Det ḳatabanske Indskriftsprog kender de minæiske Fortsættelsesformer, men ikke det sabæiske Fortsættelses-ן (se Side 172 ff.), den defektive Skrivemaade af Verbet, ogsaa naar dette staar først i Rækken (se Side 129), og endelig den minæiske Anvendelse af det saakaldte »gra-

ske« ה (se Side 182 ff.). — I det ḳatabanske Idiom fandes saaledes en Blanding af minæiske og sabæiske Sprogelementer, og Aarsagerne til denne Blanding maa søges i Forhold, der ere betingede af Tiden og Stedet. Man kunde tænke sig, at de omtalte Indskrifter hidrørte fra Grænsedistrikter, hvor minæisk og sabæisk Sprog mødtes, og efter det Kendskab, vi have til Ḳatabans Beliggenhed, er en saadan Antagelse ikke urimelig. Forskellen mellem minæisk שׁ og sabæisk ה maa dog i sidste Instans være historisk; thi den gaar tilbage til den urgamle Forskel mellem østsemitisk שׁקטל og קטלשׁו paa den ene Side overfor de vestsemitiske Former הקטל og קטלהו paa den anden Side. Da de vestsemitiske Sprog i enkelte Tilfælde endnu have bevaret Rester af et oprindeligt שׁ, staa vi rimeligvis her overfor en Lydovergang fra שׁ til ה, et Fænomen, som jo ogsaa har Paralleler i andre Sprog. Efter denne Betragtningsmaade kunde de blandede Sprogformer i Indskrifterne stamme fra en Tid, hvor Sprogbrugen var vaklende; man talte og skrev promiscue שׁ og ה, fordi Lydforskydningen endnu ikke var indtraadt overalt. — Rimeligere er imidlertid en tredje Forklaring: man talte i Sydarabien overalt ה, men skrev i de fleste Tilfælde det gamle שׁ. Dette er altsaa et rent grafisk Fænomen og har intet med Talesproget at gøre. Denne Antagelse støttes stærkt af den Kendsgerning, at de kausative Verbalformer i Personnavnene baade hos Sabæer, Minæer og Ḳatabaner altid have ה, et meget talende Faktum, som iøvrigt allerede Hommel har henledet Opmærksomheden paa (Aufs. u. Abh. S. 24 f.).

Gl. 1581.

ḲATABANSK BYGNINGSINDSKRIFT.

1. לח]יעם | בן | אבאנשׁ | דַּאלם ׃ ועבדאל ׃ בן ׃ הנאם ׃ בני
2.]תקדמד | וחרג ׃ ושׁהלק ׃ עשׁק ׃ ומבני ׃ מחפדן ׃ ברם ׃
3. בן | שׁרשׁ]ם | עד | פרעם | למראשׁמי | ידעאב ׃ דַּבין ׃ בן ׃ שׁהרם ׃
4. בעתח]ר | וב | עם | וב | אנבי ׃ וב | עם | דַּישׁרם וב ׃ עם | דשק
5. ר | וב] | חוכם | וב | דַּת | צנחם | וב ׃ דַּת ׃ סַּהרן ׃ וב ׃ דַּת | רח
6. בן | ו]ב | מראשׁמי | ידעאב | דַּבין ׃ בן ׃ שׁחר | מלכ ׃ קתבן

sic!

Oversættelse.

1. Laḥ]ai-ʿamm, Søn af Abi-aniśa fra Ilm, og ʿEbed-il, Søn af Hani^{m}, Sønner
2. af X] forestod, ordnede og ledede Opførelsen og Bygningen af Taarnet Barum
3. fra Grun]den til Toppen for deres Herre Jadaʿ-ab Ḏubain, Šahars Søn
4. Ved ʿAṯt]ar, ʿAmm og Anbai, ved ʿAmm fra Jaśir^{m} og ved ʿAmm fra Ša-
5. ḳir, ved Ḥukm, og ved Ṣantum's, Ẓahran's Raḥ-[ban's] Solgudinde
6. og ved deres Herre Jadaʿ-ab Ḏubain, Šahars Søn, Konge over Ḳataban.

Kommentar.

Indskriftens højre Side er afknækket, men let at udfylde efter den forrige Indskrift, Gl. 1119, som

ligner denne i høj Grad. I de sidste 3 Linjer, hvor man kan restituere det manglende nøjagtigt efter Gl. 1119, mangler der c. 4 Bogstaver inklusive Skillestregen, der optager samme Plads som et Bogstav. Mellem Linje 2 og 3 fordrer Sammenhængen dog mindst 6 eller 7 Bogstaver, alt eftersom man indsætter שׁרשׁ | בן eller אשׁרשׁ | בן. Følgelig maa enten Bruddet Linje 3 tilhøjre være større end i de nederste Linjer, eller ogsaa maa Linje 2 tilvenstre have en Fraktur. Tilhøjre i Linje 2 mangler kun et Personnavn, dertil ere 4 Bogstaver tilstrækkelige; men i Begyndelsen af Linje 1 bliver en tom Plads tilovers, ogsaa efter at Navnet לח]יעם er restitueret. Her har vel da staaet et Monogram eller Billede, som de sydarabiske Mindesmærker meget ofte have foran Indskriftens Begyndelse i den første Linje, smlgn. f. Ex. Hal. 478, 480, 187, 255, 385 o. oft. — Indholdet er af samme Art som i Gl. 1119; et »Taarn« bygges for den ḳatabanske Konge, men der omtales ikke noget צובת sammen med dette »Taarn«, to Arkitekter forestaa Arbejdet, og Navnene paa Kongerne, Bygmestrene og selve Taarnet ere andre. Ogsaa Stilen er den samme, de fleste Udtryk fra den forrige Indskrift gaa igen i denne; saaledes: | וחרג | תקדמו בן og למרא | [שׁרשׁ]ם | עד | פרעם, עשׁק | ומבני, ושׁחלק. Gudeanraabelsen er ordret den samme som i Gl. 1119.

L. 1. יעם ··· er Resterne af et Personnavn, hvis andet Led bestaar af »'Amm«. Det י, der er bevaret af Navnets første Led, kunde tyde paa על]יעמ »Ophøjet er 'Amm« eller יעם]ופ »Min Bevarer er 'Amm«. Bedre er dog maaske at udfylde לח]יעם; thi et yndet Navn hos Sydaraberne var לחיעתת, af D. H. Müller rigtigt oversat med »Ved 'Aṯtars Liv«. Se f. Ex. Os. Tavle 17[1] 35[d]; Müll. Z. D. M. G. 30 Nr. 3[3] S. 675; Mordtm. Z. D. M. G. 39, Nr. 3, S. 235; Gl. 869[5] =

Berlin 2683, Gl. 859[8] = Berlin 2673. Men ogsaa Navnet לחיעם er kendt fra andre Indskrifter, Berlin, Tavle I, Nr. 29 = Z. D. M. G. 39, Nr. 6, S. 236.

Faderens Navn אבאנש minder om det bekendte minæiske Navn עמאנש og maa gengives ved »Faderen er min Ven«. Smlgn. arab. أَنِسَ consuevit, familiariter usus est, إِنْس socius, أَنِيس familiaris, sodalis. אלם som Stednavn (Kultussted) er allerede bekendt fra andre Indskrifter f. Ex. Os. 29[2. 5]: שׂין | דאלם og אלם | מחרמש, Hal. 257[3]: דאלם | אשׂעבם | אלאלת | כל —. Navnet paa den anden Arkitekt עבדאל »Guds Tjener« er som før berørt et meget almindeligt semitisk Navn, Faderens Navn findes ret almindelig i oldarabiske Texter som הנא og er vel et Hypokoristikon af הנא־אל el. lign. »Gud har hjulpet (givet)« (smlgn. arab. هَنَأَ dedit, donavit, sustinuit, adjuvit).

בני vilde man ved første Øjekast oversætte ved »byggede«, da Indskriften handler om et Byggeforetagende. Imidlertid kan man ikke læse בני[ו | ו]תקדמו, da en saadan Konstruktion er utilladelig i Indskriftsproget. I Sætninger, hvor flere Verber kædes til hverandre med ו'er, har stedse kun det første Verbum Endelsen ו. Stod her som i Gl. 1119 תקדם istedetfor תקדמו, var den nævnte Læsemaade syntaktisk tilladelig, men da Læsemaaden תקדמו staar fast, maa תקדם være det første Verbum i Rækken. Desuden vilde en saadan Restitution ikke udfylde Hullet i Begyndelsen af Linje 2. Saaledes bliver der kun den Mulighed tilbage at opfatte בני som stat. constr. plur. af Ordet בן »Søn« og at formode et Nom. propr. i det afbrudte Stykke paa Indskriftens højre Side, X | בני »Sønner af X«. Efter andre semitiske Analogier maatte dette Udtryk betegne den

Stamme, som vedkommende tilhørte, X maatte da betegne Stamfaderen og בנו have Betydningen »Efterkommere«. Der findes da ogsaa Steder nok i de sabæiske Indskrifter, hvor nævnte Udtryk har denne Betydning, f. Ex. בנ' המדן | »Hamdans Sønner« som Betegnelse for Hamdan-Stammen, | בנו מרתדם »Marṭad Sønnerne« o. s. v. Men de minæiske Indskrifter synes i dette Tilfælde konstant at anvende Ordet אהל »Familie, Stamme, Folk« istedetfor בנו, og kun at bruge בנו til at betegne kødelige Sønner og Sønnesønner, smlgn. f. Ex. נשור | אהל, גבאן | אהל i Hierodullisten, דבר | אהל Hal. 485[1] o. s. v.[1]). Nu ere de ḳatabanske Indskrifter, hvad Stil, Sprog og Indhold angaar, nærmere beslægtede med minæiske end med sabæiske Texter, og בנו er selv en minæisk Form[2]). Derfor opfatte vi bedst בנו som Apposition til 'Ebed-il og hans Fader Hani' med Betydningen henholdsvis »Sønnesøn« og »Søn« og X som Bedstefaderens Navn. Indskriften melder jo ellers intet om, at de to Bygmestre ere beslægtede, hvad der jo vilde blive en Følge af at tage בנו som Apposition til יעם[לח] og עבדאל. At Faderen sammen med Sønnen betegnes som Bedstefaderens »Sønner«, er ret almindeligt i minæiske Indskrifter.

Skønt Formen בנו her og i adskillige andre Indskrifter bruges om to Personer, er den dog ikke en speciel Dualform, saaledes som Mordtmann (Beiträge S. 83 Anm. 1) synes at antage. I Hal. 534[1] nævnes 3 Personer som בנו | אלהרא, i Hal. 520[1] maa בנו gaa paa flere end 2 Personer, da man i den itubrudte Text endnu læser et ו foran det første Navn;

---

[1]) Mordtmann: Beiträge, S. 67—77: Zur Onomatologie in den minäischen Inschriften.

[2]) Den svarer til sab. בנו, hvortil man kan sammenligne Halévy: Étud. Sab. S. 54 (Journ. Asiat. 1873, I, S. 487), Müller: Z. D. M. G., 39, S. 380.

det samme gælder om בני i Hal. 411[5], og endelig svarer בני i Hal. 509[3] til den suffigerede Plural בהשם i Linje 1 og betegner mindst 14 Personer som Sønner af Bedstefaderen שמע[1]). Formen בני er derimod den almindelige minæiske Plur. af בן og svarer grammatisk til den af Mordtmann rigtig erkendte Plur. בהני, som kun er en scriptio plena af בני.

L. 2. Prædikatet lyder ordret som i Gl. 1119 kun staar det første Verbum i 3. pers. perf. plur. Dette vilde man ikke vente i en minæisk Indskrift; thi i den minæiske Dialekt eller maaske rettere sagt i den minæiske Skrift mangler 3. pers. perf. plur. Endelsen (קטל), medens den altid haves i sabæisk (קטלו)[2]). At konstatere en Sabæisme her vilde imidlertid være overilet, thi det sabæiske Sprog anvender ligesaa regelmæssig Dualformen קטלי. Saadan en speciel Dualform ejer det ḳatabanske Indskriftsprog næppe, thi i saa Tilfælde havde man Ret til at vente den her, hvor Indskriftens Ophavsmand i fuld Bevidsthed om det duale Subjekt udtrykker Suffixet i Dualform: למראשמי, »for deres begges Herre«. Foruden Formen קטלו, der findes her og i Gl. 1402[3], kende de ḳatabanske Texter ogsaa Formen קטל, som i Gl. 1600 rimeligvis efter minæisk Mønster har plur. Betydning (se S. 129).

De to følgende Verber lyde ikke ושהלכו | יחרגו i Overensstemmelse med תקדמו, men have en tilsyneladende singulær Form, ושהלך | וחרג. Dette

---

[1]) At tage בני Hal. 509[3] som Apposition til de i Linje 1 nævnte Fædre, er næppe syntaktisk tilladeligt, men kan i intet Fald føre til Antagelsen af Dual; man maa læse ויחמאל | ושעדאל | עמ[צעק.

[2]) I de minæiske Indskrifter findes kun en קטלו-Form מחצר | ביתשם | וקיצ | וברג | קניו | י]ום Hal. 527[1].

Fænomen er velkendt baade i Sabæisk og Minæisk. Allerede tidlig har det vakt Forskernes Opmærksomhed og fremkaldt forskellige Forklaringsforsøg. Halévy kalder en saadan Form »parfait consécutif« (Journ. Asiat. 1873, S. 477 ff.)[1]), D. H. Müller opfatter den ligeledes som perf. (Z. D. M. G. 29, 1875, S. 611), nøjagtigere bestemt som perf. energic. (Z. D. M. G. 30, 1876, S. 688)[2]). Prätorius derimod ser Infinitiver i saadanne Former (Literarisches Centralblatt, 1886, Nr. 40 Sp. 1403[3]) og begrunder overfor D. H. Müller, der holder fast ved den perf. Opfattelse (W. Z. K. M. I, 1887, S. 107 f.) sin Opfattelse udførligt i Afhandlingen: »Das vermeintliche energetische Perf. des Sabäischen« Z. D. M. G. 42, 1888, S. 56 ff.: »Die vermeintlichen energetischen Perfecta sind in Wirklichkeit Infinitive des Hifil und Piel«; »die vermeintlichen nicht energetischen Perfecta in gleicher Stellung mit vermeintlicher Futurbedeutung oder vermeintlich fehlender Plural-, Dual-, Femininenendung sind in Wirklichkeit Infinitive des Qal, Safel« (S. 57). Hommel endelig kan »Prätorius's geistreiche Auffas-

---

[1]) »On peut appeler ces deux modes (de, der have et efterhængt ן i de fleste Tilfælde) parfait consécutif et imparfait consécutif, car ils sont presque toujours subordonnés au verbe absolu et précédés du ו consécutif (l. c. = Étud. sab. S. 44).

[2]) Müller konstaterer i saadanne Tilfælde »Plur. mit darauffolgendem sing.«, hvor det andet Verbum antager et »verstärkendes ן« (Z. D. M. G. 29, S. 610—11), fremdeles »Zeitwechsel«, hvor perf. følger efter imperf. »mit einem, wenn man so sagen darf, waw conversivum, eine Erscheinung, die nur im hebr. ein Analogon hat.«

[3]) I en Anmeldelse af Glasers »Mitteilungen«: »Der wahre Sachverhalt scheint der zu sein, dass das Sabäische dieselbe eigenthümliche Construction besitzt wie das Hebr. und ein verb. finit. häufig durch den Infinitiv fortsetzt.«

sung der Form وفعلن trotz manches bestechenden nicht annehmen« (Chrest. S. 84), slutter sig til Halévy og Müller og formulerer i sin Chrestomathie Reglen paa følgende Maade (§ 35): »Einer eigenthümlichen Erscheinung ist noch zu gedenken, nämlich der, dass wenn eine andere Person als die 3. sing. masc. eine Reihe von (durch ו »und« verbundenen) Verben beginnt, diese folgenden Verba dann, auch wenn das erste 3. sing. fem. oder 3. plur. oder 3. dual war, in die 3. sing. masc. gesetzt werden«. »Im sabäischen haben wir die gleiche Erscheinung, nur dass dort dem zweiten (oder bei einer längeren Reihe letzten) Verbum ein ן angehängt wird.« »Das sabäische geht aber noch weiter und hängt dieses ן (das seine Hauptrolle im min. und sab. beim Imperf. spielt) auch dann an das 2. oder 3. Verbum (oder auch an beide, das 2. und 3.), wenn das erste Verbum eine 3. sing. masc. ist.«

For nu foreløbig at karakterisere det omtalte Fænomen, saa kan dette gøres med færre Ord; det bestaar nemlig ganske simpelt deri, at i en fortløbende Række af Verber, kædede sammen med ו, forsynes kun det første med Flexionsendelser, dog hænges i sabæisk hyppigt et ן til de følgende Verber. Uden at træde det Spørgsmaal nærmere, hvorledes saadanne Former skulle forklares, kalde vi dem foreløbig Fortsættelsesformer og det *n*, som undertiden føjes til disse, Fortsættelses-*n*. Müllers og Hommels Forklaring af det Tilfælde, der foreligger i vor Indskrift וקטל | וקטל | קטלו som: Perf. Plur. med efterfølgende Perf. Sing. (Talvexel) forekommer mig usandsynligere end Prätorius's Opfattelse af Sagen: Perf. Plur. med efterfølgende Infinitiv (Modusvexel). Hertil gives der nemlig Paralleler i den hebr. Sprogbrug. Det hebræiske anvender ikke alene hyppig Inf. absol.

istedetfor et finit Verbum, men kender ogsaa Brugen af Inf. absol. som Fortsættelse af et finit Verbum. Derimod vil man næppe i noget semitisk Sprog finde Analogier til en saadan Talvexel, som Müller og Hommel antager. Men maaske skal Knuden løses paa en helt anden Maade. Det er jo nemlig muligt, at Tanken ved de omspurgte Fortsættelsesformer bevæger sig i samme Maade, Tid og Tal som ved det første Verbum; Fortsættelsesformerne ere maaske Plur. som Rækkens første Verbum, men kun defektive Pluraler. Tænkeligt var det jo, at man i den besværlige Stenskrift kun antydede Bøjningsendelsen ved det første Verbum, og at denne saa at sige skulde gælde for hele Rækken, idet de følgende Verber ere at læse som det første. Altsaa | תקדמו ושׂהלכו = וחרג | ושׂהלכו | והרגו | תקדמו. Paa den Maade forsvinder det syntaktiske Problem og giver Plads for et rent grafisk Fænomen, en scriptio defectiva, som ingenlunde er uden Sidestykker i Indskriftsproget. Naar f. Ex. det min. Suffix 3. pers. sing., som dog kun kan have lydt *śu*, undertiden skrives שׂו, men noksaa hyppig שׂ, saa have vi i det sidste Tilfælde et Exempel, hvor den oldarabiske Skrift ikke udtrykker et udlydende *u*. Paa samme Maade som שׂ = שׂו kun kan læses *śu*, saaledes er ogsaa for Fortsættelsesformen קטל = קטלו Læsningen *ḳaṭalu* mulig. Denne Mulighed vinder nu derved i Sandsynlighed, at Endelsen ו *u* for de verbale Former allerede en Gang er udtrykt ved det første Verbum; en scriptio defectiva bliver lettere at forstaa, naar den samme Form umiddelbart foran foreligger i scriptio plena, og den nøjagtige Udtale saaledes tydlig er markeret.

Endelig kender det minæiske Indskriftsprog adskillige Exempler paa, at Formen קטל maa opfattes som Plur. og altsaa læses קטלו *ḳaṭalu* (3. pers. plur.),

og heller ikke det ḳatabanske Sprog synes at være fremmed for saadanne defektive Former, da rimeligvis saadanne foreligge i Gt. 1600[3. 4] (se S. 127). For de minæiske Indskrifters Vedkommende er Reglen i alt Fald den, at Verbet ogsaa efter et pluralt Subjekt skrives uden ו. En Undtagelse danner det førnævnte Sted Hal. 527[1]: | וקיצ | וברג | קניו | י]ום ביתשם, hvor det første Verbum som i Gl. 1581 שהלך | חרג | תקדמו er skrevet plene, men de øvrige defektivt. — Herudfra kunne vi for det minæiske, og saavidt foreløbig kan skønnes, ogsaa for det ḳatabanske Skriftsystem opstille følgende Regel: Verbalformen, 3. pers. plur. perf. skrives for det meste defektivt (קטל), som Fortsættelsesform altid. I sabæisk, hvor den defektive Skrivemaade overhovedet er sjældnere (smlgn. המו, הו), skrives det første Verbum altid plene.

L. 3. De følgende Ord og Former ere allerede behandlede i den foregaaende Indskrift, Nyhedens Interesse har kun Formen מראשמי Linje 3 og 6, hvor det duale Suffix שמי repræsenterer en Mellemform mellem min. שמן og sab. המי.

Derimod er Titlen קתבן | מלך »Konge over Ḳataban«, som tillægges Fyrst Jada'ab Ḍubain, historisk interessant. Denne Hersker er nemlig aabenbart den samme som den Jada'ab Ḍubain, der har efterladt os Kongeindskriften Gl. 1600. I begge Indskrifter kaldes han Jada'ab Ḍubain, Šahars Søn, men i Gl. 1600 fører han Titlen »Mukarrib over Ḳataban«. Skulde nyt Materiale bevidne Rigtigheden af denne Identifikation, saa behøve altsaa ikke, som tidligere antaget, de to Titler at udelukke hinanden. En og samme Fyrste kan bære begge Titler. Endvidere maa vi da sætte de to Indskrifter i samme Tid. Den ḳatabanske Fyrste Jada'ab Ḍubain, Šahars

Søn, foretager et større Vejanlæg, bygger Templer for Guderne Wadd, Aṭirat og Molok (Gl. 1600) og lader endelig ved Bygmestrene יעם לח] og עבדאל »Taarnet« Barum opføre (Gl. 1581). — Som Søn af Jada'ab Ḍubain nævnes i den ḳatabanske Indskrift Der. 2[8] en »Šahar« ..... מלכ | שהרם | ובנהו | דבין | ידעאב, og dennes fuldere Navn maa være Šahar jalil, vel at mærke hvis [Mukarrib] Jada'ab i Der. 3: | ילל | שהר בן | ידעאב | מכרב | קתבן er identisk med den føromtalte Jada'ab Ḍubain. Muligvis er denne Šahar jalil i Der. 3 atter identisk med den Šahar jalil juhargib, der omtales som Konge over Ḳataban i Hal. 504 og med den foreslaaede Textændring atter omtales som Fader til Waraw-il Ghailan Juhan'im i Gl. 1402.

Kun paa denne hypotetiske Maade kunne vi med mange Spørgsmaalstegn opstille følgende ḳatabanske Kongerække:

Šahar
|
Jada'ab Ḍubain
|
Šahar Jalil? Juhargib?
|
? ?
|
Waraw-il Ghailan Juhan'im

En anden Kongerække foreligger i Bygningsindskriften Gl. 1119:

Abi-šabima
|
Šahar Ghailan
|
Bi 'amm.

Nr. 5.

ḲATABANSK INDSKRIFTFRAGMENT.

1. ... לינפשוך | וחתגל | ווסי | קתבן | מסחדן |
2. וקתבן | טבנן | בנעלו | מקמהשם | ובנעלו |
3. אביתשם | ובנעלו | בנשם | ובנתשם | וכל |
4. אקנישם | בנכל | דין | ועדב | ותלה |
5. ותחא | ותוטה | שמ ....

Oversættelse.

1. .... Maatte Ḳataban *m s w d n* og Ḳataban *ṯ b n n*
2. forblive skærmet, beskyttet? og bevaret, hvad angaar deres
3. Magt, deres Huse, deres Sønner og Døtre og al deres
4. Ejendom, for enhver Dom, Straf eller Undergang.
5. Og maatte fremdeles .....

Kommentar.

L. 1. Ved det første Ord ser man strax, at Indskriftens Begyndelse mangler, ingen Indskrift begynder paa den Maade. Læsningen לינפשוך er ikke ganske sikker. Glasers Aftryk byder for ש ogsaa en Mulighed for נ, altsaa לינפנוך. Imidlertid kendes en Stamme נפך ikke i noget semitisk Sprog, at tage פנר som Ordets Stamme volder svære Betænkeligheder,

da Nifalformer ere overordentlig sjældne i Indskrifterne, hvis de overhovedet med Sikkerhed kunne eftervises. Desuden kan man i denne Indskrift hverken faa Mening eller Sammenhæng med Betydninger som æth. *fanawa* mittere, emittere, dimitttere, arab. فَنِيَ evanuit, disparuit, decrepita aetate fuit, hebr. פנה sich wenden, nyhebr. i nif. verscheiden, Musse haben, aram. פנא weggehen, i syrisk reduxit, intr. se vertit, rediit, se convertit. En 7. Form af et Enstavelsesverbum (فون eller فنّ) fører heller ikke til noget Resultat. — At læse לינפשון giver bedre Muligheder. Ubrugelig er ganske vist en Rod som פש eller פשׁ, men til נפש smlgn. man arab. نَفَّسَ II levavit, sustulit ab eo moerorem, recreavit aliquem, et Verbalbegreb, der falder godt i Traad med det følgende רפי, eller assyr. *napâšu* 1) aus Noth und Banden befreit werden, 2) weit, ausgedehnt, zahlreich werden = aram. נפשׁ, viel sein, werden.

חגל findes vel i andre semitiske Sprog men ikke i nogen Betydning, der kan bruges her. Efter Sammenhængen kan man for den reflexive Form חתגל formode en Betydning som »være beskyttet for«.

רפי er endelig overordentlig hyppig i de oldarabiske Indskrifter baade som Substantiv »Held, Lykke« og som Verbum »at være rask, uskadt, have Held og Lykke med sig«. Hyppigst træffer man det i Kausativ הרפי, שרפי »bevare, beskytte«. Da ו Verberne i oldarabisk næsten altid elidere ו i Imperf. i Kal (0_1), saa ere Former som f. Ex. Hal. 51 [15] ירפין, O. M. 21 [2–3] ליפין rimeligvis transitive (0_2) i Betydningen »bevare, beskytte«. Her kan man dog næppe opfatte רפי transitivt. I saa Fald maatte det følgende טבנן | וקתבן | מסודן | קתבן være Objektet, medens Subjektet (vel nogle Guder) maatte søges i

den manglende Del af Indskriften. De to foregaaende Verber vidne dog afgjort imod en saadan Opfattelse, de ere begge Intransitiver med | וקתבן | מסודן | קתבן טבנן som Subjekt. Der gives da ogsaa i Indskrifterne adskillige Steder, hvor ופי er anvendt i intransitiv Betydning. Saaledes hedder det f. Ex. Gl. 825 12–13: | יפית | וחמשיהו | אותר | שערם | מראחמו | וחרת ושתרחת »Og deres Herres Ša'ir Autar's Land med dets to Folk forblev bevaret og ubeskaaret«. Her tales om et Land (חרת Landsdel, Provins, Distrikt), som ופי »forblev bevaret«. Dette ופי gaar i Gl. 825 paa fjendtlige Angreb og Overfald af Nabostammer, og det ḳatabanske Fragment danner en temmelig god Parallel til denne Tanke, idet her, som det vil ses, tales om et Lands Bevarelse fra forskellige Onder.

I טבנן | וקתבן | מסודן | קתבן betegner, saa vidt kan skønnes, מסודן og טבנן to Underafdelinger, Distrikter, Provinser el. lign. af Landet Ḳataban. De ere altsaa en Slags Nom. pr. og kunne som saadanne ikke oversættes. Paafaldende er ved første Øjekast Suffixet שם- i de følgende Ord מקמהשם, אביתשם o. s. v. Dette er nemlig et Pluralsuffix og viser alligevel tilbage til det duale טבנן | וקתבן | מסודן | קתבן. Nu har det minæiske Sprog Dualsuffixet שמן, det sabæiske המי og det ḳatabanske et lignende Dualsuffix i שמי (Gl. 1581 3. 6, Der. 4 2). Man kunde derfor vente שמי- istedetfor שם-; Pluralsuffixet forklares imidlertid derved, at קתבן er et kollektivt Begreb, שם- viser tilbage til de Folk, der bo i קתבן | מסודן og קתבן | טבנן og synes derved at bestyrke den nys fremsatte Formodning, at sidstnævnte Udtryk ere at forstaa som Landsdele. — Iøvrigt forekommer baade מסוד og טבן jævnligt i andre Indskrifter, מסוד ogsaa i en ḳatabansk Text Der. 4 2, men stadig i dunkle Omgivelser, der ikke tillade nogen sikker Tydning

og give Formodninger vidt Spillerum. Prätorius oversætter מסוד »rex, dominus«, Mordtmann (Z. D. M. G. 39 S. 229) opfatter det samme Ord som bygningsteknisk Udtryk, medens Derenbourg (Corp. Nr. 26[1, 6], 41[1, 2]) oversætter det ved »inscription« Der. 4[2]. Endelig gengiver Hommel (Chrest. S. 124) סוד ved »Priester« og מסוד ved »Tempel«. Kun saa meget synes sikkert, at מסוד i den hyppige Frase מלך | מען | ומסוד | מען ikke er synonym med מלך, men tværtimod staar i Konstruktforhold til dette Ord, altsaa »Konge over Ma'an og over מסוד Ma'an«, smlgn. | מען | ושעבש | מען | מלך. — טבן har D. H. Müller først stillet sammen טיב (Z. D. M. G. 37 S. 8), senere med arab. طبن »intelligens fuit« (W. Z. K. M. II S. 285) og oversætter Gl. 299[5]: | וטבן | שׁימהי | מלכן | ושׁרך | מען »Die Vorgesetzten (Patrone) und Räthe von Ma'in und die Genossen des Königs«. — Interessant er, at baade מסוד og טבן, naar de ikke ere forsynede med Suffixer, næsten altid forbindes med מען. Udtryk som מען | מסוד Hal. 191[1], 192[13], 499[3], 523[2], 562[3] og מען | טבנם Gl. 299[3, 5], 283[5] minde om טבנן | וקחבן | מסודן | קחבן.

Inden vi kunne skride til at oversætte Indskriftens Begyndelse, maa endnu Formen לינפשׁון nærmere belyses. Denne Form er som det første ḳatabanske Imperfectum interessant i flere Retninger. ל som Ønskepartikel frembyder ikke noget mærkværdigt (smlgn. Halévy: Étud. sab., Journ. Asiat. 1873, I, S. 478), det forklarer det finale ן, der her efter al Rimelighed har optativisk Betydning som i de fleste minæiske Imperfekt-Former. Dette ן har intet at gøre med det føromtalte Fortsættelses-ן og er maaske ogsaa forskelligt fra det ן- eller נן-, der efterhænges de sabæiske Imperfekter og tilsyneladende kun har energetisk Karakter uden ellers at modificere Verbets Betydning. En Nifaldannelse

foreligger, som allerede antydet, næppe i לינפשון[1]); נ er her Radikal og assimileres altsaa ikke i Imperfekt, hvad ellers ikke er ualmindeligt ved I:-Verberne. ו'et i לינפשון er Endelsen for 3. pers. plur.; efter Gl. 1581[2] anvendes i ḳatabansk denne Endelse ogsaa efter et dualt Subjekt. Her er dette Subjekt desuden kollektivt. — Efter at Tid, Tal og Maade er udtrykt ved første Verbum, følge de to Verber ורפי | ותחגל | i Fortsættelsesformer uden Bøjningsendelser, saaledes som i Gl. 1581[2] ושהלך | יחרג | תקדמו.

L. 2. בנעלו som Præposition svarer til sabæisk בעלי (med assimileret נ), smlgn. בנתחתי og בתחתי »Hvad angaar, i Henseende til«.

En overordentlig interessant Form foreligger i det følgende מקמהשם. מקם i Betydningen »Magt, Ære, Anseelse« er ikke noget sjældent Fænomen i Indskrifterne (se S. 138 f.), men Formen מקמה kan ikke opfattes som Plur., da Flertalsformen til מקם er stærkt bevidnet i Indskrifterne som מקמת eller מקימת. — Denne Form, styret af Præpositionen בנעלו, har derimod sine Paralleler i det minæiske | בן יבד | מאד | מקמהשם baade i overført Betydning f. Ex. | בן מקמהשם »og af det, som de tilføjede af deres egen Formue« Hal. 465[7,8] og i bogstavelig, som f. Ex. i den hyppige Slutningsformular »N. N. stiller

---

[1]) Af de anførte Exempler paa Nifaldannelser i Hommels Chrestomathie § 27 maa de formentlige Nif. Infinitiver הנפחש og הנפתח nu opfattes som Perf. med foranføjet Konj. הן, efter at Mordtmann (Beiträge S. 5 f.) har paavist, at הן er et selvstændigt Ord; נמרי Gl. 618[114] er efter Glasers Oversættelse et Nomen (M. V. G. 1897[6] S. 51) med bygningsteknisk Betydning. נמשרת Hal. 63[2] og נתב Arn. 56[2] ere usikre Former i uklare Omgivelser. Navnene נכרח, נבעל og הנתשר ere endnu ikke godtgjorte som Nifalformer.

denne Indskrift etc. under Gudernes Beskyttelse mod enhver, der skulde fjerne dem »fra deres Sted«, | בן מקמהשם. ה'et i denne og lignende Former er imidlertid endnu ikke forklaret. Siden Begyndelsen af Halvfjerdserne, da de første minæiske Indskrifter kom til Europa, har man iagttaget et saadant gaadefuldt ה i Mængder af Ord og Former. Forskellige Forklaringsforsøg ere blevne opstillede, men Tegnets Lydværdi er endnu ikke fastslaaet. Ved Formen מקמהשם | בנעלו er nu et saadant ה ogsaa bevidnet i det ḳatabanske Indskriftsprog. Ganske vist synes det ikke at være saa hyppigt i ḳatabanske som i minæiske Indskrifter, hvor dette saakaldte »parasitiske« eller »grafiske« ה behersker hele Sproget, medens det her for første Gang viser sig i en ḳatabansk Indskrift. Efter minæiske Paralleler skulde vi have mødt det oftere i ḳatabanske Texter; Former, der have et saadant ה i minæisk, vise sig i ḳatabansk uden ה, f. Ex. ובנתשם | בנשם »deres Sønner og Døtre«, som i minæisk maatte lyde | בהנשם ובהנתשם eller בנשו Der. 1[6], der svarer til min. בהנשו. Alligevel staar det efter Formen מקמהשם | בנעלו fast, at det ḳatabanske Sprog kender Brugen af det omspurgte ה, selv om det ikke anvender det i saa udstrakt Maalestok som minæisk. I en Afhandling over ḳatabanske Indskrifter maa derfor dette ה ogsaa behandles. Dette kræver imidlertid en omfattende Undersøgelse af mangfoldige minæiske Indskriftsteder, bliver derved paa en Maade til en Afhandling for sig og opsættes derfor bedst, til Kommentaren til denne Indskrift er afsluttet.

L. 4. I ותלת | ועדב | דין | בנכל svarer תלת sikkert til arab. تَلَف interitus, exitium (تَلِفَ periit, interiit) og de med תלת koordinerede Begreber דיך og עדב betegne da rimeligvis andre Arter af »Ulyk-

ker·, hvilket stemmer godt med Indskriftens Begyn-
delse ורחתגל | ויפי | ליכפשון og med Udtrykket בנכל. –
Til Sammenligning med עדב frembyder sig arab. عَذَاب, poena, supplicium, derimod synes det i old-arabisk velkendte Substantiv עדבת og Verbum שעדב ikke at være beslægtet med עדב i denne Indskrift. De nævnte Ord ere ret almindelige som tekniske Termini i Bygningsindskrifter[1]). Nær beslægtet med עדב = Straf bliver דין, naar man opfatter det som æth. *dajen* damnatio, condemnatio, poena infernalis, og dermed sammenligner asyr. *dinu*, hebr. דין »Gericht«[2]). Da er den Ulykke, som Ḳataban ønskes bevaret for, tænkt som en fra Guderne kommende Svøbe. דין findes ogsaa i andre Indskrifter, men tilsyneladende kun i Betydninger, der ikke bidrage til Forstaaelsn af Stedet her. Smlgn. f. Ex.:

Hal. 188[8]: | יום | צדק | עמידע | ואחהשו | יבהנשם | כל | :
דדינשם | וכל | דדע . . .

Hal. 192[9–10]: | בכבודת | דינשו | עתתר | דקבצ | וב | :
פרעהי | פרע | כאלאלתן

L. 5. Med Ordet תלת er, som det synes, den Række Substantiver til Ende, der styres af בנכל. En ny Sætning indledes af ותוזא. Dette Ord er da ogsaa almindeligt i Indskrifterne som Indledning i Ønske-

---

[1]) Snarere kunde man maaske sammenligne Hal. 681[5]: | מנה | פעדב | כישכר | שתעדרתהו | בדת; Os. 26[4]: | ול | מסנדן | עדבם . . . og maaske Lang. 16 = Prid. 14: ישתעדבהו ≠ O. M. 21[5]. Se Osiander: Z. D. M. G., 19, S. 230, Halévy: Étud. Sab., S. 143 f. = Journ. Asiat., 1873, II, S. 360 f. D. H. Müller: Sab. Denkm. S. 90, Z. D. M. G., 37, S. 406.

[2]) En mindre god Tanke giver דין = arab. دِين regnum, imperium, vis. Der maatte da tænkes paa fremmed Herskab, Invasion i Landet.

sætninger. Subjektet er rimeligvis at søge i det afbrudte ····שׂמ; men hvorledes dette Ord skal restitueres, er vanskeligt at afgøre, da intet haves af den fortsatte Text. Ogsaa Ordet תוטף er af samme Grund næsten umuligt at oversætte, saa at alt her er lutter Usikkerhed. Formodninger kunne selvfølgelig intet rigt Maal opstilles paa denne vaklende Basis. Stiller man saaledes תוטף sammen med arab. وَطِفَ effusus fuit (de pluvia) og restituerer samtidig ····שׂמ]שׂמ[חן »Himlen«, faar man Meningen »Og maatte fremdeles Himlen rigelig udgyde sig over«. En saadan eller en lignende Konjektur er dog paa det givne Grundlag mere end vovelig.

Vokalbogstavet ה. Siden den minæiske Epigrafiks Begyndelse har man i det minæiske Indskriftsprog iagttaget et Tegn, hvis Lydværdi man endnu ikke har kunnet bestemme. Dette Tegn er Bogstavet ה, der forekommer som Udlyd og Indlyd ogsaa i saadanne Tilfælde, hvor andre semitiske Sprog ikke have noget ה. Dette Fænomen har sat Minæologernes Skarpsind paa en haard Prøve og fremkaldt forskellige Forklaringsforsøg. Lad os til en Begyndelse se paa disse.

Prätorius opfatter ה'et i בהן »Sønner«, plur. af בן »Søn«, som Konsonanten *h*. Z. D. M. G. 1872, 26, S. 427—28: »Wir haben im בהן mithin einen ganz merkwürdigen Plur. von בן vor uns, welcher jedenfalls als innerer Plural, wahrscheinlich بهان aufzufassen ist. Dass dieses *h* mit der Etymologie nichts zu thun hat, ist sicher; es ist aus dem allgemeinen Streben der semitischen Sprachen zu er-

klären, Nomina kürzester Wurzel und kürzester Bildung dem allgemeinen Gesetz der Triliteralität zu conformieren«. Cstr. plur. Former som בהני, suffigeret בהנישם forklarer Prätorius som Former, hvor »noch die äussere männliche Endung zu der inneren Bildung getreten ist«, S. 428 Anm. l. c. ה som Udlyd i Stat. constr. sing. er efter Prätorius ligeledes *h* (l. c. S. 433) »Dieses ה kann nur demonstrativischen Ursprungs und eben solcher Bedeutung sein. Ich glaube, dass durch Anhängung dieses ה an den Stat. constr. im Himjarischen jetzt definitiv das auslautende *ă* des äthiopischen Stat. constr. als aus demonstrativem *hă* geschwächt erklärt wird | מלכה מענם (Hal. 353) »der König von Me'în« ist genau entsprechend einem äth. *negusa aksum*, der König von Aksum«.

Halévy derimod ser i ה som Indlyd en Vokal, Étud. sab., S. 30 (Journ. Asiat., 1873, I, S. 463): »Dans le dialecte minéen le ה est quelquefois considéré comme une voyelle, on écrit ainsi très-souvent בהן (בהנסם H. 188 [5]), ארבעהי (H. 199 [1]), עדבהת (H. 111 [5]) pour בן, ארבעי, עדבת«. Hvilken Vokal ה skal gengive, erfare vi ikke, men efter de anførte Exempler maa Halévy vel have ment *a*, skønt han l. c. S. 25 (S. 458) udtrykkelig skriver: »La voyelle *a* n'est jamais représentée graphiquement; *î* et *oû* sont rendus par י et ו à la fin des mots seulement; les exceptions sont très-rares«. — Det udlydende ה i Stat. cstr. sing. synes Halévy at opfatte som et defektivt Personalpronomen med determinerende Kraft l. c. (S. 490) »La particule en question (הו eller ה) peut rester même à la fin des mots, qui sont à l'état construit, par exemple: מדב | חרמתהו Hal. 176 [2–3] »le sanctuaire de Madhab«, מרדעם | ביתחו (Hal. 546 [4–5]) »la maison de מרדעם, יתעאל | ביומה (Hal. 185 [5]) »dans le jour de Yeṭ'ael«, מענם | מלכה (Hal.

353[19]) »roi de Me'în«, מעננם | אלאלחה (Hal. 465[2]) »les dieux de Me'în«.

Prätorius forkaster Halévy's Vokalhypothese, da et saadant Vokalbogstav da maatte findes i mange andre Ord (Z. D. M. G., 1888, 42, S. 57 Anm.), men skelner som Halévy mellem ה som Indlyd og det udlydende ה. Dette sidste har ogsaa efter Prätorius determinerende Kraft. »Irre ich nicht, so ist der Zweck dieses dem Nominalstamm angehängten ה die Determination«. »Ich glaube ferner eine Spur dieses ה zu finden in dem acc. *ha* des Äthiopischen, welches sich bekanntlich gleichfalls nur bei Eigennamen, also determinierten Wörtern findet« (Literaturblatt f. Orient. Philologie, 1884—85, II, S. 58).

Hommel læser i Aufs. u. Abh., 1892, S. 22 Stedet Eut. 22[4]: אול | אחר | וה | מקמהשם | בן *bin makâmisum wa aḫḫara auwala* og forklarer ה'et som en »rein graphische Verwendung« »um einen Vokal (meist *i*, doch hie und da *ă*, ja wie es scheint einigemale auch *â*) auszudrücken«. Paa lignende Maade i sin Chrest. 1893 § 7 S. 8: In den minäischen Inschriften wird in vielen Fällen »das ה zur Bezeichnung eines kurzen *i* und eines langen (hie und da kurzen) *a* verwendet«. Hommel læser f. Ex. | מלכה מען *maliki* (Gen. sing.) *Ma'în*, בהן *bin* og עדבהתי *'aḍabâtai*, opfatter det omspurgte ה overalt som Vokal, i Udlyd מלכה som Genitivendelse, *i*.

. Mordtmann underkaster ה-Problemet en meget omhyggelig og indgaaende Undersøgelse: »Parasitisches ה im Minäischen und Sabäischen« i: Beiträge zur minäischen Epigraphik (Zeitschrift f. Assyriologie, Ergänzungsheft, 12, 1897) S. 78—95 og kommer til det Resultat, »dass ה wirklich gesprochen wurde (d. v. s. som Konsonant, *h*) und nicht lediglich graphische Bezeichnung eines unbestimmten Vocales ist. Denn ein Zeichen, welches zwei ver-

schiedene Laute und noch dazu deren verschiedene Quantitäten darstellt, ist ein Widerspruch mit sich selber, ein Unding, ganz abgesehen davon, dass absolut nicht einzusehen ist, weshalb diese zwei Laute ··· *i* und *a* — gerade in bestimmten Fällen, und in diesen mit grosser Regelmässigkeit ausgedrückt wurden, in anderen aber nicht, z. B. in den Wurzeln selber.« — Dette *h*'s Funktion er efter Mordtmann parasitisk: »Entschliessen wir uns danach zur Aussprache des Zeichens *h*, so frägt es sich, wie die Einschiebung dieses Lautes zu erklären ist. So viel ich sehe, sind wir hier auf Hypothesen angewiesen; und ich vermuthe, dass bei den Flexionsendungen und Suffixen das Bestreben vorlag, Stamm und Endung zu trennen, bezw. letztere voller zum Ausdruck zu bringen. Weshalb dies gerade bei den Genitiven, sowie beim Dual und in einigen anderen Fällen geschah, sonst aber nicht, vermag ich nicht zu erklären. Deutlicher ist der Grund bei der Einschiebung des ה in gewissen Wörtern; es geschah um den zweibuchstabigen Wurzeln mehr Körper zu geben, so bei אח min. אחה, בהן Plur. von בן, אהל = אל. Allerdings kann man sich fragen, ob hier nicht zum Theil Transpositionen des ה vorliegen. מהם = ماء, שמהם = سماء zeigen, dass der dritte schwache Radical im Minäischen gelegentlich durch ה ersetzt wurde. Steht etwa בהן für בנה und אהל für אלה?«

Vigtigere end dette Forklaringsforsøg er Mordtmanns omhyggelige statistiske Prøvelse af det herhenhørende Materiale, den grammatiske Analyse af ה-Formerne og navnlig Paavisningen af, at de paa ה udlydende cstr. Former (מלכת, ביתת, אמרה o. s. v.) ere Genitiver. Derfor mener ogsaa Mordtmann at kunne vokalisere dette *h*. »Das ה vomit die Genitive die Possessivsuffixe der dritten Person sing.,

plur., dual. in der Form השׁ, השׁם, השׁמן anhängen, ferner das ה des stat. constr. von Genitiven, das ה in der äusseren Pluralendung des stat. cstr. הי und in der Endung הן des stat. absol. des Dual, ist nach Analogie der arab. Grammatik als Träger eines kurzen bezw. langen *i* zu betrachten; das ה der äusseren Plurale von Femininen sowie in der Endung הם ist Träger eines langen bezw. kurzen *a*[1]).«

Hommel har foreløbig beholdt det sidste Ord i denne Sag (M. V. G. 1897[3]): »Das graphische ה im Minäischen und das Alter der minäischen Inschriften« S. 11—25 (258—272). Han kan ikke slutte sig til Mordtmanns Opfattelse, korrigerer ogsaa i enkelte Tilfælde Mordtmanns grammatiske Analyse, omtaler den Mulighed at læse ה overalt som *a*, men antager dog som før den dobbelte Læsning *i* og *a* som den sandsynligste, da det »graphiske ה« i hebraisk ogsaa betegner forskellige Vokaler. — Det æthiopiske Sprog har en stat. constr. med Endelsen *a*, det hebraiske synes at have haft den samme Endelse foran Suff. Nom. 3. pers. »also diente im minäischen vielleicht das »parasitische« ה Mordtmanns überall zum graphischen Ausdruck eines *a*, was ja für die Fälle 3—5 und für 7, a—d[2]) ohnehin das einzig mögliche und denkbare ist. Aber wie gesagt, wenn אחה mit Suffix in Hal. 188 und 353 Nom. (oder Acc.) Pluralis ist, in welchem Fall doch eine Lesung *achâśu(m)* ausgeschlossen wäre, so ist für Fall 1 (d. v. s. ה som Udlyd i stat. constr. מלכה | מעין) immer wieder die Lesung *i* statt *a* das wahrscheinlichste; wenn uns das hebräische ohne Vokalzeichen über-

[1]) ה har altsaa efter Mordtmann Lydværdierne: *hĭ* (constr. sing. gen.), *hî* (constr. plur. og absol. dual), *hâ* (fem. plur.) og *hă* (stat. indetermin. sing.).

[2]) d. v. s. for ה'et i בהן, דבחהי, תהמנהי ארבעהי i אנתהת (fem. plur.) og i ופיה, שלמהם, אהל og מהן.

liefert wäre, dann müsste Mordtmann von seinem Standpunkte aus auch leugnen, dass in זה »dieser«, פה »hier«, פה »Mund«, בנה »er baute« (phön. בן, Sendschirli בנ, יבנה), מה »was«, מלכה »Königin« das ה verschiedene Vokale bezeichnet — und dennoch war die Aussprache der genannten Wörter *zā*, *pô*, *pā*, *banâ*, *jibnā*, *ma* und *malkâ*. Sei nun das in Rede stehende ה des minäischen stets *a* (bezw. *â* vgl. Fall 5 und vielleicht auch Fall 6) (d. v. s. fem. plur. og stat. emfat.) oder aber auch, so wenigstens in Fall 1, als *i* zu sprechen, so steht doch das eine felsenfest, dass hier überall nur eine rein graphische Verwendung vorliegt. Das lehrt allein die parallele Erscheinung im hebräischen mit wünschenswerthester Deutlichkeit.« —

Den Dag idag som for 30 Aar siden staar altsaa den vokaliske og den konsonantiske Opfattelse uformidlet overfor hinanden. I den fremsatte Form er heller ingen af dem til at acceptere; thi et »parasitisk« *h*, hvis Funktion alene skulde bestaa i »at adskille Stamme og Endelse, eller at bringe denne sidste klarere til Udtryk« eller »at give Rødder med to Bogstaver mere Form« er et uforstaaeligt Fænomen, som man vanskelig vil finde Analogier til i andre Sprog; medens paa den anden Side intet semitisk Skriftsystem kan opvise et Vokaltegn, der paa en Gang skulde kunne udtrykke to forskellige Grundvokaler. De af Hommel anførte Exempler vise kun, at det »grafiske« ה i hebraisk betegner 1) Grundvokalen *a* og 2) de Vokallyde, der gruppere sig omkring *a* ɔ: staa denne Vocal nærmere, end de to andre Grundvokaler *i* og *u*. Det oprindelige hebraiske Skriftsystem, den saakaldte Konsonantskrift, ejer jo kun Vokaltegn for *a*, *i* og *u* og maa udtrykke alle Vokallyde ved Hjælp af disse tre Tegn. Men — det benytter aldrig ה til at betegne

Vokalen *i*, da det jo baade for *i* og *u* har særegne Vokaltegn. Paa samme Maade har den minæiske Skrift ligeledes særegne Tegn for *u* og *i*, saa man forstaar ikke, hvorfor den i enkelte Tilfælde skulde anvende ה for *i*.

Det omspurgte ה findes i selve Ordstammen saavelsom i de efterhængte Bøjningsendelser. Dets Lydværdi maa kunne bestemmes ved Hjælp af andre semitiske Sprog, og vi gaa derfor frem efter følgende Methode. Vi samle de Ord og Former, der indeholde et saadant ה, søge saa vidt muligt at bestemme deres Betydning og fastslaa deres Udtale ved Hjælp af Sammenligninger med beslægtede Sprog. — Her vil det lønne sig bedst først at underkaste de Ord en nøje Prøvelse, hvor ה er en Del af selve Ordlegemet, da vi her snarest tør haabe at kunne slutte os til Udtalen. Flexionsendelser lade sig ikke saa let konstruere, men naar et enkelt Ord forekommer i flere semitiske Dialekter, vil det i de fleste Tilfælde være muligt tilnærmelsesvis at fastslaa, hvorledes Ordet har lydt i det minæiske Sprog.

ה i Ordstammen. 1) Ordet בֵּן, Søn, maa efter hebr. בֵּן, arab. إِبْن, assyr. *bin* (i *binbini* Sønnesøn) læses *bin*. Formen בְּהֵן er, som allerede Prätorius og Mordtmann have bemærket, Plur. og betyder »Sønner«. Her kan man ikke med Prätorius tænke paa en indre Plur. بِهَان, men maa snarere med Hommel formode, at ה her betegner den korte *a*-Vokal, der findes i de hebr. og arab. Pluralformer בָּנִים *banim* og بَنُونَ *banûna*, cstr. بَنُو *banû*. Herfor taler navnlig den Omstændighed, at ה konstant findes i Pluralformen בְּהֵן, medens det ellers i andre Ord og Former kun skrives lejlighedsvis[1]). Det

[1]) Ganske vist findes Hal. 465[1] en Form בנשׂו, der efter Kontexten kun kan være Plur., men L. 10 er aabenbart at læse בנ[הנ]שׂו.

har da aabenbart her den bestemte Opgave for at undgaa Forvexlinger at adskille Plur. fra Sing. og for Plur at antyde Læsningen *ban* i Modsætning til det singulære *bin*.

2) בִּנְתָּא Datter kan paa samme Maade efter arab. بِنْت, assyr. *binta* læses *bint*. Pluralformen בְּנָת i Gl. בְּנָתְהֹם[3,3] bliver da efter arab. بَنَات, hebr. בָּנוֹת at læse *banât*. Ogsaa her skal sikkert ה som kort *a* adskille Plur. fra Sing.

3) מַיָּא Vand, stat. indetermin., מַיְהוּם, er næppe med Hommel at læse *maihum*. Sammenligner man æth. *mâi*, aram. מַיָּא, arab. مَاء og hebr. מַיִם, der viser tilbage til Grundformen מַיְ, synes den oprindelige vestsemitiske Form at være *mai*. ה'et i min מַיָּה er da efter al Rimelighed som ה saa ofte i hebraisk gratisk Tegn for et oprindeligt י *aj* og at læse *â*. »Vand« hedder altsaa i minæisk מה *mâ* som i nordarabisk مَى *mâ*.

4) שַׁמַיָּא Himmel, stat indetermin. שַׁמַיְהוּם, er paa samme Maade ikke at forstaa som *šamâhum* men ganske simpelt som nordarab. سَمَاء *šamâ*. Hertil kan man endvidere sammenligne æth. *samâi*, aram. שְׁמַיָּא, hebr. שָׁמַיִם, der synes at tyde paa en oprindelig vestsemitisk Form *samâi*.

5) Konjunktionen ו »og« er overordentlig hyppig i Texterne og maa efter nordarab. وَ *wa* »og« læses som *wa*. I et enkelt Tilfælde fremtræder dette Ord som וה, nemlig i en nordminæisk Indskrift, Eut. 11[4]. Her maa det da rimeligvis læses paa samme Maade, וה = *wa*, og ה faar da atter Værdien *a*. Læsemaaden Eut. 11[4] וה אשתר אל staar fast efter Aftrykket (smlgn. Facsimilen hos D. H.

Müller: Epigraphische Denkmäler aus Arabien Taf. I, Eut. 22 og Mordtmann: Beiträge S. 32). Udtrykket gengives sikkert rigtig af D. H. Müller som »und das Erste an letzter Stelle setzt«, idet han sætter וה = arab وَ (l. c. S. 33—34). ה'et er efter Müller her tilføjet um dem sonst nicht alleinstehenden ו »Halt zu verleihen« efter Hommel (Chrest. S. 54 Anm. 1) paa Grund af Hiatet, da det følgende Ord begynder med א. Senere ville vi tage Stilling til disse og lignende Forklaringer af et sporadisk opdukkende ה.

6) Sabäiske Texter kende et Ord לם med Betydningen »ikke«, altsaa rimeligvis identisk med arab. لَمْ »ikke« og som dette at udtale *lam*. Se f. Ex. Hal. 682[8–9]: | בהן | שׂערת | ואל | לם | תשׂ[ע]ר | אל og Hal. 152[5–6]: חיאלים | חמשׂ | ליטלען | ידמו | לם | הם. Mordtmann identificerer לם | הם i Hal. 152 dels med hebr. לֹא | אֵם og dels med min. להם | הם, der forekommer i nordminæiske Indskrifter (Eut. 1[4], 10[3] og 24[4]). Se Beiträge S. 6—7. Men i saa Fald maa min. להם ogsaa læses *lam*, og ה = *ă*.

7) תהמנהי i Hal. 466[2]: רב | ומאת | תהמנהי kan, som tilføjede arabiske Talzifre vise, kun betyde »hundrede og firs Rab«. תהמנהי altsaa = 80. Det samme Talord synes at foreligge Hal. 384[3]: . . . . בן | תהמני. Sammenligninger mellem arab. ثَمَانُونَ, æth. *samânjâ*, assyr. *samânu* (den 8de) [hebr. שְׁמֹנִים og syr. ܫܡܳܢܶܐ] tyde paa Udtalen *ṯamanai*, saa at ה efter al Sandsynlighed ogsaa her udtrykker Vokalen *a*.

8) Minæiske Indskrifter kende et Indef. Relativpronomen מן »hvem, der; den, som«, efter Betydningen identisk med arab. مَنْ og derfor rimeligvis

som dette at læse, *man* (smlgn. æth. interrog. *manu*, aram. מַן, assyr. *mannu*). Det samme Ord forekommer imidlertid i Stavemaaden מהן, saaledes Eut. 25[6] יצדק | מהן | כל, hvor Müller opkaster Spørgsmaalet: »Sollte vielleicht מהן eine Zerdehnung aus مَنْ sein wie בהן aus בן?« Epigraph. Denkm. S. 49. Det samme Pronomen foreligger aabenbart Hal. 253[5] | שת | בן og Hal. 412[5] = Gl. 309[3] | ישתחון | ול | במהן | ישתנגרן, hvor Müller l. c. for מהן vil postulere Betydningen »Vand«, men Hommel rigtig opfatter מהן med følgende Imperf. = דַּ M. V. G. 1897[3], S. 263. Fremdeles i Hal. 522: ... מהן | כל »enhver der« og muligvis ogsaa i Hal. 253[3], hvor rigtignok Texten er i høj Grad korrumperet. De øvrige Steder ere imidlertid tilstrækkelige til at sikre מהן som identisk med מן og nordarabisk مَنْ *man*, og ה maa altsaa her have Lydværdien *a*. Vi notere ved dette Ord *man* de to Skrivemaader מן og מהן, paa samme Maade som Negationen *lam* (Nr. 6) findes baade som לם og להם.

9) Det kendte sabæiske Relativpronomen אל findes passim i de minæiske Indskrifter som אהל (Mordtm., Beiträge S. 92). Medens אהל i andre Forbindelser er أهل »Folk«, kan ה i Pronominet אהל ikke godt opfattes som *h*, da et saadant rel. pronom. ellers ikke kendes i semitiske Sprog. Derimod findes der, som Hommel bemærker (M. V. G. 1897[3] S. 262) i de vestsemitiske Sprog »ein zum Singular *ḏû*, *ḏî* oder *ḏâ* gehöriges Pluralpronomen *ulû*, *ulâi*, arab. أُولَى etc., hebr. אֵלֶּה (Plural zu זֶה), daneben aber auch ein Singularstamm אל, welcher wie arabisch *alladî*, *al*, hebr. הַלָּזֶה lehrt, mit *a* gesprochen wurde«. Man tør herudfra for sab. אל, min. אהל formode en Udtale *al* og altsaa give det min. ה Lydværdien *a*,

saameget mere som et lignende Relativpronomen foreligger i det vulgærarab. *alli.*

10) Da de fleste Relativer i de semitiske Sprog ere oprindelige Demonstrativpronomina, saa volder det ingen Vanskelighed, at vi i det sabæiske אלת, min. אהלת Hal. 465[8], 524, 525[2] forefinde et Demonstrativum, som formelt set er en Pluraldannelse af førnævnte Rel.-pron. אל eller אהל *al* og derfor maa læses *allât* (Halévy: Étud. sab., S. 64, Mordtmann: Beiträge, S. 93, Hommel: M. V. G. 1897[3], S. 262). Det samme Ord skrives i sabæisk ogsaa אלהת *allât*, med ה = langt *â*.

11) Ogsaa et neutralt indefin. Relativpronomen מ har man i enkelte Udtryk fundet i det oldarab. Indskriftsprog. (Halévy: Journ. Asiat. 1773, I, S. 498 f. D. H. Müller: Z. D. M. G. 37, S. 397, W. Z. K. M. II, S. 9 og 10, Hommel: Chrest. § 18). Efter arab. مَا, aram. מָא og hebr. מה maa det udtales *mâ*. Allerede Halévy har l. c. formodet dette Pronomen i det min. מה Hal. 188[14]: כצדקש | מה | הן, og i Virkeligheden er der Mulighed for, at ikke alene dette מה, men ogsaa מה i Hal. 386[1] ..... י | הנמה | סק .., Gl. 299[1]: אולאי | הנמה og Gl. 299[2] הנמה er det samme Pronomen i anden Skrivemaade. I saa Fald har ה som i det hebr. מָה Lydværdien *â* og udtrykker i dette Tilfælde det udlydende lange *â*. Derimod er הנמהם Eut. 1[3], 7[1], som Mordtmann anfører i denne Sammenhæng (Beiträge S. 5) næppe identisk med הנמה, men snarere et Nomen i Stat. indetermin. Som Mulighed maa endnu anføres, at הנמה kunde være lig arab. إِنَّمَا, men ogsaa arab. إِن مَا »hvis ikke« (thi הנלהם Gl. 282[2] = إِن لَمْ). I begge Tilfælde faar ה Værdien *â*.

12) Den hyppige Konjunktion יום »da«, egl. »paa den Dag, da«, maa efter arab. يَوْمَ læses *jauma*. Istedetfor יום findes Formen יומה Hal. 237 7: | שכאי | חפשׁ | הנחפשׁ | יומה, Gl. 283 (Hal. 238) L. 1: | שכאי | פתח | הן | יומה, L. 7: | יומה | שכאי, Gl. 340 5: .. יומה | שכאי. Her betegner ה altsaa udlydende kort *ă*.

13) Præpositionen בין er ligeledes hyppig i min. og sab. Indskrifter og maa efter arab. بَيْنَ udtales *baina*. Istedetfor בין forekommer בינה Hal. 478 6: דמלח | ובינה | בינהשׁ | דת (Halévy har for בינהשׁ det korrumperede בינהשׁ). בינה altsaa = בין = بَيْنَ = *baina* = »imellem«. Til det udlydende korte *ă* i dette Ord kan man endnu sammenligne æth. *baina* og aram. صنـا. Derimod er בינת Hal. 485 3, Eut. 10 4, der ogsaa findes skrevet som בינהת Hal. 395 2, tiltrods for aram. صُنـا næppe Præposition, men efter Sammenhængen snarere et Nomen.

14) Præpositionen עלי »paa« er efter arab. علَى at udtale *'alâ(i)*. Identisk med dette עלי er עלהי i Obne-Indskriften L. 1—2: | חגר | ועקב | קלת | עקבתהן | עלהתיהן | בן | בחרהן | קדמם | עלהי | גרבת | ונהמת | וגשׁמהי | קלת | גנא, hvor Kontexten for עלהי fordrer en præpositionel Betydning. Vi læse derfor dette Ord *'alâi* og opfatte ה som langt *â*.

15) Hvad endelig אחּ »Broder« angaar, kan ה i Formen אחּה ikke være det tredje Radikalbogstav, som Mordtmann (Beiträge S. 82) antager; thi ה mangler ellers i dette Ords Grundform. Formen אחּה er, som allerede Hommel har formodet (M. V. G. 1897 3, S. 260), Plur. af אחּ. En nøjere Prøvelse af følgende Indskrifter vil vise dette. Man betragte først Stederne

Hal. 188 [8]: | ויום | צדק | עמידע | ואחהשו | ובהנשם | כל | דדינשם | וכל | דדע . . .

Hal. 188 [13]: | ורחד | עמידע] ואחהשו | ובהנשם | ועממהשם | כל | קנים |

Hal. 191 [5]: | ורחד | עמידע | ואחהשו | ובהנשם | אקני[שם | ו . . . . .

'Ammi-jada' er identisk med 'Ammi-jada' i Hal. 187 [1], Stifteren af Indskriften Hal. 187 + 188 + 191. Denne har imidlertid adskillige Brødre, se Hal. 187[1–2]: עמצדק | בהן | ויחמאל | ובשלם | וחיום | ועמכרב | עמידע; disse nævnes ved Navne og omtales i L. 8 og 13 som »hans Brødre« אחהשו. At dette Udtryk ikke kan gaa paa en enkelt Broder, viser fremdeles Suffixet -שם i בהנשם, dette viser tilbage til אחה, der da nødvendigvis maa være Plur.; i modsat Fald maatte man istedetfor בהנשם med Suff. plur. vente בהנשמן med Suff. dual.

Ogsaa אחהשם i Hal. 353 [4–5]: | ומחול | מחולשם | יתבא | שעדאל | וראבא[ל] | [א]חהשם og i Hal. 353 [14–17]: | והופעתת | ודחיר | באדנה | עתתר | דקבצמ | אנפששם | ואדנש[ם] | ואחה[ש]ם | ו[א]קנישם | ואולדשם maa efter Sammenhængen være Plur. Dette fremgaar tillige af Indskriftens Begyndelse, hvor der gøres Rede for Familieskabet. — Vi maa saaledes betragte Formen אחה, der desuden forekommer i Hal. 418 [6]; אחהש | [ו]ביתש og muligvis ogsaa i Hal. 377 [2]: לחיעתת | ואחהש som Plur. til det singulære אח.

Hvorfor Hommel læser denne Form אחה, som dog sikkert Hal. 188 [8] og Hal. 191 [5] er Nominativ, *achî*, forstaar man ikke. Efter nordarab. أَخَاءٌ *aḫâ* maa dog Læsningen *aḫâ* være den sandsynligste. ה faar i saa Tilfælde Lydværdien *â*.

I nævnte 15 Ord, hvor ה forekommer baade som Ind- og Udlyd, give Sprogsammenligninger

ikke Plads for nogen Konsonant *h*. At læse בהן, בהנת, והו, להם, תהמנהי o. s. v. som *bhn*, *bhnt*, *wh*, *lhm*, *thmnhi* o. s. v., er i stærk Modstrid med andre semitiske Sprog. En »Weiterbildung« eller »Zerdehnung« kunde man til Nød antage i et ganske enkelt Tilfælde ved et eller andet biliterum, men ikke i en saadan Række af almindelige Ord. Gaar man ud fra den Grundsætning, at det minæiske Sprog som semitisk Idiom ogsaa i lexikalsk Henseende maa have en semitisk Typus, saa kan ה i nævnte Ord kun opfattes som Vokalbetegnelse. Andre semitiske Sprog synes at give ה Lydværdien *a*, baade langt og kort *a* uden Hensyn til Kvantiteten.

ה i Flexionsendelser. 1) Femininernes plurale Endelse er sædvanligvis i oldarab. ־ת, efter den assyr.-arab.-æth. Feminalendelse *-ât* (hebr. *-ôt*), naturligvis at læse *-ât*. I de minæiske Indskrifter findes tit istedetfor ־ת Skrivemaaden ־תת, altsaa = *-ât*, med ה for langt *â*. Efter denne Antagelse forbliver min. i Overensstemmelse med andre semitiske Sprog, medens en feminin Pluralendelse *hât*, som Mordtmann foreslaar, ikke har nogen semitisk Analogi.

2) Mindre sikker er Læsningen af Stat. cstr. plur. med Endelsen ־י eller ־הי. Mordtmanns Antagelse, »dass הי eine erweiterte Bildung für י (ـِي) f ist, welche durch die Genitivendung ה des Singulars und die Suffixe השׁ, השׁם hervorgerufen ist« (Beiträge S. 88) er knapt forstaaelig og finder ingen Støtte ved Sprogsammenligninger. Efter aram. *-ai*, hebr. *-ê* (vel opr. *-ai*), bliver Hommels Læsning *ai*, med ה for *a*, den sandsynligste.

3) Stat. indetermin. fremtræder i enkelte Tilfælde som ־תם for det almindelige ־ם. Saaledes Hal. 535

= Gl. 1155[3]: ושפיה | שלמהם, som Prätorius allerede har set = سالمًا ووافيًا »in Frieden und Heil« (ושפיה kan ikke, som Hommel vil, være Stat. cstr.). Dernæst i Hal. 571[3] תאמנה[ם (sammenlign תאמנם Hal. 191[1], Os. 10[9] o. s. v.) vel تأمنًا, Beiträge S. 91. Endelig er חרפהם i Hal. 459[2]: — | 30 | חרפהם | י·· ogsaa Acc.; thi enten חרפ her maa forstaas om »Aar« eller med Mordtm. som »Faar«, saa stod i alle Tilfælde foran חרפהם et Talord, saa Formen maa læses خروفًا. Texten maa iøvrigt restitueres | חרפהם | שלת[י. Mordtmann har urigtig ארבעה[י. Maaske hører ogsaa hertil Eut. 15[1]: — משברהם, men derimod næppe Eut. 4[3]: עלוהם. Foruden disse af Mordtm. anførte Former maa endnu nævnes Formen קרנהם i Obneindskriftens L. 4, en Slags adverbiel Acc. Den min. Endelse -הם svarer i disse Former til nordarab. *-an*, følgelig ה = kort *a*.

4) Endelsen הן i stat. determin. dualis er derimod næppe = *an* men snarere *hn*, ה synes her at have Konsonantværdi. Sabæerne, der kun i meget sjældne Tilfælde have ה som Vokalbogstav, have nemlig stedse her et ה, og Former som f. Ex. חין i i Lang. 1 synes ogsaa at tale for en konsonantisk Opfattelse. I saa Tilfælde maa rimeligvis Endelsen -הן i stat. determin. sing. og plur. hos Ḥaḍramauterne læses *-hn*. Her er Sagen imidlertid langtfra sikker. De ḥaḍramautiske Texter kende ה som Vokalbogstav, og Læsningen *a* (altsaa *an*) er ikke udelukket. I alle Tilfælde er det paafaldende, at alle Ord med Endelsen -הן ere oblique Casus (8 Gen. + 4 Acc.). Men hvis ה her er Kasusbetegnelse, er Lydværdien sikkert vokalisk, smlgn. det foregaaende -הם og følgende -ה. Foreløbig maa derfor baade det duale הן hos Minæer og Sabæer og det ḥaḍramautiske הן henstaa med et *non liquet*.

5) Det omspurgte ה forekommer endelig hyppig som Udlyd i Stat. cstr. sing. baade foran Nominalsuffixer og andre Substantiver, f. Ex. מלכהשׁ »sin Konge« Hal. 192[14], 449[2]; מעך | מלכה »Konge over Ma'an« Hal. 353[19], Gl. 299[7]. — Det laa nær med Prätorius at identificere dette udlydende ה med det udlydende *a* i den æth. Stat. constr. og da læse ה, ikke efter Prätorius som *ha*, men ganske simpelt som *a*. I saa Tilfælde var ה-Problemet løst overalt med det simple Resultat: ה = *a*. Desværre er Sagen ikke saa simpel, men her mere kompliceret end i noget andet Tilfælde.

Som Hovedresultat af Mordtmanns indgaaende statistiske Undersøgelse har det nemlig vist sig, at disse Cstr.-Former med udlydende ה ikke ere Nominativer, men i samtlige Tilfælde oblique Casus og, som det synes, stedse Genitiver. Nøjere betragtet lyde de anførte Former f. Ex. מלכשׁ | כ »for sin Konge« (Hal. 449[2]) eller שׁעבהשׁ | ומלכהשׁ | שׁימהשׁ | כאלהשׁ »for sin Gud, sin Patron, sin Konge og sin Stamme (Hal. 192[14]), מעך | מלכה | אלישׁר | ביומה »paa Eljašar's, Ma'ans Konge's, Dag« (Hal. 353[18–19]) o. s. v., de ere altsaa stedse styrede af en Præposition eller et Nomen regens. Derimod ere de suffigerede Former uden ה i ca. 80 Tilfælde Nom. eller Acc. kun i 13 Tilfælde Genitiv, saaledes at en Genitivform ganske vist ikke altid har ה, men en ה-Form er altid Genitiv. Cstr.-Former med udlydende ה og følgende Nomen ere altid Genitiver (maaske Eut. 25[2] | ורהד | וד | אולדה undtagen), men ה behøves ikke nødvendigvis, det mangler tværtimod for det meste i disse Former.

Mordtmanns Undersøgelse er ikke i alle Enkeltheder ulastelig, den opererer f. Ex. af og til med for tvivlsomme eller for fragmentariske Steder som f. Ex. Hal. 178, 374 og 385[4], Gl. 297[2] og 299[2], hvor ה nok

synes sikkert, men Kasus og Numerus ikke er til at bestemme. אחרה i Hal. 385[4] er maaske slet ikke noget Nomen, men Præposition = אחרי »bagved« o. s. v. — Alligevel synes Hovedresultatet at staa fast: De minæiske Texter have Forkærlighed for udlydende ה netop i Gen. stat. cstr. sing.

Derved rykkes Læsningen af dette ה ad Sprogsammenligningers Vej langt ud i det fjærne. ה betegner da en eller anden Casus- (Genitiv-) Endelse, men hvilken er vanskeligt at sige. Tillige har Mordtmanns nye Regel haft en Tilbagegang til Følge i Forstaaelsen af dette Vokalbogstav, idet Hommel betragter Læsningen *i* som selvfølgelig for en Genitivendelse, og derfor tildeler det grafiske ה en uholdbar dobbelt Lydværdi, *a* og *i*. »Da ich in diesen Fällen ה durchaus *i* las, musste ich ja selbstverständlich überall hier den Genitiv annehmen, da ich ja deutlich Südarab. Chrestom. S. 40 unten »Nom. *u*, Gen. *i*, Acc. *a*« auch für das südarabische als die gewöhnlichen Casusendungen aufgestellt hatte. Beispiele: מקמהשׁ | בן *bin maḳâmi-śu* »von seinem Ort« (arab. مِن مَقَامِهِ), ודד | באמרה *bi-amri wadd* »auf Geheiss des Wadd« (M. V. G. 1897[3], S. 259).« Paa lignende Maade skriver Mordtmann »weil das minäische ה als Endung des Genitivs doch vermutlich den Vocal *i* trug« ɔ: er at læse som *hi* (Beitr. S. 86). — En Kasusendelse, der begynder med Konsonanten *h*, kender imidlertid intet semitisk Sprog, og da desuden minæisk ellers betegner udlydende Vokaler, er Læsningen *hi* for ה lidet trolig, den maatte skrives הי. — Mordtmann læser jo saaledes selv Endelsen הי i stat. cstr. plur. som *hi*. Men ogsaa Hommels Læsning vækker svære Betænkeligheder. 1) Maa man uvilkaarligt spørge om Grunden til, at min. her pludselig anvender ה for *i*, da dog denne Vokal

ellers baade i min. og andre vestsemitiske Sprog udtrykkes ved ו. 2) Naar man for oldarab. postulerer de tre Kasusendelser *u*, *a* og *i*, hvorfor viser da kun den ene af disse Endelser sig i Skriften? Hvorfor betegnes aldrig Nom. eller Acc. med Endelserne *u* eller *a*, da særlig udlydende Vokaler for det meste udtrykkes i Skriftsystemet? 3) Man har overhovedet ingen Ret til a priori at opstille disse 3 Kasusendelser for det oldarabiske Sprog, saalænge dette ikke selv frembyder Holdepunkter for en saadan Antagelse.

Muligt at man maa antage disse 3 Kasusendelser i det semitiske Ursprog. I de os bekendte semitiske Dialekter er det imidlertid kun det nordarabiske Idiom, som — efter den overleverede Vokalisation — adskiller disse Endelser temmelig konsekvent. — Assyr.-babyl. kender dem ganske vist, men anvender dem i broget Virvar, og i andre semitiske Sprog mangle de enten ganske eller komme kun sporadisk tilsyne i ganske bestemte Tilfælde som rudimentære Rester. Vi have ingen Garanti for, at de oldarabiske Indskrifter med Hensyn til Kasusendelser stemme overens med den senere nordarabiske Literatur, saa meget mindre som andre vestsemitiske Indskrifter, ogsaa saadanne, der ellers staa de oldarabiske nær, ikke udvise disse Endelser. — Istedetfor saaledes uden videre at lægge Endelser fra andre semitiske Sprog ind i Indskriftsproget er det at foretrække at hente saadanne Endelser fra Indskrifterne selv og at fastsætte det min. Nomens Flexion efter de Antydninger, som Skriften og Sproget udviser.

De min. Indskrifter adskille da i Stat. cstr. sing. to Kasus: foruden Nominativ, der skrives uden Endelse, en Casus obliquus, der hyppig ender paa ה־. Dette gælder for Maskuliner og Femininer samt for

mange brudte (indre) Pluraler, som f. Ex. i | בן אדבחה | מען »af Ma'ans Ofre« Gl. 282[4] eller i מענם | כאלאלתה »for Ma'ans Guder« Hal. 465[7], Denne Casus obliquus paa ה kommer særlig regelmæssig til Syne efter Præpositioner og i dobbelt Annexionsforhold, f. Ex. עתתר | ביתה | ב[צלותה »paa 'Aṭtars Hus's צלות« Hal 541[1]. Da denne Endelses Lydværdi ikke kan sluttes med Sikkerhed fra andre Sprogs Bøjning, men udlydende ה ellers overalt udtales som *a*, er der kun den Udvej tilbage her kategorisk at indsætte et *a*. Man tør nemlig gaa ud fra den Regel, at ה som Vokalbogstav kun kan have én Lydværdi, og da Lydværdien *a* er sikret i alle andre Tilfælde, kan ה her hverken udtrykke *u* eller *i*, men maa som i alle andre vestsemitiske Sprog have Lydværdien *a*.

Enhver anden Antagelse fører til aabenbare Inkonsekvenser. Naar f. Ex. udlydende ה i Ordene וה *wa*, בינה *baina* og יומה *jauma* af Müller, Mordtmann og Hommel, som vel af enhver Semitist, læses som *a*, hvorledes kan man da læse udlydende ה i cstr. Former som f. Ex. אמרה, אדנה og מקמה anderledes, *amra*, *uḏna*, *maḳâma*? Eller er det ikke inkonsekvent, naar Hommel, der dog ellers tager udlydende ה som *a*, her postulerer et *i* og læser *amri*, *uḏni*, *maḳâmi*? Denne Inkonsekvens træder særlig stærkt frem ved et Ord som יומה »paa den Dag da«, *jauma*, som Hommel selv læser; det samme Ord, skrevet med samme fire Bogstaver, skal i stat. constr. יתעאל | ביומה »paa Jaṭa-els Dag« ikke læses *bi-jauma*, men efter Hommel *bi-jaumi*. Paa samme Maade læses de 4 Bogstaver מלכה i hebr., aram. ja overhovedet i vestsem. altid *malka*, med hvilken Ret læser man da den min. Kstr.-Form מלכה i מען | מלכה anderledes?

En saadan Flexion er ikke helt uden Paralleler

i andre semitiske Sprog. Æthiopisk adskiller paa samme Maade kun to Kasus, en Nominativ uden særlig Endelse og en Casus obliquus, en Slags Akkusativ, med Endelsen *â*. »Dieses *â* lautet aber in gewissen Fällen voller *ha*, und es kann, alles richtig erwogen, kein Zweifel sein, dass dieses *ha* die Grundform ist, aus welcher das gewöhnliche *â* erst abgestumpft ist« (Dillmann: Grammatik der äthiopischen Sprache § 143). Denne æth. Akk.-Endelse minder paafaldende om det min. ה. Var det ikke tænkeligt, at æth. *ha* (ָה) blot var en ældre Skrivemaade for *a*, med ה som Vokalbogstav for udlydende *a*? Senere efter Opfindelsen af det specielt æthiopiske Vokalsystem var da ה blevet opfattet som Konsonant og vokaliseret med *a*. Æth. *Jehûdahâ* altsaa = יְהוּדָה = Juda, æth. *Bêt-leḥêmhâ* = בית לחמה = »til Betlehem«. Ogsaa deri ligner nemlig den æth. Kasusendelse *ha* (ָה) min. ־ה, at den i de enkelte Tilfælde, hvor den anvendes, ikke altid skrives, men kun af og til. »Die ursprüngliche Form des Anhängsels *ha* erscheint ziemlich regelmässig noch an den Eigennamen; zwar muss ein Eigenname nicht nothwendig ein Accusativzeichen annehmen um in den Acc. zu treten.« »Aber wenn er ein Zeichen annimmt, so ist es immer *hâ* (nicht a)« (Dillmann l. c.). — Den Mulighed var altsaa at tage under Overvejelse, at i Egennavne, der ikke let ændre deres oprindelige Form, en gammel Skrivemaade med ה for *a* kunde have holdt sig. Det hebr. Egennavn אברהם viser i hvert Tilfælde, at saadant er muligt; thi her opfattes det oprindelige Vokalbogstav ה *(ab-râm)* senere som Konsonant *(abraham)* Gen. 17 [5].

De saakaldte Diptota i nordarab. adskille ogsaa i visse Tilfælde kun to Kasus, idet de foruden Nom. have en Casus obliquus, der gælder baade for Akk.

og Gen. Ogsaa denne Kasus har Endelsen *a*. Og hvis arabisk var overleveret uden de senere Vokaltegn, kunde man ved de mask. indeterminerede Triptota ogsaa kun tale om to Kasus, idet den oprindelige Skrift foruden Nom., der ingen bestemt Endelse har, kun forsyner Akk. med Kasusendelsen *a*. Hebraisk har af Kasusendelser ligeledes næsten udelukkende bevaret det akk. *a*, ־ה (Gesenius: Gram. § 90). Da endelig intet semitisk Sprog har mere mere end to Kasus i Plur., og Dual ogsaa kun kender to Kasus, er det et stort Spørgsmaal, om de tre arabiske singulære Kasusendelser ere oprindelige.

Dette kun for at demonstrere, at en oblique Kasus (eventuelt Gen.) paa *a* ikke er usemitisk, og at Endelsen *i* for en saadan Kasus ingenlunde er nødvendig. Om imidlertid en saadan Kasus virkelig foreligger, kan ikke afgøres med fuld Sikkerhed ud fra det foreliggende Materiale, det synes kun foreløbig saa. For Læsningen af ה er det imidlertid ligegyldigt, om vi identificere det med den æth. Akk.-Endelse *ă* eller med den æth. Stat. constr.-Endelse *ā*; thi — »dieser Stat. constr. gleicht seiner Form nach merkwürdigerweise vollständig dem Acc., und es scheint nicht ganz unmöglich, dass der Gebrauch der betreffenden Formen als allgemeiner Stat. cstr. von dem Gebrauch als specieller Stat. cstr. des Acc. ausgegangen ist« (Prätorius: Äth. Gram. § 125).

Scriptio plena et defectiva. I Analogi med andre vestsemitiske Sprog udtrykker det oldarabiske Indskriftsprog Grundvokalerne *u* og *i* ved Hjælp af Vokalbogstaverne ו og י. Denne Vokalbetegnelse er langt hyppigere, end Halévy og Hommel mene. Halévy udtrykker sin Vokalopfattelse paa følgende Maade: »Dans la désignation des voyelles l'orthographie sabéenne observe une ex-

trême sobriété. La voyelle *a* n'est jamais représentée graphiquement; *î* et *oû* sont rendus par י et ו à la fin des mots seulement; les exceptions sont très-rares« (Journ. Asiat. 1873, I, S. 458). — Hommel slutter sig i Hovedsagen hertil: »Bloss bei einsilbigen Wörtern mit *î* (und *u*) finden wir den Ansatz einer scriptio plena durch י (bezw. ו), z. B. דִּבִין *Ḏu-Bîn* (Ortsname), שִׁין *Śîn* (Gottesname); eine Ausnahme machen die Suffixe *-hû* und *-humû* (min. *-śû*, *-śumû*)«, »ebenso die Endung der 3. pl. beim Verbum z. B. בנוי *banajû*« (Chrest. § 7). Disse Regler ere for snævre; *u* og *i* betegnes ved ו og י baade som Ind- og Udlyd, i Enstavelses- som i Flerstavelsesord, og findes ret almindelig i Indskrifterne, tilsyneladende baade som lange *(û, î)* og korte *(ŭ, ĭ)* Vokaler, selv om de lange Vokaler vel nok findes hyppigst gengivne. Man betragte blot enkelte Ord f. Ex. som שולת *šult* Hal. 202[2], בנו *banu* i de sabæiske Stammenavne נשאכריב *naši'-karib* Hal. 48[13], בכילם *bakil* Lang. 1[2] o. s. v., men især de hyppige فعولة, فعيل og فعيلة Former, samt lignende Nominalformer; her læser D. H. Müller med Rette ו og י som Vokaler فُعُولَة, فَعِيل og فَعِيلَة, i Modsætning til Prätorius (Liter. Centralbl. 1886 Nr. 40) og Hommel (Aufs. u. Abh. S. 18), der begge i saadanne Tilfælde opfatte ו og י som Konsonanter.

Se vi foreløbig bort fra, i hvilken Maalestok det oldarabiske Skriftsystem antyder Vokalerne *u* og *i*, saa er det en Kendsgerning, at det i visse Tilfælde ved Hjælp af semivocales eller Halvkonsonanter udtrykker disse Vokaler; men det er ogsaa en Kendsgerning, at det, bortset fra det omspurgte ה, ikke har nogen Betegnelse for Grundvokalen *a*.

Som Resultat af foregaaende Undersøgelser kan imidlertid fastslaas, at Lydværdien af Vokalbogstavet ה, baade i Flexionsendelser og i selve Ordstammen,

er *a*, baade kort *(ă)* og langt *(â)* uden Hensyn til Vokalkvantiteten. I nævnte Tilfælde viser dette ה sig nu temmelig regelmæssig, men langtfra altid. Saaledes have f. Ex. de fleste Cstr.-Formers intet ה, med følgende Suffix findes c. 50 Genitiver med ה overfor 14 uden ה. Pluralcstr.-Formers paa ־י ere hyppigere end de paa ־הי, og den feminine Pluralendelse *-ât* skrives hyppigere ־ת end ־הת. Af Ord med ה i Stammen forekommer kun Pluralformen בהך konstant med ה (se Side 191), andre Ord skrives baade med og uden ה, f. Ex. *jauma* יומה og יום, *man* מהן og מן, medens endelig andre skrives uden ה og kun i et enkelt Tilfælde med ה, f. Ex. *wa, baina, 'alai* (se Side 192 ff.). Om de sabæiske Indskrifter gælder som Hovedregel, at de med enkelte Undtagelser (se Beiträge S. 93) ikke anvende Vokalbogstavet ה i disse Tilfælde.

Heri ligger et godt Sandsynlighedsbevis for Rigtigheden af den vokaliske Opfattelse af nævnte ה; thi Konsonanter skrives altid i det vestsemitiske Skriftsystem, men Vokaler kun af og til. I Minæisk er Orthografien ogsaa, hvad Vokaler angaar, meget vaklende. Som Parallel til Dobbeltformerne אמרה og אמר for *amra*, יומה og יום for *jauma* kan saaledes anføres Verbalformerne קטלו og קטל for *ḳatalu* (se Side 175) eller Suffixformerne שׁו og שׁ for *śu*. Her gengives den udlydende Vokal paa samme Maade ikke altid, men kun af og til. I Analogi med saadanne Tilfælde ere Formerne med og uden ה at opfatte som scriptio plena et scriptio defectiva. Den minæiske Skrift har for andre Vokalers Vedkommende Tilbøjelighed til defektiv Skrivemaade, det samme synes at være Tilfældet med Vokalen ה. I de fleste Tilfælde skrives den ikke. Defective Former uden ה ere langt hyppigere end plene Former med ה.

Derved svækkes imidlertid Beviskraften manns Statistik yderligere. Man tør ikke megen Vægt paa de manglende ה'er udenf Stat. cstr., de kan være defektive Forme det udlydende ה mangler, behøver den u Endelse ikke at mangle. Med andre Ord ikke uden videre drage grammatiske Slut rent orthografiske Fænomener, og vi besi løbig ikke noget Middel til at skelne melle Skrift. Naar f. Ex. ה i mange Tilfælde ogsaa i Gen. stat. cstr., der dog efter Re have Endelsen ה, *a*, hvem kan da garante ikke ogsaa Nom. og Akk. ender paa *a*, skrives defektivt uden ה? Maatte man Grund af det stedse manglende ו i 3. p af det min. Verbum fraskrive dette Plur hvis ikke tilfældigvis i Hal. 527 en scrip var overleveret? Derved er imidlertid Plura sikret, Formerne med manglende ו godtgj defektive Skrivemaader og hele Sagen gj slet og ret Retskrivningsspørgsmaal. Som rørt maa den Mulighed stadig holdes aab er en ganske almindelig Stat. cstr.-Endelse, har noget med Kasus at gøre, men kun — rent tilfældig eller af orthografiske Grunde nuværende Materiale skrives hyppigst i Ge

Som Hovedregel for den min. Vokalb kan man altsaa opstille den Sætning, at Skrift hyppigt er defektiv og kun sjælden u Vokaler. Fremdeles synes det, som om ogsaa følger den Regel, at den undgaar ה hinanden følgende Stavelser. Man smlgn.

Hal. 365[1]: בהנישם istedetfor בהנהישם, *ba*
Gl. 282[5]: אנתתהי — אנתהתהי, *an*
Gl. 282[3, 5]: בהנתשם — בהנהתשם, *ba*

□ bdigner minaighe
△ —— sabaiske
Oeltidselvninger
KARNÂU 1377
Main
Saarm
Haram
HARAM
SINAI
AL-ḤÂLI
RKEN
AḤḲAF
R AS-SAFI)
MAHRA
Wadi Hadramaut
W. Duan
DRAMAUT
Makalla
Ras al Ghurab
Hadd
OCEAN
INDIAN

NEDRE DJOF
EFTER
HALEVY
DET SYDLIGE
ARABIEN
NU TIL DAGS
Djidda
Mekka
Humfuda
Silyam
Wadi Jiarid
Labas
Hamna
RAMINAHU
Barakis
JAṬIL
BELED NEDJRAN
W. Nedjran
DJOF
BAKÎL ḤÂŠID
Šibam
KAUKABÂN
Dâfi
Jamar
Redâ
Jerim
Jafar
Jaiya
Šabber
Mokha
Aden
BAB ELMANDEB
ARABIEN
AFRIKA
HAVET

Hal. 194[2]	צלוהתהי	istedetfor צלהתהי,	*ṣalwatai*
Hal. 466[3] o. a.	עדבהתהי	— עדבהתהי,	*ʿaḍabâtai*
Minæisk	אהלת	— sab. אלהת,	*allat.*

Formen אנתהתהי, som Mordtmann (Beitr. S. 89) finder »sehr auffällig«, finder saaledes sin Forklaring. Lærerig er en Form som בהנישם eller בהנתשם, hvor kort *å* i første Stavelse fremhæves paa Bekostning af det følgende lange *â*. Dette forklares derved, at ה i første Stavelse i alle Tilfælde maa skrives for at adskille Plur. fra Sing. (se Side 192). Hvor ה ikke har en saadan speciel grammatisk Betydning, vakler Orthografien som i min. אהלת, sab. אלהת. — Ogsaa i hebr. undgaas to Vokalbogstaver i to paa hinanden følgende Stavelser. Her indtræder scriptio defectiva, »wenn das Wort noch andere Vocalbuchstaben enthielt, so dass die Häufung derselben vermieden wurde; vgl. z. B. צַדִּיק aber צַדִּקִים; קוֹל, קֹלוֹת, יְהוֹשָׁעַ, מְצָאֻהִי« (Genesius: Hebr. Gram. § 8, 4[e]). Ogsaa denne Regel i Brugen af ה tyder paa, at det virkelig er en Vokal.

Endelig anvendes ה som Vokalbogstav aldrig efter Konsonanten ה, paa samme Maade som Vokalerne *u* og *i* aldrig skrives plene efter Konsonanterne ו og י. I hebr. er Forholdet det samme, her er »die defective Schreibart häufig, wenn der Buchstabe, der als Vocalbuchstabe zu verwenden wäre, unmittelbar vorher als fester Konsonant steht, so z. B. fast stets גּוֹיִם (Völker) für גּוֹיִים, מִצְוֹת (Gebote) für מִצְוֹוֹת (Gesenius: Hebr. Gram. § 8, 4[k]).

Som det synes, gælde disse Regler ogsaa for de to andre Vokaler ו og י. Derimod ere tidligere opstillede Regler for den oldarabiske Vokalbetegnelse urigtige. Baade Hommels Regel, at scriptio plena kun finder Sted i Enstavelsesord, og Halévys, at Vokaler kun skrives plene som Udlyd, ere fejl-

agtige, som de foregaaende Undersøgelser have vist. Ogsaa den gængse Forestilling, at oldarabisk som den senere nordarabiske Literatur kun udtrykker lange Vokaler, er nu bleven korrigeret. — Andre Regler for Brugen af den defektive eller fulde Skrivemaade lader sig ikke opstille. Som i enhver Orthografi beror meget her paa Vilkaarlighed, og den minæiske Skrift er, hvad Vokalbetegnelse angaar, endnu vilkaarligere end den hebr., hvor dog de udlydende Vokaler temmelig konstant gengives, eller den nordarabiske, der hovedsagelig udtrykker lange Vokaler. Det er derfor forfejlet at ville fastsætte Regler for Tilsynekomsten af ה (ו eller י) i ethvert enkelt Tilfælde, navnlig naar man som Müller og Hommel søger Aarsagerne i fonetiske Forhold (se Side 193 וה). Fremkomsten af Vokalbogstaver har som scriptio plena og grafisk Fænomen intet at gøre med Lydforhold. I samme Ord og i samme Lydforbindelse vexler den fulde og defektive Skrivemaade uden paaviselige ydre Aarsager (smlgn. מן og מהן, לם og להם, שׁ og שׁוּ o. s. v.). Men hvem vil ogsaa opstille Regler for Valget af scriptio plena eller defectiva i hebr. Former som קָטֵל eller קוֹטֵל (Part. act.), קוֹל eller קֹל (»Stemme«), קָטַלְתָּה eller קָטַלְתְּ (2. pers. masc. perf.), אַתָּה eller אַתְּ (»Du«) o. s. v.

Naar nu som paavist Vokalen ה findes i en Række Ord og Former som Indlyd, og det baade i Enstavelses- og Flerstavelsesord, da blive de meget omstridte min. فعولة, فعيل og فعيلة Former derved satte i nyt Lys. I disse saavelsom i lignende Nominalformer er ו og י sikkert ogsaa Vokaler. Det er jo ikke rimeligt, at kun Vokalen *a* skulde udtrykkes i saadanne Tilfælde, *u* og *i* derimod ikke. Den vestsemitiske Epigrafik kender jo ogsaa ellers en scriptio plena i saadanne Tilfælde, man tænke f. Ex. blot paa de hyppige فعول og فعيل Former i